

Sosiaalityön tiedonmuodostus lastensuojelun muistiinpanodokumenteissa

Sanna Mustonen
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2015

Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

MUSTONEN, SANNA: Sosiaalityön tiedonmuodostus lastensuojelun muistiinpanodokumenteissa
Pro gradu -tutkielma, 88 s.
Sosiaalityö
Ohjaajat: Arja Jokinen ja Tarja Vierula
Toukokuu 2015

Tutkielmani keskeinen tehtävä on tutkia sosiaalityön tiedonmuodostusta lastensuojelun muistiinpanoasiakirjoissa. Näkökulmani asiakirjojen kirjoittamiseen on nähdä ne sosiaalityön ammattikäytäntönä asiakastapaamisten tavoin, koska dokumentoinnilla on ammatillinen tarkoitus. Dokumentointia kehystävät sosiaaliset ja kulttuuriset rakenteet ja kirjoittamisen konteksti, mutta sosiaalityöntekijä on aktiivinen toimija siirtäessään käytännön työtä diskursiiviseen muotoon.

Käytin väljästi teoriaohjautuvassa sisällönanalyysissäni kehyksinä sosiaalityön institutionaalista ja ammatillista tietoa sekä hyödynsin tiedon kumuloituvuuden ja yhdenmukaisuuden logiikkaa tiedon rakentumisessa. Keskeisiä analyysin tuloksia olivat institutionaalisen ja ammatillisten kehysten sisältöjen lisäksi moniammatillisen ja ei-ammattilaisten tiedon sisällöt. Tämän lisäksi erityisesti tieto perhetilanteesta oli vallitsevaa tietoa lastensuojelun sosiaalityön prosessissa. Perhetilanteen tieto sisälsi aineistossani tiedonmuodostumisen logiikat, joissa samansuuntainen tieto kumuloitui, yhdenmukainen tieto vahvistui ja vastakohtaisuuksiin rakentuva näyttäytyi ristiriitaisena tietona asiakkaan elämästä.

Asiasanat: tiedonmuodostus, dokumentointi, lastensuojelu, refleksiivisyys

University of Tampere
School of Social Sciences and Humanities

MUSTONEN, SANNA: Social Workers Information formation in Child Care case notes

Master's Thesis, 88 pages

Social Work

Supervisors: Arja Jokinen and Tarja Vierula

May 2015

The main aim of this study is to analyze social workers information formation in case notes of the client records. I consider writing case notes were shaped by professional purpose equally as client meetings. Documentation is also framed by social and cultural structures and contents of writing, besides of that entity social worker is active agent while transforming social work practical knowledge to discursive form of information for client records.

Research method in this study is theory-based content analysis which analysis concepts were institutional and professional knowledge, additional I exploit cumulative, consensual and contrastive logics of information constructing in my study analysis. The main study results were contents of institutional and professional knowledge which were possible to draw by research method from case notes. Essential results were also contents of inter-professional and non-professionals formed knowledge. Along with knowledge forms the description of family situation where prevailing in process of child care. Social workers' family situation descriptions included logic of formulating information from cumulative, consensual and contrastive character work. Cumulative knowledge meant that information built from on top of one another when contents of information were consensual or repetitive; consensual information was more confirmed as separate randomly existing information; contrastive information appeared in study material as incoherent information compared to earlier information.

Keywords: information formation, documentation, child care, reflectivity

SISÄLLYSLUETTELO

1 Johdanto	1
2 Tiedonmuodostuksen näkökulmia sosiaalityössä	4
2.1 Refleksiivisyys tiedonmuodostuksen näkökulmana	5
2.2 Sosiaalityöntekijä tiedontuottajana	7
2.3 Sosiaalityön ammatillinen tiedonmuodostus	9
3 Lastensuojelu ja dokumentointi	12
3.1 Lastensuojelun erityispiirteet	14
3.2 Lastensuojelun dokumentointia ohjaavat tekijät	16
3.3 Lastensuojelututkimusta asiakasdokumenteista	17
3.4 Lastensuojelun dokumentoitu asiakkuus	19
3.5 Lastensuojelun institutionaalisuus ja ammatillisuus asiakasdokumenteissa	21
4 Tutkimusaineisto, eettisyys ja tutkimusmenetelmä	25
4.1 Tutkimusaineiston kuvaus	25
4.2 Tutkielman eettiset periaatteet	27
4.3 Tutkimusmenetelmä ja -kysymykset	30
4.4 Analyysin kulku	32
5 Tiedonmuodostus lastensuojelun muistiinpanoissa	35
5.1 Lapsen elämän ja arjen kuvausta tiedontuottajien näkökulmasta	35
5.2 Tieto perhetilanteesta kumuloituu, täydentyy ja ristiriitaistuu	39
5.3 Institutionaalinen tieto	44
5.4 Ammatillinen tieto	50
5.5 Moniammatillinen tieto	66
5.6 Perheen ja lähiyhteisön tieto sosiaalityön tiedon kehässä	70
6 Johtopäätökset ja pohdinta	78
LÄHTEET	84

1 Johdanto

Tutkielmani aiheena on lastensuojelun sosiaalityöntekijän tiedonmuodostus kunnallisessa avohuollon lastensuojelun organisaatiossa. Tutkielman tavoite on tarkastella asiakasdokumenttien kautta, millaista tietoa on löydettävissä sosiaalityöntekijän kirjoittamista asiakasmuistiinpanodokumenteista avohuollon lastensuojelutyössä.

Tutkielmani aihe hupuili erilaisissa muodoissaan sosiaalityön taitoseminaarin ja tutkielmaseminaarin aikana. Halusin tehdä tutkielman aiheesta, joka olisi minua lähellä, mutta se olisi kiinnostava tutkimuksellisesti. Lopulta aihioissani toistuvivat sanat sosiaalityöntekijän tiedonmuodostus aktiivisena ammatillisena toimintana, dokumentit ja asiakkuus, joista lopulta kiteytyi idea tutkia, millaista tietoa on sosiaalityön asiakasdokumenteissa tiedonmuodostuksen näkökulmasta. Halusin myös tehdä tutkielman dokumenttiaineistosta. Tästä lähti liikkeelle ajattelun ja kirjoittamisen prosessi, joka ajoittain kadotti itsensä kirjallisuuden viidakkoon ja upotti kirjoittamisen fokuksen teorioiden ja näkökulmien syvyyksiin, mutta lopulta taas tiivistyi tiedonmuodostuksen käsitteeseen, jota suuntaamassa kohti empiriaa toimivat tutkimukset lastensuojelusta ja dokumentoinnista.

Dokumentointi ja sosiaalityöntekijän tiedonmuodostus lastensuojeluprosessissa kiinnostavat minua useasta eri syystä. Ensimmäinen syy on dokumentoinnista nousevat käytännön työhön liittyvät kysymykset, joita kohtasin työskennellessäni lastensuojelussa. Kirjoitin paljon asiakkaiden elämästä oikeastaan saamatta siihen erityistä ohjausta tai koulutusta. Työkäytänteet ja aikaisemmat asiakaskirjaukset toimivat ohjaajinani ja perehdyttäjini. Vuosien saatossa työni dokumenttien kirjoittajana rutinoitui ja dokumentointiin kiinnitettiin jonkin verran enemmän huomiota työyhteisössä. Asiakkaan elämästä kirjoittaminen on kuitenkin edelleen sosiaalityössä jännitteistä ja siihen sisältyy suoranaista valtaa, minkä eettinen tiedostaminen ansaitsisi enemmänkin huomioiduksi tuleamista sosiaalityön kentällä aina käytännön työstä akateemiseen tutkimukseen. Näen asiakasdokumenttien kirjoittamisen aktiivisena sosiaalityöntekijän ammatillisena toimintana yhtä lailla kuin asiakkaan tapaamisen, kotikäynnit tai moniammatillisen verkostotyöskentelyn.

Kiinnostustani on myös herättänyt käytännön työssä ja aikaisempia tutkimuksia lukiessani kohtaamani huomio, jonka mukaan dokumentoinnin on katsottu vievän aikaa ”oikealta” sosiaalityöltä, mutta tästä huolimatta sivutyöksi hahmottuva dokumentointi valtaa yhä enemmän sosiaalityöntekijöiden työaikaa. Juuri aikapaineen ja kiireen takia he joutuvat joskus laiminlyömään dokumentointia (Forsman 2010, 87; Sinko ja Muuronen 2013, 15). Kansainvälisesti sosiaalityöntekijöiden dokumentointityöhön on kiinnitetty huomiota ja siitä on kirjoitettu oppaita (ks.

Healy & Mulholland 2007). Myös Suomessa ensimmäinen Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisema opas sosiaalityön asiakastyön dokumentoinnista ilmestyi vuonna 2011 (Laaksonen, Penttinen, Kääriäinen ym. 2011). Dokumentoinnin laadun ja tapojen vaihteluun on myös kiinnitetty huomiota Toimiva lastensuojelu-raportissa, siinä peräänkuulutetaan nimenomaan strukturoidumpaa ja yhtenäisempää dokumentointia lastensuojeluun (Kananaja, Lavikainen & Oranen 2013). Tämän voidaan tulkita olevan askel siihen suuntaan, että dokumenttien kirjoittaminen on yhä keskeisempi ja tunnustetumpi sosiaalityön ammattikäytäntö. Dokumentointi on ollut Suomessa myös eri tehtävissä toimivia sosiaalityöntekijöitä yhdistävä työkäytäntö (Karvinen-Niinikoski, Salonen, Meltti ym. 2005, 78).

Tiedonmuodostus on käsitteenä varsin monisyinen. Tutkielmassani se tarkoittaa sitä, että dokumentointi on aktiivista lastensuojelun työtä. Se on sosiaalityön tekemistä ja tiedontuottamista, jota tutkielmassani tarkastelen refleksiivisyyden ja ammatillisen tiedontuottamisen avulla (Ks. Karvinen-Niinikoski 2010, Tapola-Haapala 2011). Ensisijaisesti tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä nojaudun lastensuojelun asiakirjojen ja käytännön sosiaalityöhön suhteen tarkasteluun ja sitä reunustaviin sosiaalisiin ja kulttuurisiin tekijöihin aikaisempien tutkimusten ohjatessa ajattelua riippumatta niiden ontologisista ulottuvuuksista. Refleksiivisyyden ymmärrän tutkielmassani toimijan ja rakenteen välittäjänä, jonka avulla sosiaalityön käytännöllistä, pragmaattista tietoa, siirretään diskursiiviseen muotoon. Näkökulma nojaa Margaret Archerin (2003) kriittiseen realismiin (Tapola-Haapala 2011 22 – 23). Tätä teoretisointia käytän yhtenä näkökulmana pyrkiessäni perustelemaan asiakirjojen kirjoittamisen olevan diskursiivista sosiaalityön ammatillista toimintaa, jolla on juurensa käytännön työhön. Asiakirjojen diskursiivisuutta tukevat myös useat tutkimukset, joissa on lähdetty tutkimaan lastensuojelun sosiaalityötä sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksestä käsin (Hall, Slembrouck, Sarangi 2006, Heino 1997, Kääriäinen 2003) ja nämä tutkimukset luovat yhtä lailla näkökulmia lastensuojelun sosiaalityön dokumentoinnin viitekehykseen.

Tiedonmuodon käsitteen saattamisessa lähemmäs empiriaa keskeinen valinta tutkielmassani oli hyödyntää aikaisempaa tutkimusta analyysini apukäsitteinä. Nämä käsitteet juontuvat Hall ym.n (2006, 24 – 25, 54 – 57, 95 – 104) tutkimuksesta, jossa he analysoivat moniammatillisessa lastensuojeluorganisaatiossa lastensuojelun sosiaalityön sisältävän institutionaalista ja professionaalista tietoa sekä havaitsivat lastensuojelun tiedolle olevan tyypillistä kumuloituvuus, yhdenmukaisuus ja vastakohtaisuus. Nämä tutkielmani analyysin apukäsitteet ovat varsin laajoja, mutta riittävästi tarkentavia kehikoita suuntaamaan väljästi teoriaohjautuvaa sisällönanalyysiani. Päädyin valintaan siitä syystä, että minusta tuntui helpottavalta tarttua johonkin konkreettiseen, koska

tiedonmuodostus käsitteenä on varsin yleisellä tasolla, vaikka pureutuminen tarkemmin lastensuojelun dokumentointiin asiakkuuksista tuovat tutkielmaani kohti empiriaa.

Tutkielmassani aineistona ovat huostaanotettujen lasten sosiaalityöntekijän asiakasprosessin aikana kirjaamat muistiinpanomerkinnot asiakastietojärjestelmään sekä asiakassuunnitelmat. Muistiinpanot sisältävät sosiaalityöntekijän kirjauksia asiakastapaamisista, moniammatillisista verkostoista ja puhelinkeskusteluista. Ymmärrän Mayn (2001, 182 – 183) esittämällä tavalla dokumenttien olevan rakentuneita representaatioita käytännöstä nousevista tilanteista. Hänen esittämästään näkökulmasta ne pyrkivät oikeuttamaan toimintatapoja tarkoitushakuisesti, mutta ne myös pyrkivät tuottamaan järkeviä tulkintoja ja selityksiä tapahtumille. Silti ne ovat heijasteisia ja alisteisia vallitseville sosiaalisille käytännöille ja arvostuksille, joten niiden tulkinta vaatii kulttuurista ja kontekstuaalista ymmärtämistä ja sitoutumista, toisin sanoen niitä ei voi irrottaa niiden luonnollisesta synty tarkoituksestaan erilleen. Eräs keskeinen muistiinpanotekstien ominaisuus on niiden kevyempi yhteys lainsäädäntöön kuin esimerkiksi päätössiakirjoissa. Kääriäisen (2003, 166 – 167) muistiinpanoasiakirjojen syntyperä ja tarkoitus ole pelkästään osoittaa tai perustella jo tehtyä päätöstä, vaan esimerkiksi Hall C ym:n (2006, 90 – 91) tavoin ymmärrettynä ne kumpuavat erilaisista asiakastilanteista ja keskusteluista. Kääriäinen (2003, 165 – 166) kuvaa muistiinpanotekstejä sosiaalityöntekijän työpuheena, jossa pyritään kirjaamaan asiakkaan kohtaamistilanteita muistiinpanoihin. Nämä määritelmät kuvaavat tapaani hahmottaa tutkielmassani muistiinpanotekstit lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä.

Lähtökohtani tutkielmassani nojaa vahvasti oletukseeni siitä, että dokumentointi on keskeinen osa lastensuojelun sosiaalityötä. Se on aktiivista sosiaalityöntekijän asiakasprosessin analysointia ja jäsentelyä, tiedon valikointia asiakkaan kohtaamisista ja uuden tiedon muodostamista. Kääriäinen (2003, 42) toteaa asiakirjojen tutkimisen avaavan uudenlaisen näkökulman ja mahdollisuuden sosiaalityön tekemisen reunaehtoihin ja rajoituksiin, ja erityisesti sosiaalityön teksteiksi avattuun todellisuuteen. Ne ovat sosiaalityön ja sosiaalityöntekijän ammatillista asiantuntemusta.

Tutkielmani etenee siten, että lähdän liikkeelle tiedonmuodostuksen käsitteestä kuljettaen sitä sosiaalityön ammatillisuuden kautta lastensuojeluun ja dokumentointiin. Aivan teoriaosuuteni lopussa palaan takaisin tiedonmuodostukseen lastensuojelun asiakasdokumenteissa, jolloin pureudun tarkemmin lastensuojelun dokumentointiin ja tutkielmani empiirisessä osiossa hyödyntämiini analyysin apukäsitteisiin. Tämän jälkeen esittelen aineistoni, tutkielmaani liittyvät eettiset sitoumukset ja tutkimusmenetelmäni. Lopulta puheenvuoron saa aineistoni, mikä osoittautui

monipuoliseksi ja rikkaaksi lastensuojelun sosiaalityön työpuheeksi, joka oli mielenkiintoinen ja opettavainen lukukokemus tutkielmani viitekehysten kautta.

2 Tiedonmuodostuksen näkökulmia sosiaalityössä

Tiedonmuodostuksen käsite on tutkimusasetelmani kannalta keskeinen, koska näen asiakasdokumentoinnin sosiaalityöntekijän ammatillista toimintana, jossa tietoa rakennetaan ja tuotetaan. Tällä käsitteellä pyrin lisäämään teoreettista ymmärrystäni tutkimuskohteesta; toisaalta se auttaa minua tarkastelemaan empiiristä aineistoa sosiaalityöntekijän toimintana. Avaan seuraavaksi sosiaalityön näkökulmia tiedonmuodostukseen sosiaalityön opillisen historian, reflektiiviseen ajattelun ja ammatillisen kulttuurin tiedonmuodostuksen näkökulmista.

Sosiaalityön opillisessa kehityshistoriasta on löydettävissä kaksi tiedonmuodostuksen päälinjaa: ongelmanratkaisun perinne ja kontekstuaalisen sosiaalityön kriittisen reflektiivisyyden perinne. Ongelmanratkaisun perinteeseen liittyy ajatus sosiaalisten ja psykososiaalisten ongelmien diagnosoinnista ja niiden ratkaisemisesta tunnistamalla asiakkaan riskejä ja voimavaroja sekä tarjoamalla tukea. Tällä perinteellä on juurensa muun muassa psykoanalyysiin, minkä seurauksena kritiikki on noussut sosiaalisten ongelmien yksilöllistämisestä. Toisaalta sosiaalityössä on vaikea välttyä ihmisten ja tilanteiden tulkinnoilta, niin tiiviisti sosiaalityö tarrautuu inhimilliseen ja yksilölliseen elämäntilanteeseen. (Karvinen-Niinikoski 2010, 247 – 276.)

Toinen tiedonmuodostuksen näkökulmista on sosiaaliseen konstruktionismiin kiinnittyvä käänne, joka on nostanut esille sosiaalisten ongelmien rakenteellisen luonteen. Tätä käännettä on kutsuttu sosiaalityön reflektiiviseksi käänneeksi, jossa valokeila on siirtynyt sosiaalityön käytännöissä rakentuvaan tietoon, tietämiseen ja päätelmien tekoon. Käytännön sosiaalityössä on edelleen paljon ongelmanratkaisua vaativia tilanteita, mutta kriittisen ammatillisuuden ja asiantuntijuuden näkökulmista näissäkin tilanteissa tulee huomioida ongelmien sosiaalinen ja yhteiskunnallinen luonne sekä tiedonmuodostuksen monisuuntaisuus. Tällöin kukaan ei yksin omista tietoa, vaan se syntyy tilanteittain ja vuorovaikutuksessa asiakkaan, hänen läheistensä ja muiden ammattilaisten kohtaamisissa. (Karvinen-Niinikoski 2010, 247 – 276).

Viimeaikaisissa tutkimuksissa sosiaalityön asiantuntijuus ja tiedonmuodot ovat kietoutuneet sosiaalityön tieteelliseen tutkimukseen monin tavoin. Tiedonmuodostusta on lähestytty muun muassa refleksiivisen ajattelun, eettisen toiminnan ja sosiaalityöntekijän ammatissa toimimisen kautta (Sipilä

2011; Karvinen-Niinikoski 2009 ja 2010; vrt. Ylinen 2008). Tieto ja sen rakentuminen sosiaalityössä on kiinnostanut laajemmin suomalaisessa ja kansainvälisessä tutkimuksessa sosiologisena ja tieteenfilosofisena ilmiönä, koska se linkittyy laajasti ymmärrettynä vuorovaikutustutkimukseen, jossa ovat olleet keskiössä tiedon sosiaaliskonstruktivistinen ja kielellinen luonne. (Forsberg 1998; Hall C, Slembrouck and Sarangi 2006; Hall C, Juhila, Parton and Pösö 2003; Healy 2000; Parton & O'byrne 2000; Salmelainen 2008.) Samoin huomiota on kiinnitetty kriittisen tutkimuksen perinteeseen, jossa sosiaalisesti konstruoituja alistavia ja eriarvoisuutta tuottavia rakenteita on pyritty tutkimuksen keinoin purkamaan (Karvinen-Niinikoski 2010, 247 – 276; Payne 2005, 319).

Näiden tutkimusorientaatioiden lisäksi sosiaalityöissä on kriittisen realismin koulukunta, jossa varsin yleisellä yhteiskunnallisella tasolla pyritään paikantamaan toimijan ja rakenteen välistä suhdetta. Kriittisessä realismissa oletetaan sosio-kulttuuristen rakenteiden olevan ennen yksilöä, kumpakaan ei siis voida redusoida toinen toisensa tuotokseksi. Sosiaalisessa konstruktiosmissa taas tieto ja toimintaa voidaan nähdä yhteistoiminnallisena, jossa toimija ja rakenne eivät edellä toinen toisiaan, vaan esiintyvät yhdessä. (Archer 2003; Burkitt 1991; Tapola-Haapala 2011, 21 – 22.) Tämä lienee keskeisin ero näiden koulukuntien välisessä erossa suhteessa tiedon muodostumiseen kerroksellisessa todellisuudessa. Tutkielmassani hyödynnän Tapola-Haapalan (2011) määritelmää käytännöllisen ja diskursiivisen tiedon suhteesta, en niinkään teoreettisena viitekehyksenä, vaan näkökulmana tiedon siirtymisessä käytännöllisestä, hiljaisesta tiedosta diskursiiviseksi. Tässä yhteydessä tapani ymmärtää refleksiivisyys välittämässä sosiaalityöntekijän toimintaa lähestyy kriittisen realismin näkökulmaa toimijan refleksiivisyyteen. Olipa kyse sosiaalisesta konstruktiosmista tai kriittisestä realismista, ne jakavat ajatuksen toimijan refleksiivisyydestä, jota lähden käsittelemään sosiaalityön näkökulmista.

2.1 Refleksiivisyys tiedonmuodostuksen näkökulmana

Refleksiivisyyden näkökulmasta voidaan asettaa kaksi sosiaalityöntekijän toimintaa kuvaavaa vastakkaista väitettä; sosiaalityöntekijä kirjaa reflektoimatta yksityiskohtaisia muistiinpanoja asiakastilanteista ja kontrolloi pitämällä asiakkaan tiukasti tarkastelun kohteena tai vastakkaisen näkökulman mukaan asiakasmuistiinpanot voidaan nähdä sosiaalityön ammatillisena toimintana, jossa jo tehtyä työtä kokonaisuudessaan uudelleen tuotetaan, arvioidaan ja tutkitaan (Hall ym. 2006, 104). Jälkimmäiseen tiedon tuottamisen tapaan voidaan liittää sosiaalityön refleksiivinen käänne, jossa tiedonmuodostus nähdään nimenomaan sosiaalityön tekemisenä sosiaalisen konstruktiosmin mukaisesti. Tiedon tekemisen ja tulkitsemisen katsotaan olevan tilanteista ja liitoksissa toimintayhteyksiinsä; tieto on näin ymmärrettynä kontekstuaalista. Sosiaalityötä ei tehdä tyhjiössä,

vaan ammatillisessa instituutiossa yhteiskunnan rakenteiden ympäröimänä. (Ks. Juhila 2002; Karvinen-Niinikoski 2010, 258.)

Refleksiivisyyttä käytetään usein synonyymina reflektiivisyydelle. Reflektiivisyys on tiedostamisen ja kriittisen arvioinnin tapaa kuvaava, mutta refleksiivisyyden ajatellaan liittyvän työntekijän asiantuntemukseen ja kykyyn arvioida toimintaansa. Refleksiivisyys on sosiaalityöntekijän toimintaan tiiviimmin takertuva määre. Kuitenkin nämä käsitteet tulevat varsin lähelle toisiaan, koska ihmisen toiminnassa on vaikea toiminnan hetkellä erottaa, kohdentuvatko ajatukset ympäröiviin rakenteisiin, subjektiivisiin toiminnan lähtökohtiin vai esiintyvätkö nämä asiat yhdessä. Refleksiivisyyden ja sosiaalityöntekijän ammatillisen asiantuntijuuden tutkimisella on jo perinteensä sosiaalityön tutkimuksessa. Asiantuntijuuden on myös katsottu rakentuvan kytkeytyneenä aikaan, paikkaan ja erilaisiin konteksteihin. (Gould and Baldwin 2004, 102 – 104; Karvinen 2000, 11; Karvinen-Niinikoski 2010; Tapola-Haapala 2011, 23.) Karvinen-Niinikoski (2010, 258) on määritellyt ammatillisen reflektiivisyyden toiminnaksi, jolla pyritään yhdistämään sosiaalityöntekijän henkilökohtainen tietäminen ja laajempi asioiden ymmärtäminen niiden rakenteellisessa ja sosiaalisessa kontekstissaan. Hänen mukaansa näiden käytäntöjen ja työtä reunustavien yhteiskunnallisten tai institutionaalisten rakenteiden tiedostaminen sekä oman teoreettisen ja käytännöllisen asiantuntijuuden tulisi arvioitua ja tulla tiedostetuksi refleksiivisessä asiantuntijuudessa.

Lähestymistapaa voidaan laajentaa, jolloin tiedon ajatellaan muodostuvan, ei vain suhteessa rakenteisiin, mutta myös yhdessä asiakkaan kanssa hyödyntämällä hänen asiantuntijuuttaan ja kumppanuuttaan häntä itseään ja elämäntilannettaan koskevissa tulkinnoissa, suunnitelmissa ja ratkaisuisissa. (Esim. Muukkonen ym. 2008.) Laaja-alaiseen refleksiiviseen ammatilliseen työhön liittyy sosiaalityön eettisyys ja arvopohja, jossa ihmisoikeuksien ja kansalaisten itsemääräämisoikeuden, sosiaalisen osallisuuden ja hyvinvoinnin sekä tasa-arvoisuuden tulisi olla ammatillisen refleksiivisyyden peruselementti. Eettisen refleksiivisyyden tulisi olla erityisen tärkeässä asemassa managerialististen johtamisoppien, medikalisaation ja palveluntuottamispolitiikan vallatessa alaa sosiaalityön kentällä. (Karvinen-Niinikoski 2010, 249 – 250.)

Kriittisestä reflektiosta voidaan puhua puolestaan silloin, kun refleksiivisyyden ajatellaan ulottuvan mahdollisimman moniin näkökulmiin, joilla on vaikutusta asiakkaan tilanteeseen ja asiakkaan tilanteeseen haetaan muutosta myös pyrkimällä vaikuttamaan esimerkiksi sosiaalipoliittisiin linjauksiin. (Payne 2005, 33). Refleksiivisyyden voidaan siis ajatella olevan eräänlainen sosiaalityön

tiedonmuodostuksen tapaa kuvaava käsite, joka kuvaa tiedon syntyperien ja muotojen aktiivista tietoiseksi tekemistä ammatillisessa prosessissa. Refleksiivisyys taas Margaret Archerin (2003) kriittisen realismin mukaan on toimijaa ja rakennetta välittävä suhde, joka on väistämättä olemassa, jotta ylipäänsä yhteiskunta on mahdollinen. Näin määriteltynä se ei niinkään liity ammatilliseen kehittymiseen, vaan ylipäänsä toimijuuteen yhteiskunnassa.

2.2 Sosiaalityöntekijä tiedontuottajana

Tiedonmuodostukseen voidaan sisällyttää sosiaalityöntekijän henkilökohtaiseen tiedon käsittelyyn liittyviä ominaisuuksia (Ks. Kähkönen 1994). Heino (1997, 40 – 70) jäseni sosiaalityöntekijän tiedonmuodostusta huomioimalla sosiaalityöntekijän henkilökohtaisen historian ja tavan muodostaa tietoa kognitiivisena prosessina, johon hän pyrki yhdistämään myös refleksiiviseen ajattelun ja toiminnan kontekstin.

Heinon (1997) mukaan lastensuojelun sosiaalityöntekijän lähtökohtainen tavoite on muodostaa tietoa lapsen tilanteesta. Ensimmäisenä sosiaalityöntekijän tehtävänä on identifioida ja tulkita lapsen kehitystä ja kasvua uhkaavat tekijät. Arkityössään sosiaalityöntekijä muodostaa tietoa valikoimalla ja soveltamalla erilaista teoreettista ja tutkimuksellisia lähestymistapoja tapauskohtaisesti, jossa luovasti yhdistyvät erilaiset sosiologiset, sosiaalipsykologiset, psykologiset, kasvatustieteelliset ja terapeuttiset lähestymistavat. Lastensuojeluprosessissa sosiaalityöntekijä määrittää prosessia useista eri rooleista: hän tutkii ja arvioi, päättää asiakkuudesta sekä tukee ja järjestää asiakkaalle palveluja tulkitsemansa tarpeen mukaisesti (Emt. 370, vrt. myös Kitinoja 2005, 56).

Sosiaalityöntekijä orientoituu tarkastelemaan asiakkuutta myös koulutuksensa ja kokemuksensa kautta havainnoimalla seikkoja asiakkuudesta vertaamalla niitä aikaisempaan kokemukseensa. Henkilökohtaisella ja kollegiaalisella muistilla on merkittävä rooli tiedonmuodostuksessa ja juuri tiedon tallentaminen asiakirjoihin tarjoaa avaimen tietoon, joka on muistin rajojemme ulkopuolella. Tunteet kytkeytyvät tietämiseen, koska emotiot ovat sisäisiä toimintaa ohjaavia signaaleja, jotka esimerkiksi rajaavat toiminnan mahdollisuuksia. Lisäksi sosiaalityössä on aina jätetty sija intuitiiviselle tietämiselle ongelmanratkaisuprosessissa. Voidaankin sanoa, että tiedonmuodostukseen liittyy tiedollisia että emotionaalisia elementtejä prosessissa, jossa työntekijä on kykenevä refleктоimaan toimintaansa ja toiminnan kontekstia. (Drury-Hudson 1999; Heino 1997, 38, 44 – 45, 48, 54 – 55.)

Tarkasteltaessa sosiaalityöntekijää tiedon tuottajana jako kokemukselliseen, käytännölliseen ja tutkimukselliseen tietoon on varsin yleinen ja sen suhdetta on pohdittu sosiaalityön teoretisoinneissa ja tutkimuksessa (ks. Raunio 2004, 103, 121 – 124). Toisinaan käytännöllistä ja hiljaista tietoa on pidetty erityisen tärkeänä sosiaalityön tietovarantona, mutta silti sanoittamattoman tiedon ja sosiaalityön hiljaisen tietämisen kulttuurin on nähty olevan syynä sosiaalityön asiantuntijatiedon vähäisyyteen poliittisessa päätöksenteossa ja moniammatillisessa työskentelyssä. Syitä tähän on etsitty juuri ammatillisesta kulttuurista, jossa ei ole pidetty tärkeänä sosiaalityöntekijän ammatillisten taitojen ja kokemusten kirjallista ilmaisua. (Kuusisto-Niemi ja Kääriäinen 2005.) Myös sosiaalityön päätöksentekoa on kuvattu osittain tiedostamattomaksi prosessiksi. Esimerkiksi Heino (1997, 72 – 73) käytti analyysin apukäsitteenään sanaa ”naksaus” kuvaamaan hetkeä, jolloin työntekijä tavoittaa varmuuden lastensuojelun toimenpiteistä. Tässä hetkessä hänen mukaansa sosiaalityöntekijän sisäinen tieto ja tulkinta syntyvät, mutta tiedonmuodostusta edeltänyttä prosessia ei ole mahdollista kirjoittaa opaskirjaan, koska siihen linkittyvät useat eri tiedon ulottuvuudet. Siihen vaikuttavat intuitio ja tiedostamattomat tekijät tiedonmuodostuksen prosessissa (Sipilä 2011, 30).

Eräs keino rakentaa silta sosiaalityöntekijän käytännöllisen ja hiljaisen tiedon sekä teoreettisen ja käsitteellisen tiedon välillä on pyrkimys sosiaalityössä reflektiiviseen tietämiseen. Tapola-Haapalan (2011) mukaan sosiaalityöntekijän reflektion voidaan ymmärtää olevan toimijan ja ulkoisten rakenteiden suhde, joka sisältää sekä käytännöllistä että diskursiivista, teoreettista tietoa. Käytännöllinen tieto saatetaan diskursiiviseen muotoon, jolloin sosiaalityöntekijän toimijuus ja ammatillisuus vahvistuvat. Toisaalta sosiaalityössä on käytännöllisen tiedon kenttä, jossa ratkaistaan tilanteita praktisen toiminnan kautta. Käytännöllinen tieto siirtyy diskursiiviseksi ja osaksi sosiaalista todellisuutta, jolloin myös totunnaiset toimintatavat voivat muuntua. Jäsennyksessä diskursiivisen ja käytännöllisen tiedon välittäjinä toimivat sovellukset, joiksi tieto on kyettävä muokkaamaan voidaksemme haastaa vanhan toimintatavan ja tukea uuden käytännön kehittymistä. (Emt. 22 – 25, 57 – 60; Ks. myös Archer 2003.)

Tapola-Haapalan (2011) mukaan käytännöllisen ja diskursiivisen tiedon suhde voidaan ymmärtää kaksisuuntaiseksi, jolloin käytännöllistä tietoa voidaan saattaa diskursiiviseksi ja diskursiivista käytännölliseksi. Tutkiessaan sosiaalityön erikoistumisopintojen opiskelijoita hän havaitsi, että käytännöllisen ja diskursiivisen tiedon suhde ilmeni erityisesti tutkimuksen ja käytännön sosiaalityön välisen suhteen pohtimisena. Tutkimuksen käsitteellistetty tieto miellettiin diskursiiviseksi ja sosiaalityön toiminnan proseduraalinen, hiljainen ja intuitiivinen tietäminen käytännölliseksi tiedoksi. (Emt. 64 – 69.)

Tutkielmani näkökulmasta sosiaalityöntekijän kirjaamisen voidaan ajatella liittyvän juuri käytännöllisen tiedon ja diskursiivisen tiedon suhteeseen. Sosiaalityön dokumentit eivät ole analyttistä tieteellistä tietoa, mutta varsin perusteltua on kuitenkin olettaa muistiinpanokirjausten kumpuavan sosiaalityön käytännöllisestä tiedosta. Ne kumpuavat erilaisista asiakkaan kohtaamistilanteista (Hall ym. 2006, 90 – 91; Kääriäinen 2003, 166). Tiedonmuodostuksen käsite taipuu hankalasti empiiriseksi työvälineeksi, mutta kuitenkin mielekkäämmin laajemmaksi teoreettiseksi viitekehyykseksi. Silti reflektoinnin ymmärtäminen siltana sosiaalityöntekijän ja rakenteiden välillä tuo käsitteen määrittelyä konkreettisemmalle tasolle ottamatta kantaa siihen kuinka reflektiivinen sosiaalityöntekijä on kirjoittaessaan muistiinpanoja. Käsitteellisellä tasolla se välittää sosiaalityöntekijää ja häntä ympäröivää sosiaalista todellisuutta ja mahdollistaa tiedon sovellusten muutoksia juuri käytännöllisestä diskursiiviseksi tiedoksi (Ks. Tapola-Haapala 2011, 22 – 25, 57 – 60).

Sosiaalityöntekijä kirjoittaa ammatissa toimiessaan kirjallisia, diskursiivisia tekstejä, joita toki voidaan pitää muodostaan huolimatta käytännöllisenä tai rutiininomaisena asioiden siirtämisenä kirjalliseen muotoon, jolloin tieto ei välttämättä ole analyttisesti pilkottua tai ammatillista reflektiivisyyttä osoittavaa. Kuitenkin sosiaalityöntekijän dokumenttien kirjoittaminen on käytännöllisen työn saattamista diskursiiviseen muotoon lastensuojelun sosiaalityön ammatillisessa kontekstissa (Vrt. Hall ym. 2006, 90). Tutkielmani tavoittaa vain dokumenttien kautta kielellisen ilmaisun tason, vaikka niiden taustalla voidaan olettaa olevan sosiaalityöntekijän käytännöllistä tietoa ja henkilökohtaista tiedonmuodostusta.

2.3 Sosiaalityön ammatillinen tiedonmuodostus

Sosiaalityöntekijöiden kirjaukset kuvaavat sosiaalityön ammatilliselle kirjaamiskulttuurille tyypillistä tietoa. Hall (2005) pitää ammatillisia instituutioita osana laajempaa kulttuurista, ammatti-ideologista ja yhteiskunnallista todellisuutta. Sosiaalityöntekijän tieto syntyy toimintaympäristöissä, joilla on omaleimaiset ammatilliset kulttuurinsa, jotka muokkaavat sosiaalityöntekijän ammatillista asemaa ja tiedonmuodostusta. Hallin mukaan ammatillisen kulttuurin syntyminen on jatkuvia yhteisön historiallisia ja sosiologisia prosesseja. Jokainen ammatti joutuu taistelemaan määrittääkseen identiteettinsä, arvonsa, toimintakehyksensä ja erityisalansa. Ammatillisen kulttuurin, koulutuksen, tiedon, arvojen ja kielen vakiintumisprosessia kutsutaan professionalisoitumiseksi. (Emt.)

Rostila, Mäntysaari, Suominen ja Asikainen (2011) tutkimuksessaan havaitsivat, että sosiaalityön professionaalisuudessa on kunta- ja työpaikkakohtaisia eroja työn itsenäisyydessä ja joustavuudessa. Tämä tarkoittaa sitä, että sosiaalityön ammatillisuus, joka perustuu teoreettiseen tietoon, ammatillisiin arvoihin ja joustavaan, itsenäiseen tiedonmuodostukseen, on ainakin osittain organisaatiosidonnaista. Heidän mukaansa työ on jäykässä organisaatiokulttuurissa ohjeistettua ja päätöksenteko keskitettyä, kun taas kollegiaalinen, tietoa vaihtava, organisaatio säilyttää paremmin sosiaalityön ammatillisen liikkumatilan ja vapauden. Toisin sanoen organisaatiolla on merkitystä siihen, mahdollistaako se ammatilliselle toiminnalle tyypillistä itsenäistä arviointia ja tutkimuksellisen tiedon hyödyntämistä.

Sosiaalityöntekijän ammatillisuus voidaan määritellä professionaaliseen työtapaan liittyvänä ammatillisuuden työkulttuurina, joka perustuu asiakaslähtöisyyteen, kollegiaalisuuteen ja tieteelliseen tietoon. Sosiaalityöntekijä, ammattilaisena, luovuttaa osan aloitteellisuutta koskevista oikeuksistaan organisaatiolle, joka määrittää milloin ja miten toimia. Toisaalta ongelmien ja työtehtävien luonne sekä tieteellinen tieto perustelevat professionaalista toimintaa organisaatiossa. Sosiaalityöntekijän ammatillisuuden, sosiaalityön profession ja organisaation suhde on siis monisuuntainen. (Rostila ym. 2011.) Esimerkiksi dokumenttien kirjaamisessa sosiaalityöntekijä on luovuttanut osan aloitteellisuudestaan organisaatiolle, joka määrittää miten ja miksi kirjataan.

Sosiaalityöntekijä tuo kirjoittaessaan dokumentteja tiedonmuodostusprosessiin henkilökohtaisen osaamisensa ja ammatillisen toimijuutensa kyseisessä organisaatiossa ja institutionaalisessa kehyksessä. Ammatillisten instituutioiden lisäksi ammatillisilla toimijoilla, myös sosiaalityöntekijöillä, on henkilökohtainen ammatillinen identiteetti. Hudsonin (2002) mukaan ammatillinen identiteetti määrittyy toki suhteessa yhteiskunnallisiin rakenteisiin, ammatillisiin ja koulutuksellisiin organisaatioihin, mutta myös suhteessa asiakkaisiin, kollegoihin ja muihin ammattiryhmiin. Tämän lisäksi leikkauspinoilla kohtaavat ammatilliset kulttuurit sosiaalityöntekijän kohdatessa asiakkaitaan eri ammattiryhmistä muodostuvissa verkostoissa. Ammatillinen identiteetti on osa asiantuntijan henkilökohtaista identiteettiä, joka osaltaan muodostuu koulutuksen, ammatillisen kulttuurin, työorganisaatioiden ja ammatillisen kokemuksen määrittämänä. (ks. myös Eronen 2012, 35 – 43.)

Sosiaalityössä yhteiskunnalliset ja ammatti-ideologiset rakenteet kehystävät tiedonmuodostusta, jota voidaan lähestyä eri näkökulmista. Drury-Hudsonin (1999) mukaan prosessi voidaan pilkkoa osiin, jolloin siitä on löydettävissä erilaisia ulottuvuuksia, kuten teoreettinen, henkilökohtainen, käytännöllinen, proseduraalinen ja empiirinen tieto. Nämä tiedon lajit ovat sosiaalityössä läsnä ja

niiden syntyperät vaihtelevat. Teoreettinen tieto on eräänlainen konseptien, käsitteiden, mallien ja viitekehysten asetelma, joka organisoii havaintoja sosiaalityön ilmiöistä. Näiden avulla sosiaalityöntekijä ennustaa, tulkitsee, kuvailee ja kontrolloi ympäröivää maailmaa. Henkilökohtainen tieto on väistämätön, spontaani ja tiedostamaton prosessi, jossa käyttöön astuu maalaisjärki (common sense), intuitio ja kulttuurinen tieto. Käytännöllinen tieto perustuu kokemukseen useista samankaltaisista tilanteista ja prosesseista, joita läpikäydessä saavutetaan uusissa tilanteissa tarvittavaa ymmärrystä. Proseduraalinen tieto voidaan määrittää organisaation, lainsäädännön ja kontekstin tuottamaksi tiedonmuodoksi, joka on sisäistynyt sosiaalityöhön. Empiirinen tiedonmuodostus on systemaattista tietojen keräämistä ja havainnointia, jotta työtä voidaan analysoida ja siihen kyetään muodostamaan uusia tietämisen näkökulmia ja sisältöä. (Emt.)

Lastensuojelun sosiaalityön tietoa syntyy myös moniammatillisissa neuvotteluissa ja asiakastapaamisissa, joissa pyritään saavuttamaan konsensus, joka ohjaa tiedonmuodostusta jatkossa (Hall ym. 2006, 53 – 54). Moniammatillisen yhteistyön ja eri viranomaisilta koottavan tiedon tarkoitus on juuri tukea sosiaalityöntekijän ratkaisuja, selkeyttää viranomaisten vastuualueita ja auttaa asiakkaan palvelutarpeeseen vastaamisessa (ks. Pohjola 2010). Pösön (2010) mukaan lastensuojelun institutionaalinen raja muihin viranomaisiin on muuttunut kunnallisen toiminnan yleisten muutosten myötä; lastensuojelussa on yhä enemmän eri toimijoiden välillä yhteisesti jaettuja asiakas – ja työprosesseja.

Kääriäinen (2003, 62 – 68) osoitti lastensuojelutyössä moniammatillisen puheen voiman, jolla pyrittiin tehostamaan ja vahvistamaan sosiaalityöntekijän omaa argumentointia. Hän nosti yhdeksi lastensuojelun sosiaalityön tiedonmuodostuksen retoriseksi keinoksi puhujakategorisoinneilla vahvistamisen, jolloin sosiaalityöntekijä tuki omaa näkemystään kirjaamalla ylös samaa mieltä olleiden asiantuntijoiden kommentit. Soittila (2011) puolestaan etsi dokumenttiaineistostaan rajapintatyöskentelyn dokumentaatiota eli mainintoja siitä, miten eri toimijat kirjautuivat varhaiskasvatuksen kentältä lastensuojeluprosessiin. He saattoivat vilahdella dokumenteissa lyhyen aikaa ja tuoda mukansa jonkin osan lastensuojelun tiedonmuodostukseen. (Emt. 66.)

Kokoavasti voidaan todeta, että aikaisemman tiedon valossa ammatilliset instituutiot ovat läsnä sosiaalityön tiedonmuodostuksessa. Lastensuojelun sosiaalityössä yhteisesti eri viranomaisten välillä jaetut asiakasprosessit tuovat tiedonmuodostukseen moniammatillisen ulottuvuuden (Hall ym. 2006, 53 – 54). Oman leimansa tiedonmuodostukseen tuo sosiaalityön ammatillisuus, joka on monisuuntainen käsite profession, professionaalisuuden ja organisaation välillä. Sosiaalityön profession vahvuudesta on sanottu, ettei se ole siinä mielessä vahva, että se perustuisi vain tutkittuun

ja itsenäiseen tietoon, vaan se on syntynyt palvelemaan ja soveltamaan yhteiskunnallisesti määriteltyä tehtävää (Ks. Rostila ym. 2011). Tämä väistämättä suuntaa sosiaalityöntekijöiden tiedonmuodostusta sille annetun tehtävän kannalta merkityksellisen tiedon tuottamiseen. Erityisesti dokumentointi palvelee organisaation tarvetta tallentaa tietoa, jolloin se on myös toisten ammattilaisten käytettävissä (Huuskonen ym. 2010). Tutkielmani aineistoa kirjoittaneet sosiaalityöntekijät ovat siis oman instituutionsa ja organisaationsa kehystämiä ja tuottavat tietoa juuri kyseisen organisaation ja työyhteisön organisaatiokulttuurissa tarjoten ammatti-identiteettinsä, ammatillisuutensa ja osaamisensa organisaation käyttöön.

3 Lastensuojelu ja asiakasdokumentit

Lastensuojelu voidaan ymmärtää laajasti lasten suojelemisena, jolloin se koskee lastensuojeluviranomaisten lisäksi muita viranomaisia ja kansalaisia. Kuten jo aikaisemmin olen todennut, lastensuojeluprosessi liikkuu yli sektorirajojen riippuen lapsen ja asiakasperheen tilanteesta. Se on myös käsitteellisesti monimuotoinen asetelma, jossa keskeisenä on lapsen ihmisoikeudellinen asema, olipa kyse sosiaalityön toimenpiteistä, juridiikasta tai eettisestä arvioinnista (Powell 2005, 114). Pösö (2010) määrittelee lastensuojelun siten, että se on ”institutionaalisen lain, julkisen hallinnon, ammattilaisten ja kansalaisten välinen käytäntö, jossa eri tavoin otetaan kantaa, ohjataan, tuetaan ja valvotaan sellaista lapsuutta ja perhe-elämää, joka on kiistanalaista tai ongelmallista vallitsevien sosiaalisten ja kulttuuristen odotusten näkökulmasta.” Hän kutsuu institutionaaliseksi rajaksi kohtaa, jossa julkinen järjestelmä puuttuu tai tarjoaa apuaan perheen yksityisiin suhteisiin, jolloin henkilökohtaisesta elämästä tulee julkisten instituutioiden työskentelyn kohde. Hänen määritelmässään lastensuojelu sisältää institutionaalisen lain ja hallinnollisten käytänteiden lisäksi erilaisia kulttuurisia ja sosiaalisia odotuksia, joihin lastensuojelun toimenpiteillä pyritään vastaamaan.

Pekkarisen (2011, 12 – 13) mukaan lastensuojelua, ja erityisesti suojelun käsitettä, on analysoitu riittämättömästi sosiaalityön tutkimuksessa. Hänen mukaansa lastensuojelua voidaan kuitenkin pitää käsitteenä laaja-alaisena ja monin tavoin yhteiskunnallisesti rakenteellistuneena. Lastensuojelun vaikeasti rajattavuus ja näkökulmien kirjo näkyvät lastensuojelusta käydyssä keskustelussa siten, että sen muoto, arvostukset ja sisältö määrittyvät eri tavoin riippuen katsantokannasta. Pösön (2007) mukaan tästäkin huolimatta lastensuojelulla on vakiintunut paikka ja tehtävä lapsuuden ja perheongelmien säätelijänä ja se on myös viimesijainen puuttuja, mikäli perheen ongelmat uhkaavat lapsen etua. Lastensuojelun tutkimuksen näkökulmasta on myös tärkeä huomioda, että työn ydin ei ole löydettävissä lainsäädännöstä, työprosesseista tai yksittäisistä interventioista, sillä yksilöiden

yksityinen elämä, kokemukset ja identiteetti ovat monimutkaisella tavalla kietoutuneena julkiseen, yhteiskunnalliseen interventioon ja sen muotoihin. (Pösö 2007, 65 – 66.)

Usein lastensuojelututkimuksissa määritellään laajemman lastensuojelun rinnalle suppea lastensuojelun käsite, millä tarkoitetaan lastensuojelulaissa (LsL 214/2007) määriteltyä lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua (Taskinen 2007, 19). Kohtaa, jossa lastensuojelun viranomaiset puuttuvat perheen yksityisyyteen, voidaan kutsua lastensuojelun institutionaaliseksi rajaksi (Ks. Pösö 2010), josta alkavat lastensuojeluun lainsäädännössä määritellyt tehtävät. Myös suppeammin ymmärretyssä lastensuojelussa on pyritty painottamaan yhteistyötä eri viranomaisten välillä ottamalla mukaan ehkäisevän lastensuojelun käsite, jolla pyritään tähdentämään lasten suojelemista hallintokunnat ja sektorirajat ylittävänä toimintana (Heinonen ja Hiitola 2009, 3 – 4).

Lastensuojelun viranomaisten tehtävä on perustaltaan yksinkertainen. Työn tavoitteena on lapsen kehityksen ja kasvun turvaaminen sekä sitä vaarantavien tekijöiden poistaminen. Yksinkertaisen ytimen ympärille nivoutuu käytännön lastensuojelun työssä moninainen kirjo erilaisia elämäntapahtumia ja poikkeuksellisia tilanteita. Suppeammin ymmärretty lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu käsitteenä nojaa lapsen oikeuksien sopimukseen (LOS), jossa määritellään perhe ensisijaiseksi lapsen kasvun ja kehityksen turvaajaksi ja vain vahvoilla perusteilla viranomaisten on mahdollista puuttua perheyhteisöön lapsen ensisijaisena kasvupaikkana. (Bardy 2009, 41, 64.)

Lastensuojelussa tavoitteena on turvata lapsen oikeus arvokkaaseen elämään ja turvallisiin ihmissuhteisiin myös huostaanotto-tilanteissa (Esim. em. 2009, 63 – 65). Mikäli lapsen tilanne edellyttää huostaanottoa, lastensuojelulain 42 §:n ja 43 §:n mukaan sosiaalityöntekijän on sitä ryhdyttävä valmistelemaan järjestämällä kuulemistilaisuus huostaanottoasiassa ja laatimalla mahdollista hallinto-oikeuskäsittelyä varten asiakirjoja, joista selviää kaikki olennaiset tiedot lapsen ja perheen tilanteesta sekä huostaanottoon johtaneesta prosessista. Lastensuojelulain 33 § pykälän mukaan sosiaalityöntekijän on täytynyt laatia lapsen tilanteesta kirjallinen lastensuojelutarpeen selvitys ja asiakassuunnitelma ja riittävät kirjaukset lapsen tilanteesta.

Lastensuojeluprosessi kokonaisuudessaan voidaan jakaa viiteen osa-alueeseen: 1) lastensuojelutarpeen selvitykseen, 2) suunnitelmallisen työn vaiheeseen, 3) kriisityöhön, 4) lapsen sijoittamiseen kodin ulkopuolelle ja 5) jälkihuoltoon. Kukin osa-alue muodostaa oman kokonaisuutensa, eräänlaiset lastensuojelun sosiaalityön kehikot, joissa sosiaalityötä tehdään (Muukkonen 2008, 38 – 39). Tutkielmassani lävistyy näistä osa-alueista neljä ensimmäistä sosiaalityöntekijän tekemien asiakastilanteen muistiinpanojen kautta, koska tutkimusaineistoni

sisältää lapsen dokumentteja huostaanottoon saakka eli ne kertovat lapsen tilanteesta lastensuojelun avohuollossa ennen huostaanottoa, jolloin lapset ovat asuneet kotona.

Suomessa lastensuojelun tutkimus on lisääntynyt. Jo useat tutkijat ovat tehneet pitkään tutkimusta lapsiperheistä ja lastensuojelun menetelmistä, käytänteistä ja huostaanotosta (ks. Forsberg & Nätkin 2003; Heinonen & Hiitola 2009; Mäenpää & Törrönen 1996), lastensuojelusta ja sen käytänteistä (Eronen 2007, 2013; Forsberg 1994; Heino 1997; Pösö 2007; 1998; Saurama 2002). Suomessa lastensuojelun asiakastyön dokumentointia sosiaalityöntekijän tiedonmuodostuksen näkökulmasta on tutkinut Kääriäinen (2003, 2007) ja tämän lisäksi Suomessa on tehty tutkimusta ja kokoavia tieteellisiä artikkeleja lapsen asiakkuuden rakentumisesta dokumenteissa tai dokumenttien suhteesta asiakkaaseen (ks. Kääriäinen 2006; Mäenpää ja Törrönen 1996; Vierula 2012).

3.1 Lastensuojelun erityispiirteet

Lastensuojelun erityispiirteenä ovat etujen ristiriidat, jolloin vastakkain saattavat asettua lapsen ja vanhemman etu ja toiveet. Lastensuojelun yhteiskunnallinen erityistehtävä on puuttua lapsen eduksi silloinkin kun vanhemman ja lapsen etu ovat vastakkain. Nämä tilanteet sisältävät elämänkriisejä ja tunteiden latautuneisuutta, jolloin lastensuojelun yksinkertainen perustehtävä saa hyvin moninaisia muunnoksia. Lastensuojelun työssä liikutaan arkisesta palveluiden järjestämisestä monimutkaisiin suhdeverkostoihin ja moniammatillisiin työryhmiin. (Bardy 2009, 40 – 41; ks myös Pösö 2010).

Lastensuojelun erityispiirteenä on asiakkuuksien mahdollisuus vastentahtoisina. Bardy (2009, 74) toteaaakin, että ”Lastensuojelun erityisyydessä erityisin piirre on se, että lasta on suojeltava silloinkin, kun asianosaiset sitä vastustavat”. Lastensuojelutyöhön liittyy myös sosiaalityölle yleisesti tyypillisiä ominaisuuksia, kuten huolenpitovastuu, yhteiskunnallinen vallankäyttö, liittämisen- ja kontrollitehtävä, mutta yhtä lailla kumppanuussuhteen luominen, mikä on usein sosiaalityöntekijöiden tavoitteena ristiriidattoman vuorovaikutuksen syntymiseksi vanhempien ja lasten kanssa (ks. Anis 2008, 32). Lastensuojelun erityisyys on myös syytä huomioida asiakkaan näkökulmasta. Vierulan (2012) mukaan asiakkaalle lastensuojelun asiakkuus on ainutkertainen ja sidoksissa elämänhistorialliseen kontekstiin. Lastensuojelussa lapsen kehityksen turvaaminen voikin kattaa koko ”elämän kirjon” aina toimeentulosta lukutaitoon tai vaatteiden hankinnasta ihmissuhteisiin, mistä syystä työ liikkuu käytännön avusta ja tuesta monimuotoiseen ihmissuhdetyöskentelyyn (Bardy 2009, 74).

Kunnallisen lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun yhtenä erityispiirteenä on lainsäädännön läsnäolo käytännön työssä ja myös osittain tutkimuskäsitteistössä. Lastensuojelun käsitteistö pyrkii

juridisoitumaan, mikä tarkoittaa sitä, että lainsäädännön käsitteet valtaavat tilaa sosiaalityön sisällä. Tämä pisimmälle vietyä tarkoittaisi sitä, että juridisoituminen alkaa määrittää sosiaalityön prosesseja, asiantuntijuutta ja toimintaympäristöä. (Sinko 2001, 132 – 134; Haarala 2005.) Juridisoitumisen ja lainsäädännön vahva läsnäolo on osaltaan lastensuojelun dokumentointia ohjaava tekijä, koska kirjaamisesta on säädetty laissa (LsL 417/2007, 33§).

Kääriäinen (2003) ottaa kantaa esitettyyn uhkaan sosiaalityöntekijöiden muuttumisesta juristeiksi, mihin antaa lisäpontta juuri lastensuojelun juridisoitumiskeskustelu. Hänen mukaansa sosiaalityöntekijöiden lainsäädännön hyödyntäminen päätöksiensä perusteluissa on pragmaattinen teko, sosiaalityöntekijät intentionaalisesti valitsevat tavan kirjoittaa tavoitteidensa mukaisesti. Sen sijaan asiakasprosessin aikana syntyneissä muistiinpanoissa on tarkoituksenmukaisempaa tallentaa mahdollisimman totuudenmukaisesti eri toimijoiden sanomisia ja tekemisiä. Niissä toistuvat sosiaalityöntekijän, asiakkaan ja moniammatillisen verkoston kielellinen kommunikaatio, työpuhe, jolla ei ole juurikaan tekemistä lakitekstien kanssa. (Emt. 166 – 167.) Tutkielmani aineistona ovat asiakasmuistiinpanot, jotka eivät siis Kääriäisen näkökulman mukaan ole kovin juridisoituneita, mutta Sinkon (2001) tavoin pidän juridisoitumista relevanttina keskusteluna lastensuojelun sosiaalityössä.

Lastensuojelun jännitteisyys, paineisuus, kiire sekä asiantuntija- ja päätöksentekovalta ovat haaste sosiaalityöntekijän ammatillisuudelle (Ks. Heino 1997, 369). Lastensuojelussa kohdattavat hankalat tilanteet purkautuvat helposti jännitteisinä vastapareina työntekijän punnitessa ratkaisujaan, jolloin voidaan kysyä lapsi vai vanhempi; avohuolto vai sijaishuolto; asiakaslähtöisyys vai asiantuntijapainotteisuus; pakko vai vapaaehtoisuus tai epävarmuus vai varmuus. Emotionaalisesti jännitteisissä tilanteissa työntekijän tunteet voivat rajustikin heilahdella syyllisyydestä, syyllistymiseen ja omavaltaisuuteen. (Bardy 2009, 43.)

Lastensuojelutyö on hektistä ja vaatii nopeaa päätöksentekoa. Heino (1997, 369) vertaa lastensuojelun sosiaalityötä ja tutkijan tehtävään, siinä missä tutkija voi lykätä päätöksentekoa ongelmatilanteissa tai palata teoriaan ja määritellä uudelleen ongelmia ja näkökulmia. Hänen mukaansa lastensuojelun sosiaalityöntekijä on päivittäin uusien avointen tutkimustehtävien ja aineiston runsauden edessä, jolloin hänen on kyettävä tekemään päätöksiä epävarmuuden tilassa pystymättä täysin vaikuttamaan erilaisiin muuttujiin, jotka pitäisi pystyä huomioimaan tiedonmuodostusprosessissa. Kääriäinen (2003, 167) kiteyttää lastensuojelun dokumenttien synnystä lastensuojelun vaihtelevissa tilanteissa seuraavasti ”Kirjoittamisen tilanne, puitteet ja olosuhteet ovat aina yhtäaikaisesti läsnä. Lastensuojelun asiakirjatekstejä kirjoitetaan ja luetaan työssä, työtä varten

ja työn tekemiseksi.” Muistiinpanodokumentit syntyvät nimenomaan lastensuojelun työssä, jossa on aiemmin kuvaamani erityispiirteitä, jotka varjostavat tai valaisevat; vauhdittavat tai hidastavat kirjoittamisen tilannetta.

3.2 Lastensuojelun dokumentointia ohjaavat tekijät

Lastensuojelulain mukaan sosiaalityöntekijällä on kirjaamisvelvollisuus. Heidän on lastensuojeluasian vireille tulosta lähtien kirjattava kaikki oleellinen tieto lastensuojelutoimenpiteiden järjestämisestä, niiden suunnittelusta, toteuttamisesta ja seurannasta. (LsL 417/2007, 26 §; 33§.) Suomessa Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) julkaisema opas sosiaalityön asiakastyön dokumentoinnista ilmestyi vuonna 2011 (Laaksonen ym. 2011). Se on viimeisin sosiaalityön dokumentointia ohjaava käsikirja. Tarvittaessa sosiaali- ja terveysministeriö voi antaa tarkempia säännöksiä asetuksilla. Tutkielmani valmistumishetkillä sosiaali- ja terveysministeriö julkaisi tiedotteen uudesta laista, jonka mukaan sosiaalihuollon asiakastyötä tekevien on kirjattava asiat yhteneväisesti. Laki koskee sekä yksityisiä että julkisia toimijoita. Tiedotteessa todetaan, että ”Sosiaalihuollon henkilöstöllä on velvollisuus kirjata asiakirjoihin ne tarpeelliset ja riittävät tiedot, joilla turvataan asiakkaan tuki, sosiaalihuollon järjestäminen, suunnittelu, toteutus ja seuranta. Asiakastietoihin ei saa kirjata muita kuin palvelutehtävän ja siihen liittyvien lakisääteisten tehtävien kannalta tarpeellisia tietoja. (STM tiedote 66/2015.)

THL on koonnut lastensuojelun käsikirjaan internet-sivustolleen yhteenvedon tämänhetkisistä ohjeistuksista lastensuojelun dokumentoinnista. Lastensuojelun käsikirjassa dokumentoinnin lähtökohtana ovat lain edellytykset. Asiakastietojen dokumentoinnista on säädetty lastensuojelulain (417/2007) lisäksi henkilötietolaissa (523/1999, luvut 2 ja 6), minkä mukaan sosiaalityöntekijän on kiinnitettävä erityistä huomiota asiakirjojen laadinnassa, luovuttamisessa ja säilyttämisessä. Asiakkaalla on oikeus tietää, mitä tietoa viranomaisilla on hänestä tai huoltajan alaikäisestä lapsesta. Laki viranomaistoiminnan julkisuudesta (621/1999) ja laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (sosiaalihuollon asiakaslaki, 812/2000) velvoittaa asiakkaan asioissa salassapitoon. Sosiaalihuollon asiakaslaissa (812/2000, 16 - 22§, 27 - 27§) on myös säädetty tarkemmin siitä, että sosiaalityöntekijän tulee kirjata ja perustella asiakirjoihin, mikäli hän pyytää asiantuntijalausuntoja tai tietoja muilta viranomaisilta. THL:n ohjeistuksessa myös todetaan, että sosiaalityöntekijän muistiinpanot ovat osa asiakasasiakirjaa, joihin asiakas saa halutessaan tutustua. Lisäksi dokumentoinnilla on keskeinen merkitys asiakkaan ja sosiaalityöntekijän oikeusturvan parantamisessa. (Lastensuojelun käsikirja.)

Lainsäädännön ja ohjeistusten lisäksi asiakirjojen laatimista rajaavat monet varsin arkiset tekijät kuten käytössä olevat tietojärjestelmät. Kirjauksilla on myös tehtävä organisaation näkökulmasta ja ne ovat sosiaalityöntekijälle ”muistin jatkeita” omasta työstään. Kirjaukset ovat valikoituneita, usein kiireen keskellä ja työntekijöiden vaihdosten nivelkohdissa kirjattua tietoa, mikä voi vaikuttaa kirjausten laatuun. (ks. Huuskonen ym. 2010.) Lisäksi kirjaamiseen vaikuttavat organisaation käytänteet ja aikaisemmat sosiaalityön kirjaukset, jotka suuntaavat jatkokirjauksia. (Ks. Kääriäinen 2003, 124.)

Lastensuojelun sosiaalityössä dokumentointi on moniulotteinen prosessi, joka sisältää emotionaalista kuormittavuutta, suuria asiakasmääriä ja jatkuvaa kiirettä, mikä ei aina jätä tilaa riittävän huolelliselle asiakirjakirjoittamiselle (Emt. 182). Kuitenkin kirjoitettu teksti vaatii sosiaalityöntekijältä erityistä huolellisuutta, koska se eroaa monin tavoin puhutusta ilmaisusta. Se ei ole spontaanisti vuoropuhelussa korjaantuvaa kaksisuuntaista tiedonmuodostusta. Teksti syntyy kirjoittajan ajattelun ja tulkintaprosessin kautta luettavaksi usein jo ennalta tiedetylle yleisölle. Sosiaalityöntekijänä kirjoittaminen lisää tekstiin ammatillisen tarkoituksen ja sosiaalityölle annetun yhteiskunnallisen viitekehyksen. Sosiaalityöntekijän ammatillisissa teksteissä tiedonmuodostus ei tapahdu hetkessä, vaan se on jo monin tavoin prosessoitua ja tulkittua ilmaisua. Tekstien sanotaan joissakin tapauksissa jopa olevan ikuisia, mikä tekee niistä varsin voimallista ilmaisua. (Healy ja Mulholland 2007, 11 – 14.)

3.3 Lastensuojelututkimusta asiakasdokumenteista

Sosiaalityöntekijän tiedonmuodostusta ja asiakkuuksien muodostumista asiakirjoissa on tutkittu 1990 – 2000 luvulla enenevästi ottaen huomioon, että lastensuojelututkimuskin on yleistynyt Suomessa 1980-luvulla (Heino 1997; Kitinoja 2005, 56; Kääriäinen 2003; Vierula 2012; Ylinen 2008). Suomalaisista tutkimuksista lastensuojelun kontekstissa tunnetuimpia ovat Tarja Heinon (1997) ja Aino Kääriäisen (2003) väitöskirjatutkimukset, jotka hieman eri näkökulmista analysoivat lastensuojelun työntekijän tiedonmuodostusta lastensuojeluprosessissa. Uusimpia asiakirja-aineistoihin perustuvia väitöstutkimuksia ovat Elina Pekkarisen (2010) viidelle eri vuosikymmenelle sijoittuva tapaustutkimus rikoksilla oireilevista stadilaispojista ja Kati Katajan (2012) koulutussosiologian tutkimus normaalin ja poikkeavan määrittymisestä lastensuojelun asiakirjoissa. Tämän lisäksi jo vain selailu Tampereen yliopiston sähköisessä tietokannassa julkaistuihin pro gradu - tutkielmiin osoittaa, että asiakirja-aineistojen käyttö on lisääntynyt ainakin opinnäytetutkielmien tasolla.

Asiakasdokumenttien avulla voidaan tutkia hyvin erilaisia asioita lastensuojelun sosiaalityöstä, mutta dokumenttien käytölle tutkimuksessa on yhteisesti jaetut edut ja haasteet melkeinpä tutkimusaiheesta riippumatta. Lastensuojelututkimuksessa dokumenttiaineiston käyttöä on perusteltu eri näkökulmista: näin voidaan tutkia arkaluonteisia asioita sekä aineisto on autenttista ja luonnollista siinä mielessä, että se on tuotettu muuta kuin tutkimustarkoitusta varten. Lisäksi dokumenttiaineiston avulla saadaan asiakkuudesta tietoa pitkältä aikajaksolta ajallisessa järjestyksessä. (Kähkönen 1994, 24 – 25; Mäenpää & Törrönen 1996, 16.) Dokumenttiaineistot voivat olla puolueellisia asiakkaan näkökulmasta, koska niihin väistämättä heijastuvat sosiaalityöntekijän tulkintakehykset: ammatilliset ja henkilökohtaiset kokemukset, mutta myös sosiaalihuollon historiallisesti muotoutuneet sosiaaliset ja kulttuuriset rakenteet sekä käytänteet. Siitä huolimatta asiakirjat ovat luonnollinen aineisto, joka on syntynyt sosiaalityöntekijöiden kirjoittamana työn arkikäytännöissä. (Kähkönen 1994, 24 – 25; ks. myös Kääriäinen 2003, 17; Heino 1997, 91.)

May (2001) esittää vastakkaiset tavat ymmärtää dokumentteihin perustuvaa tutkimusaineistoa. Tutkija voi pitää niitä todellisuuden heijastumina. Dokumentti toimii välittäjänä todellisuudelle, jota se kuvaa ja johon se viittaa. Tällaista tulkintatapaa voidaan määrittää sosiaaliin faktoihin perustuvaksi tulkinnaksi, joka herättää ontologisen kysymyksen, onko olemassa sosiaalista faktaa ilman tulkintaa (Ks. myös Heino 1997, 92). Vastakkaisen näkökulman mukaan dokumentit voidaan tulkita rakentuneina representaatioina käytännöstä nousevista tilanteista. Ne pyrkivät oikeuttamaan toimintatapoja tarkoitushakuisesti, mutta ne myös pyrkivät tuottamaan järkeviä tulkintoja ja selityksiä tapahtumille. Silti ne ovat heijasteisia ja alistaisia vallitseville sosiaalisille käytännöille ja arvostuksille, joten niiden tulkinta vaatii kulttuurista ja kontekstuaalista ymmärtämistä ja sitoutumista, toisin sanoen niitä ei voi irrottaa niiden luonnollisesta syntymerkityksestään erilleen. (May 2001, 182 – 183.)

Vielä kertaalleen on syytä painottaa, että dokumenteista on hyvin vaikea päätellä sosiaalityöntekijän refleksiivisyyttä kysymättä sitä häneltä itseltään, mutta käsitteellisesti on mahdollista ymmärtää dokumenttien olevan diskursiiviseksi muuntunutta sosiaalityön käytännöllistä tietoa, jolla on tarkoituksensa työtehtävien kannalta. Sosiaalityön käytännöllisen tiedon muistiinpanoteksteissä ymmärrän Kääriäisen (2003, 165 – 166) tavoin eräänlaisena työpuheena, jota pyritään kirjaamaan mahdollisimman totuudenmukaisesti sosiaalityön muistiinpanoihin. Totuudenmukaisuus ei tarkoita sitä, että tekstit olisivat sosiaalisia faktoja (May 2001 181 – 181), vaan pikemminkin sitä, että ne eivät ole samalla tavalla sidoksissa lainsäädäntöön kuin päätöstekstit. Niiden syntyperä ja tarkoitus on toisaalla kuin jo tehtyjen päätösten perusteluissa, ne kumpuavat Hall ym:n (2006, 90 – 91) tavoin ymmärrettynä erilaisista asiakastilanteista ja keskusteluista. Muistiinpanoihin on toki mahdollista

palata ja etsiä sieltä perusteluja päätöksille, mutta niissä kuvataan ensisijaisesti työprosessia ja kirjataan muistiin erilaisia asiakkaan kohtaamistilanteita. Tästäkin huolimatta kaikki sosiaalityöntekijän kirjaukset asiakastietojärjestelmään katsotaan osaksi lapsen lastensuojelun asiakirjoja (Lastensuojelun käsikirja).

Asiakirjoille voidaan antaa toimijan asema. Ne voidaan nähdä aktiivisina toimijoina hallinnollisen päätöksenteon ja vallankäytön välineinä, joiden suhdetta asiakkaan kokemukseen ja hänen oikeuksiinsa on syytä tarkastella lastensuojelun sosiaalityön tutkimuksessa perusteellisemmin (Vierula 2012). Sosiaalityöntekijän muistiinpanojen dokumentointia työtehtävänä voidaan käsitteellistää aktiivisena ammatillisena toimintana, johon pätee samankaltaisia lastensuojelun reunaehtoja kuin asiakkaan kohtaamiseen, mutta asiakirjoilla on Healyn ja Mulhollandin (2007, 11 – 14) tavoin ymmärrettynä käyttötarkoituksensa ja pysyvyytensä takia erityisiä seurauksia, jotka tulisi huolellisesti huomioida kirjoitusprosessissa. Eräs näistä käyttötarkoituksista on juuri niiden käyttö päätöksenteon tukena ja niihin sisältyvä valtapotentiaali asiakkaan tilannetta määriteltäessä (ks. Vierula 2012).

Näkökulmani ymmärtää dokumentointi sosiaalityöntekijän työtehtävänä ei leikkaa pois dokumenttiaineistooni liittyviä erityisiä piirteitä hallinnollisina teksteinä ja tutkimusaineistona. Sen sijaan se rajaa tutkimuskohdettani siten, että tarkastelen tekstien sisältöjä sosiaalityöntekijän tuotoksena, enkä ota kantaa niiden valtapotentiaaliin tai asiakkaan näkökulmaan, vaikka se toki sisältyy asiakirjoihin. Mayn (2001, 181 – 182) esittämistä dokumenttiaineiston ymmärtämistavoista sitoudun näkökulmaan, jonka mukaan dokumentit ovat sidonnaisia niiden alkuperäiselle tarkoitukselle sekä alisteisia ja heijasteisia vallitseville sosiaalisille arvostuksille ja käytänteille, mistä käsin niiden tulkinta ja tutkiminen on mahdollista. Tästä syystä olen pyrkinyt kuljettamaan tutkielmassani mukana lastensuojelututkimuksen näkökulmia ja huomioimaan dokumentointiin liittyviä tekijöitä, jotka tekevät dokumenttien tarkastelusta erityistä suhteessa muihin tutkimusaineistoihin. Tarkastelen seuraavaksi aikaisemman tutkimuksen avulla asiakkuuden dokumentointia ja sosiaalityöntekijän tiedonmuodostusta asiakasdokumenteista.

3.4 Lastensuojelun dokumentoitu asiakkuus

Puhuttaessa asiakkaan asioiden dokumentoinnista tarkoitetaan tietoa, joka on kirjattu lapsen viranomaistyönä laadittuihin asiakkaan asiakirjoihin. Vaikka aineistoni tekstit eivät ole päätöstekstejä, ne ovat ammatillisessa viitekehysessä tuotettua kirjoitusta. Pohjolan (2010, 40) mukaan kirjoittamisen tyylilajina asiakirjakirjoittaminen on usein kapeutunutta ja tiivistynyttä ilmaisua.

Ammatillisessa työssä pyritään usein toimimaan tietoisesti neutraaliksi oletetun kielellisen ilmaisun ja koodiston mukaisesti. Hänen mukaansa kyseessä on kuitenkin viranomaiskieli, joka erilaisten luokitusten ja käsitteiden kautta normittaa asiakkuutta.

Institutionaalisisessa kontekstissa dokumentoidut asiakkuudet kertovat ainakin sen, millaisina asiantuntijat heitä pitävät ja mistä asiakkuudessa ollaan kulloinkin kiinnostuneita. Parhaimmillaan ne ovat linjassa asiakkaan kokemuksen kanssa tai vähintään heidän mielipiteensä on huomioitu. Asiakkaat eivät aina ole dokumentoidusta asiakkuudesta samaa mieltä tai hyväksy asiantuntijan tekemiä arviointeja heistä. He voivat yrittää puhua itsensä pois asiantuntijan asettamista kategorioista, mutta tästäkin huolimatta ammattilaisten tulkitessa yksilöitä he poissulkevat ja avaavat asiakkaan mahdollisuuksia ja tulevaisuuksia. Asiakkaan ja ammattilaisen kohtaamiseen sisältyy valtapotentiaalia ja kohtaamisilla voi olla kauaskantoisia seurauksia, vaikka institutionaalisen minuuden tulkinnoista asiakas olisinkin eri mieltä. (Raitakari 2006, 34 – 35; Eronen 2013; ks. myös Vierula 2012)

Tämän lisäksi, kuka on asiakas ja miten se milloinkin määritellään, ajoittain hämärtyy ja häilyy lastensuojelun arjen käytännöissä (ks. Heino 1997). Silloin tällöin onkin esitetty kysymyksiä, kertovatko dokumentit lapsesta vai hänen vanhemmistaan, vai onko kyseessä viranomaistyöprosessin auki kirjoittaminen tai kenties sisältyvätkö nämä kaikki elementit asiakkuuksista kirjoittamiseen (Pohjola 2010, 36). Kuka on asiakas – kysymyksen käänköpuolena on kysymys siitä, kenen oikeuksien näkökulmasta asiakirjoja tarkastellaan. Bardy (2009) toi osuvasti esille ajatuksen, jonka mukaan lastensuojelun erityispiirteistä erityisin on lapsen suojeleminen silloinkin kun asianosaiset vastustavat. Tämä varmasti vaikuttaa siihen, miten asiakirjojen asiakkuudet näyttäytyvät ja tulevat tulkituiksi eri tavoin vanhemmalle, lapselle, sosiaalityöntekijälle tai vaikkapa lakimiehelle, koska jokainen tulkitsee niitä positionsa ja viitekehyksensä kautta. Sosiaalityöntekijä on kuitenkin kirjoittaja ja eräänlainen portinvartija teksteille, joiden sisällön hän valitsee asiakkaan tarjoamasta tiedosta (Vierula 2012). Asiakirjat viittaavat siis ensisijaisesti sosiaalityöntekijän toimintaan ja luokituksiin dokumentoidusta asiakkuudesta. Niitä ei voi esimerkiksi lukea asiakkaan elämäkulkuna kuin harvoin niissä tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijä on sanasta sanaan kirjannut muistiinpanoihin asiakkaan kokemuksen, ja silloinkin vallinnan kirjata asiakkaan näkemyksen, on tehnyt sosiaalityöntekijä.

Tarkastellessani sosiaalityöntekijän tiedonmuodostusta lastensuojelun dokumenttiaineistosta näkymä asiakkuudesta on rajallinen. Käsitteenä se määrittyy väistämättä kapeammin kuin siinä tapauksessa, jos asiakkaat saavat itse osallistua asiakaskasidentiteettiensä määrittelyyn (Ks. Raitakari 2006, 34 –

35). Sen sijaan sosiaalityöntekijän tiedonmuodostusta on perusteltua tarkastella dokumentoidusta asiakkuudesta. Kääriäisen (2003, 3) tavoin näen asiakirjoihin piirtyvän sosiaalityöntekijän valikoiman ulottuvuuden asiakkaasta ja lastensuojelun sosiaalityöstä, mikä on aina suppeampi näkökulma kuin lastensuojelun sosiaalityö tai asiakkuus kokonaisuudessaan, koska asiakirjojen asiakas on kertaalleen sosiaalityöntekijän tulkitsema kirjallinen konstruktio asiakkuudesta.

3.5 Lastensuojelun institutionaalisuus ja ammatillisuus asiakasdokumenteissa

Healy ja Mulholland (2007) tiivistävät sosiaalityöntekijän asiakirjojen kirjoittamisen elementtien kehäksi, jossa asiakirja sijoittuu ytimeksi, jonka ympärille piiryy kirjoittamiseen vaikuttavia kehiä. Heidän mukaansa kirjallisilla dokumenteilla on institutionaalinen konteksti, johon sisältyy lainsäädäntö, julkinen poliittinen ohjaus ja organisaation sisäinen ammatillinen ohjeistus. Institutionaalinen konteksti kirjoittamisen elementtien kehässä ohjaa ja muokkaa kirjoittamista, jolla on ammatillinen tarkoitus ja sen tuotoksia lukee erilainen yleisö – asiakkaat, kollegat, lakimiehet tai työtä koordinoivat ja hallinnoivat esimiehet. Institutionaalinen konteksti, professionaalinen tarkoitus ja yleisö muodostavat elementtien kehän, jotka kehystävät dokumentointia. (Emt. 13.)

Asiakirjoihin kirjautunutta sosiaalityötä määriteltäessä on helpompi kertoa, mitä ne eivät kerro lastensuojelun sosiaalityöstä tai asiakkuudesta. Tästä syystä näkökulmaa voidaan hieman muuttaa ja tarkastella dokumentointia osana aktiivista sosiaalityöntekijän toimintaa. Sosiaalityön asiakirjat (client records) ja muistiinpanot (case notes) voidaan nähdä ammatillisen työn sijaintipaikkoina, joista avautuu ikkuna ammatilliseen toimintaan. Hall C ym:n (2006) mukaan sosiaalityön asiakirjat viittaavat usein puhuttuun keskusteluun ja toisiin kirjoitettuihin teksteihin, ne eivät rajoitteistaan huolimatta synny irrallisina asiakkaan ja sosiaalityöntekijän vuorovaikutustilanteesta. Ne saattavat olla moniammatillisia tulkintoja, jolloin asiakirjat viittaavat toisiin ammattiryhmiin. Yhtä lailla asiakirjojen kirjoittamiseen liittyy vahva sidos lastensuojelun käytäntöihin ja instituution asettamiin reunaehtoihin, mutta ne ovat nimenomaan lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden luomia sisältöjä tietojärjestelmiin ja ne eroavat suuresti esimerkiksi lääkäreiden tai poliisien asiakastiedoista. He näkevät asian siten, että asiakirjojen yhdenmukaisuus ja niiden tunnistettavuus juuri lastensuojelun asiakirjoiksi, ei ole sattumalta muodostunutta, vaan se muodostuu sosiaalityön tiedoksi asiakkaan yksilöllisestä elämänculusta ja – tapahtumista, mutta niitä voidaan yhtä lailla tarkastella heijastumina tai representaatioina professionaalista ja institutionaalista toiminnasta lastensuojelun sosiaalityössä. (Emt. 90 – 91, vrt. May 2001, 181 – 182)

Kääriäinen (2003) analysoi suomalaisista asiakasdokumenteista ensimmäisellä tasolla sosiaalityöntekijöiden kielen retoriikkaa; toisella tasolla teksteissä esiintyviä teemoja ja kolmannella, pragmaattisella tasolla, miksi sosiaalityöntekijät käyttivät tietynlaista kieltä kirjoittaessaan dokumentteja. Asiakirjoista oli löydettävissä sosiaalityöntekijän käyttämiä retorisia ilmaisukeinoja, joita olivat esimerkiksi yksityiskohtien korostaminen; kokoava ilmaiseminen; kahden totuuden taktiikan käyttö, jossa kirjataan esimerkiksi vanhemman näkemys ja sen jatkoksi sosiaalityöntekijän näkemys tilanteesta ja puhujakategorisoinneilla oikeuttaminen, jolloin verkostossa toimivien asiantuntijoiden näkemyksillä vahvistettiin sosiaalityöntekijän toimenpiteitä. Sosiaalityöntekijän muistiinpanoissa teemoiksi muodostuivat sisällöllisesti lapsen hoiva, arjen hallinta, yhteistyö ja päihteidenkäyttö kokemuksellisia teemoja olivat huoli, vastuu, yhteys ja moraalit. (Emt. 3, 7, 83 – 86, 91.)

Kääriäinen (2003, 165 – 166) havaitsi tutkimuksessaan, että sosiaalityöntekijät näyttivät varovan asiakkaiden kategorisoimista, mutta tekevät niin toisten asiantuntijoiden äänellä. Sosiaalityöntekijät kirjoittavat tekstejä vieraan puheen varjossa ulkopuolisena tarkkailijana. Tällöin subjektiivinen kirjoittaja katoaa, vaikka onkin itse asiassa koko ajan kirjoittamassa tekstiä. Kirjoittamisen tavalle voi hänen mukaansa olla monta selitystä. Yksi selitys voi löytyä muistiinpanojen tarkoituksesta, sillä niitä kirjataan muistivarastoksi asiakkaan kanssa käydyistä keskusteluista, neuvotteluista ja vastaanotetuista lastensuojeluilmoituksista. Sosiaalityöntekijä ei välttämättä kirjoita omaa näkemystään tekstiin, koska hän sen jo tietää. Muiden käsitykset on sitä vastoin hyvä tallentaa. Sosiaalityöntekijä saattaa viivyttellä oman käsityksensä kirjaamisessa mahdollisimman pitkään, koska tilanteet ovat dynaamisesti muuttuvia. Kolmas selitys liittyy kahteen edelliseen. Asiakkaalla on oikeus lukea itseään koskevat muistiinpanot. Asiakassuhteen kannalta voi olla järkevää varoa kirjoittamasta omia käsityksiään muistiinpanoihin, ettei ennestään herkkään vuorovaikutussuhteeseen ilmaantuisi säröjä. (Emt.)

Selitys varovaisuuteen näkemyksen ilmaisussa voi löytyä sosiaalityöntekijän monitahoisesta roolista asiakkaan tukijana ja tilanteen tarkkailijana sekä arvioijana, mikä aiheuttaa varovaisuutta ilmaisussa, vaikka sosiaalityöntekijä olisikin aktiivinen asiakasprosessin määrittelyssä. Heino (1997) lähti väitöskirjatutkimuksessaan oletuksesta, että sosiaalityöntekijä on aktiivinen, eikä tuota määrittelyä passiivisesti. Hänen mukaansa olisi helppo lähteä tulkitsemaan sosiaalityöntekijän asiakkuuksien määrittymisprosessia siten, että sosiaalityöntekijällä ei olisi ”ohjaksia käsissään”, eikä hän veisi oma-aloitteisesti ja päämäärätietoisesti prosessia eteenpäin. Hän päätyikin tutkimuksessaan pitämään sosiaalityöntekijän aktiivisuutta virittäytymisenä eli sosiaalityöntekijä on aktivoitunut havaitsemaan asiakkuuteen liittyviä ja sitä määrittäviä seikkoja. Kuitenkin sosiaalityöntekijä toimii tapahtumien

virrassa. Muotoutuvat tilanteet ovat jatkuvasti keskeneräisiä ja tulevaisuutta on mahdoton ennustaa. Heino lainaa Batesonin (1988) kiteytystä ”The next fact is newer available”. (Emt. 362 – 363.)

Samansuuntaisesti Kääriäinen (2003, 168) huomioi seuraavan muistiinpanon tulevaisuuden olevan aina auki sosiaalityöntekijän kirjatessa viimeisintä muistiinpanoan. Tämä on hänen mukaansa seikka, joka aiheuttaa varovaisuutta, koska tulevaa on mahdoton ennustaa. Lastensuojelun sosiaalityön käytännöissä tekstejä kuitenkin luetaan usein ”vastakarvaan” aloittaen uusimmasta kirjauksesta aikaisempiin, silloin lukija tietää enemmän kuin aikanaan tekstin kirjoittanut sosiaalityöntekijä, jolloin voidaan esittää kysymys vaikuttaako tämä esimerkiksi ammatilliseen reflektiivisyyteen tai vaihtoehtoisten toimintamallien ja syy-yhteyksien tulkitsemiin (Emt.). Tällä yksittäisellä havainnolla voi olla paljonkin merkitystä siihen, miten sosiaalityöntekijä tulkitsee aikaisempia kirjauksia ja valikoi jatkokirjauksiinsa sisältöjä asiakkaan antamasta tiedosta.

Kääriäisen (2003, 165 – 166) ja Heinin (1997) tutkimuksien perusteella sosiaalityöntekijät eivät juuri kirjaa ammatillista arviotaan tai kannanottoaan asiakkuudesta. Tästä syystä tutkielmani kannalta kiinnostava ja hyödyllinen näkökulma lastensuojelun sosiaalityön tiedonmuodostukseen on Hall C:n (2006) kirjassa esitellyn tutkimuksen diskurssianalyysin johtopäätökset sosiaalityön käytänteissä ilmenevistä institutionaalisisista ja professionaalisisista kategorioista. He käyttävät termiä kategoria kuvaamaan tiedonmuodostuksen tapoja moniammatillisessa lastensuojelutyössä. Heidän tutkimuksestaan ilmeni tiedon perustuvan vastakohtaisuuksiin (contrastive character work), yhdenmukaisuuksiin (consensual character work) ja kumuloituvaan tietoon. Usein toistuvat asiat pyrkivät kumuloitumaan ja niistä tulee enemmän ”todellisia” kuin harvemmin esiintyvistä. Toiseksi asiakkuudesta todellistui yhdenmukainen tieto useasta eri tietolähteestä, mikä vahvisti tiedonmuodostusta. Toisinaan taas keskusteluissa vahvistuivat vastakohtat, esimerkiksi äiti saattoi olla yhtä aikaa rakastava, mutta riittämätön huolehtimaan lapsestaan. (Emt. 24 – 25, 54 – 57.)

Näillä kategorisoinnilla on siis pyritty jäsentämään sosiaalityöntekijän tiedonmuodostusta organisaatioissa ja instituutioissa, joissa sosiaalityöntekijät eivät toimi yksin, mutta arvioivat asiakkaiden tilanteita, tekevät päätöksiä ja raportoivat asiakkaiden tilanteista asiakkaan elämän kannalta merkityksellisellä tavalla. (Emt. 24 – 25, 54 – 57.) Otan heidän analyysistaan mukaani ajatuksen tarkastella sosiaalityöntekijän muodostamaa tietoa kumuloituvuuden, yhdenmukaisuuden ja vastakohtaisuuksien kautta.

Hall ym. (2006) tutkimusryhmä on tutkinut myös asiakasdokumentteja. He suhtautuvat niihin siten, että niistä voidaan löytää ammatillisia (professionaalisia) ja institutionaalisia sosiaalityön käytänteitä

ja kategorioita (Emt. 104 – 105). Heidän näkemyksensä mukaan on käsitteitä, jotka helpottavat sosiaalityön keskusteluiden ja tekstien analysointia. Otan analyysin apuvälineiksi professionaalisen ja institutionaalisen tiedon ja pyrin tarkastelemaan väljästi teoriaohjautuvan viitekehyksen avulla sosiaalityöntekijän tiedonmuodostusta näistä näkökulmista. Institutionaalisten tai professionaalisten kategorioiden sisällöt riippuvat kontekstista, jossa sosiaalityön tekstejä ja keskusteluja tuotetaan. Professionaalinen tieto, josta käytän suomennosta ammatillinen tieto, sisältää esimerkiksi viittauksia asiakkaan tilanteen arviointiin ja tukimuotoihin, jotka liittyvät sosiaalityöntekijän ammatissa toimimiseen. Institutionaalinen kategoria puolestaan sisältää heidän mukaansa esimerkiksi lastensuojelussa velvoitteen osoittaa lastensuojelun toimenpiteiden tarve. (Emt. 95 – 100.)

Tutkielmassani lähden etsimään ammatilliselle ja institutionaaliseen sosiaalityön tiedolle sisältöjä aineistolähtöisesti, joten en pyri niitä tässä vaiheessa kovin tarkasti määrittelemään. Teen oletuksen teoriaosuuteni perusteella, että suomalaisessa kontekstissa institutionaalinen kategoria tarkoittaa esimerkiksi lainsäädäntöön viittaamista, organisaation resurssien jakamisen käytänteitä tai sosiaalityöntekijän työprosessin ylläpitämistä muistiinpanoissa. Minulla oli analysoidessani aineistoa karkeajakoinen esioletus siitä, että sosiaalityön ammatillinen tieto liittyy nimenomaan sosiaalityöntekijään ja hänen tiedonmuodostusprosessiinsa ja institutionaalinen tieto sisältää sosiaalityöntekijää ympäröiviä reunaehtoja ja käytänteitä, jotka sosiaalityöntekijä on katsonut tarpeellisiksi kirjata muistiinpanoihinsa.

Syytä on kuitenkin vielä selventää ammatillisuuden käsitettä. Ymmärrän professionaalisen tiedon sisältävän erityisesti sosiaalityöntekijän kirjauksia asiakasperheen tilanteesta. Institutionaalinen tieto puolestaan sisältää organisaatioon, lainsäädäntöön ja sosiaalityön prosessiin liittyviä kirjauksia. Rostila ym:n (2011) tavoin ymmärrän ammatilliseen toimintaan sisältyvän teoreettisen ja tutkimuksellisen tiedon käytön tai kollegiaalisen vahvan rintaman sosiaalityölle vieraiden ajatusten vallatessa työtä. Heidän mukaansa professio sen sijaan jo sisältää ulkoa annettua toimivaltaa ja velvoitteita, jotka sisältyvät tutkielmani käsitteistössä institutionaaliseen tietoon eli sosiaalityöntekijää ympäröiviin käytäntöihin ja rakenteisiin.

Raja näiden käsitteiden välillä on tutkielmassani ajoittain hiuksen hieno. Aineistostani en pysty suoraan analysoimaan ammatillisuutta teoreettisen tiedon käyttönä tai kollegiaalisena vahvana asiakaslähtöisenä ammatillisena orientaationa. Sen sijaan pyrin osoittamaan, millaista on sosiaalityöntekijän kirjaama tieto asiakirjoissa hänen kirjoittaessaan asiakkuuksista ja perhetilanteesta professionsa positiosta. Juuri tässä kohdassa profession ja ammatillisuuden ero hälvenee tutkielmassani, koska sosiaalityöntekijä ei pääse karkuun professiotaan kirjoittaessaan

muistiinpanojaan. Minun on mahdollista analysoida aineistostani sosiaalityöntekijän antamia sisältöjä institutionaalisille reunaehdoille, jotka sisältävät sosiaalityön yhteiskunnallisen tehtävän, organisaation ja lainsäädännön ohjaaman työprosessin. Aikaisempi teoriaosioni perustelee näkökulmaa, jossa lastensuojelun sosiaalityön asiakirjat eivät synny tyhjiössä ja ne eivät ole neutraaleja, hiljaisia tai vähäisiä tekstejä, vaan ne sisältävät paljon valtaa ja voimaa pysyvyytensä ja lastensuojelun sosiaalityön yhteiskunnallisen tehtävän takia (Kääriäinen 2003; Heino 1997; Healy & Mulholland 2007; Vierula 2012). Ymmärrän siis institutionaaliseen kategoriaan sisältyvän myös professioon ja yhteiskunnalliseen tehtävän suorittamiseen sisältyvää tietoa, joka voisi toisin määriteltynä liittyä nimenomaan sosiaalityön profession kautta professionaaliseen eli ammatilliseen kategoriaan.

4 Tutkimusaineisto, eettisyys ja tutkimusmenetelmä

4.1 Tutkimusaineiston kuvaus

Tutkielmani aineisto koostuu kuuden lapsen lastensuojelun sosiaalityön muistiinpanoista ja asiakassuunnitelmista vuosilta 2002 – 2012. Lapset ovat vuonna 2012 eräässä suuressa suomalaisessa kaupungissa huostaanotettuja lapsia. Olen saanut aineiston tutkimuskäyttöön erillisellä tutkimusluvalla. Lasten asiakasdokumentit tutkimusaineistoksi ovat valikoituneet sattumanvaraisesti siten, että järjestelmästä on valittu joka kolmas huostaanotettu lapsi vuodelta 2012. Aineiston valikoija on kuitenkin voinut vaikuttaa aineiston valikoitumiseen siten, että jos sattumanvaraisesti valikoituneen lapsen huostaanoton syyt ovat hyvin ainutlaatuisia tai erityisen arkaluonteisia syystä tai toisesta, hän on voinut jättää asiakasdokumentit antamatta tutkimuskäyttöön. Sitä en tiedä, onko aineistoni kohdalla näin käynyt, mutta tällaisen mahdollisuuden varasin aineiston luovuttaneelle kunnalle. Kaikki lastensuojeluasiat ovat toki arkaluonteisia ja salassa pidettäviä, mutta tutkielmani tutkimuskysymyksen kannalta lastensuojelun sosiaalityön arjesta poikkeavat tapaukset eivät tuota lisäarvoa analyysille ja toisaalta se vahvistaa tutkimuksen luotettavuutta, koska valikoituneet tapaukset eivät ole lastensuojelun arjessa poikkeavia (Ks. Eskola & Suoranta 2005, 18).

Käytössä olevan aineiston määrää on vaikea arvioida tarkasti, koska se ei ole asiakastietojärjestelmästä johtuen kaikilta osin tulostettu A4 paperille yhdeksi jatkuvaksi kertomukseksi, vaan osa muistiinpanoista on vain muutaman rivin mittaisia tekstejä A4 kokoisella sivulla. Aineistoa on kokonaisuudessaan arviolta lähes 200 A4 kokoista arkkia. Analyysissä käytettyä aineistoa on arviolta 120 – 140 sivua ja siinä on hyödynnetty viiden lapsen asiakasdokumentteja.

Yhden lapsen asiakasdokumentit jätin aineistoni ulkopuolelle, koska kyse oli ilmeisimmin saman perheen lapsesta tai ainakin toinen vanhemmista oli yhteinen, koska muistiinpanoista osa oli täysin samoja. Ensimmäiset sosiaalityöntekijän kirjaukset ovat vuodelta 1997, mikä tarkoittaa sitä, että vuonna 2012 huostaanotettu lapsi on ehtinyt olla ainakin katkonaisesti ennen huostaanottoaan lastensuojelun asiakkuudessa 16 vuotta eli lähes syntymästään asti.

Jo lyhyellä tutustumisella aineistooni havaitsin, että dokumentointikäytännöt ovat muuttuneet vuosien 1997 – 2012 välisenä aikana. Dokumentointi on lisääntynyt, tarkentunut ja yhtenäistynyt aineistoni perusteella siitä mitä se on ollut varhaisimmissa kirjauksissa. Aineistoa oli sivumääräisesti varsin paljon pro gradu -tutkielman vaatimuksiin nähden, joten rajasin aineiston vuosille 2002 – 2012, jolloin myös kirjaamiskäytännöt ovat yhtenäisemmät, joskin varhaisimmat muistiinpanot ovat edelleen jonkin verran katkonaisempia ja niistä oli vaikeampi hahmottaa sosiaalityön prosessia kuin uusimmissa kirjauksissa.

Lapsen asiakkuuksien aikana yhden lapsen asioista on vastannut 2 – 8 sosiaalityöntekijää. Kolmen asiakkaan kohdalla en voinut tarkasti laskea sosiaalityöntekijöiden määrää, koska asiakasdokumenteissa sosiaalityöntekijän tiedot eivät olleet enää nähtävissä. Yhden asiakkaan kohdalla muistiinpanot päättyivät vuoteen 2010, koska aineiston tulostusvaiheessa on tapahtunut jokin häiriö. Tämä ei kuitenkaan vaikuta tutkielmani tuloksiin siinä määrin, että olisin uudelleen pyytänyt muistiinpanot kahdelta viimeiseltä vuodelta. Kaiken kaikkiaan aineistoani on kirjoittanut arviolta noin 10 – 12 eri sosiaalityöntekijää ja lisäksi aineistossa on yksittäisiä päivystävän sosiaalityöntekijän, johtavan sosiaalityöntekijän sekä mahdollisesti sosiaalityönharjoittelijoiden tai lyhytaikaisten sijaisten kirjauksia. Eri sosiaalityöntekijöiden määrä on siitä syystä vähäinen, koska sama sosiaalityöntekijä on saattanut vastata jonkin aikaa kahden eri lapsen asioista ja toisaalta aineistossani on kaksi asiakkuutta, joissa sosiaalityöntekijät eivät ole juurikaan vaihtuneet, vaan todennäköisesti kirjauksia on kirjoittanut lapsen asioista vastannut sosiaalityöntekijä ja hänen työparinsa sekä lyhyen aikaa kolmas sosiaalityöntekijä, esimerkiksi päivystävä sosiaalityöntekijä tai johtava sosiaalityöntekijä.

Lastensuojelun asiakirj kirjoittamiseen ovat osallistuneet sekä sosiaalityöntekijät että sosiaaliohjaajat, joiden toimenkuva voi vaihdella toimistosta riippuen. Usein sosiaaliohjaajat tekevät perhetyötä tai toimivat sosiaalityöntekijän työpareina asiakastilanteissa. Tutkielmassani en erottele, onko dokumentoinnin kirjannut sosiaalityöntekijä vai sosiaaliohjaaja, koska lain mukaan päätöksentekovastuu on sosiaalityöntekijällä ja pidättäydyn siinä, että tiedonmuodostuksen kannalta sosiaalityöntekijän arviointi asiakkuuden eri vaiheissa ja muutoskohdissa on riittävän

kokonaisvaltaista, etteivät yksittäiset sosiaaliohjaajan muistiinpanot vie analyysiani sivuraiteille. Olen kuitenkin jättänyt aineistoni ulkopuolelle muistiinpanot, jossa perhetyöntekijä kuvaa omaa työtään ja menetelmiään tai muistiinpano alkaa kirjauksella, joka osoittaa kyseessä olevan perhetyön muistiinpanon. Erityisen hankala minun on ollut poistaa sosiaaliohjaajan muistiinpanoja asiakasdokumenteista, joiden kirjoittaja tai hänen muistiinpanokoodinsa ei ollut enää minun nähtävissäni.

Käytännössä aineistoni koostuu muistiinpanoasiakastiedoista, jotka sosiaalityöntekijä on kirjoittanut lastensuojelun avohuollon aikana ennen lapsen huostaanottoa. Asiakasdokumentteihin on kuvattu kotikäyntejä, asiakastapaamisia, verkostoneuvotteluja ja joissakin tapauksissa myös puhelinkeskusteluja tai asiakkaan lähettämiä kirjallisia kuvauksia tilanteestaan. Tämän lisäksi asiakaslapselle tehdään avohuollon asiakkuudesta asiakassuunnitelma, johon kirjataan esimerkiksi nykytilanne, tavoitteet, lastensuojelun toimenpiteet ja sosiaalityöntekijän arvio lapsen tilanteesta. Lastensuojelun asiakassuunnitelmia käytin analyysissäni siten, että luin ne läpi saadakseni kokonaiskuvan asiakkuuksista, mutta otin ne osaksi analyysia, mikäli niihin viitattiin suoraan sosiaalityön muistiinpanoissa.

Aineiston luovuttaneessa kunnassa asiakasmuistiinpanot kirjataan tyhjälle ruudulle asiakastietojärjestelmässä. Sosiaalityöntekijä on siis voinut päivämäärä-, osallistuja- ja tilastollisten merkintöjen jälkeen vapaasti kirjoittaa muistiinpanotekstinsä. Toisin kuin päätösteksteissä muistiinpanot eivät sisällä valmiita tietojärjestelmän syöttämiä tekstipätkiä, kiinteää otsikointia tai viittauksia lakipykäliin.

4.2 Tutkielman eettiset periaatteet

Dokumenttiaineiston käytön vaikutukset tutkimuskohteeseen ovat epäsuoria. Kallion (2010) mukaan suoriin ja epäsuoriin tutkimusmenetelmiin liittyvät eettiset kysymykset ovat hieman erilaisia. Siinä missä edellisissä korostuu lapsen ja nuoren kohtaamisen ja hänen kanssaan työskentelyn etiikka, on jälkimmäisissä keskeisemmällä sijalla tietojen kohtaamisen eli aineistojen keräämisen, tulkitsemisen ja käyttämisen eettisyys. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, miten tietoja tulkitaan, keiden näkemysten pohjalta lapsesta kerrotaan, mihin lasta koskevat tiedot suhteutetaan ja millä tavoin tietoja julkistetaan. Myös tutkimuslupien ja -suostumusten suhteen tutkimuksen tekijä joutuu erilaisten haasteiden eteen, koska tutkimussuhde ei muodostu suoraan tutkijan ja tutkittavan välille. (Emt. 163.) Dokumentaarisen tutkimusaineiston käyttöön, kuten muuhunkin tutkimukseen, liittyy

tietosuojalainsäädäntö, joka velvoittaa tutkijaa huolehtimaan siitä, että tutkittavien yksityisyydensuojaa ei loukata (Kuula 2006, 64).

Nykyisten suositusten mukaan tutkimukseen osallistuvista tai sen kohteena olevilta lapsilta ja heidän edunvalvojiltaan on pyydettävä lupa tutkimuksen tekemiseen. Tämän lisäksi on pyydettävä suostumus tutkimuspaikalta ja mahdollisesti organisaation tutkimuksia valvovalta taholta lupa tutkimuksen suorittamiseen (Kallio 2010, 171 – 172, Banks & Barnetts 2005, 247; Mäkelä 2006, 364). Tutkielmani kannalta on tärkeä huomioida, että tutkin epäsuorasti lapsia ja heidän perheitään, mutta suorasti sosiaalityöntekijöiden kirjoittamia dokumentteja lapsista. Dokumentit ovat kertomusta lapsen asiakkuudesta ja sosiaalityöntekijän tiedonmuodostuksesta.

Tutkielmani lapset ovat huostaanotettuja, jolloin tutkimusluvan voi antaa kunta, joka on lapset huostaanottanut. Tutkin ensisijaisesti kunnallisessa organisaatiossa työskenteleviä lastensuojelun työntekijöitä, joilta on teoriassa mahdollista pyytää tutkimuslupa aineiston käyttöön, mikäli he edelleen työskentelevät organisaatiossa ja ovat tavoitettavissa. Lastensuojeluprosessiin on osallistunut useita työntekijöitä ja toimenpiteistä keskustellaan erilaisissa työryhmissä ja verkostoneuvotteluissa, jolloin yksittäisen työntekijän tunnistettavuus aineistosta pienenee. Tästä syystä myös sosiaalityöntekijöiden anonymiteetin säilyttäminen on mahdollista.

Eettiseen kysymykseen, onko syytä pyytää lupa tutkittavilta sosiaalityöntekijöiltä tai asiakirjojen lapsilta ja heidän perheiltään, on vaikea antaa kyllä tai ei vastausta. Huolellinen tutkimuksen suunnittelu helpottaa arvioimaan sitä, onko dokumenttiaineiston käyttö tutkielman tavoitteiden kannalta perusteltu ja onko tutkimuksen aihe riittävän relevantti, jotta sitä on syytä lähestyä lapsen virallisten ja salassa pidettävien asiakirja-aineistojen kautta. (Mäkelä 2006, 365 – 366.) Samoin tutkimuksen lähtökohtien näkyväksi tekeminen ja tutkimustehtävän kriittinen arviointi vaikuttavat tutkielman eettiseen kestävyteen (Pekkarinen 2011 52 – 53). Tutkielmassani kyse on myös opinnäytetyöstä, jolloin sen tarkastamisesta ja hyväksymisestä vastaavat kokeneet tutkijat ja opettajat, joiden valvonnalle, ohjaukselle ja tarkastukselle tutkielmani on alisteinen (Hallamaa, Launis, Lötjönen ym. 2006, 55, 57).

Tutkimuskysymystäni on vaikea tavoittaa, eikä sitä ole mielekästä tutkia lasten kanssa tai heidän parissaan. Toisaalta sosiaalityöntekijöiden haastatteluilla ei ole mahdollista saavuttaa kirjallisesti muotoiltua tiedollista prosessointia. Joissakin tapauksissa lapsuuden tapahtumien, lapsiin kohdistettujen toimenpiteiden ja heitä koskevan päätöksenteon tutkimiseen soveltuvat paremmin dokumenttiaineistot. Tutkimusasetelmassa, jossa analysoidaan pitkäaikaista prosessia ja siellä

esiintyviä sisältöjä, lasten mukaan ottaminen voi olla jopa haitallista, koska se korostaa tietynlaisen lapsuuden normaaliutta ja alleviivaa tutkittavan lapsuuden erityisyyttä tilanteessa, jossa sitä ei ole välttämätöntä tehdä. Tällaisessa tilanteessa lapsia ja lapsuuksia koskevat eettiset kysymykset on ratkaistava yksinomaan aineiston keruussa, sen käsittelyssä ja analysoinnissa. (Kallio 2012, 170 – 171.) Tutkimusongelmani on näiden perusteiden valossa sen kaltainen, että sitä on perusteltua tutkia dokumenttiaineiston pohjalta, mutta tutkimuksen eettisyyden toteutuminen edellyttää paneutumista yksityisyyden kunnioittamiseen ja tietosuojakysymyksiin.

Tietosuojakysymykset ja yksityisyyden kunnioittaminen ovat keskeisiä eettisiä periaatteita, jotka tutkielmassani linkittyvät asiakirjojen lasten ja sosiaalityöntekijöiden henkilöllisyyteen. Tietosuoja ja yksityisyyden ohje on yksinkertainen: tutkimustekstejä ei saa kirjoittaa niin, että yksittäiset tutkittavat olisivat siitä tunnistettavissa (Kuula 2006, 64). Tässä tilanteessa en voi antaa tietojen käytön luottamuksellista lupaus välillisesti tutkielmaan osallistuville lapsille tai heidän asioitaan käsitelleille sosiaalityöntekijöille. Sen voin kuitenkin antaa aineiston luovuttaneelle kunnalle. Tutkimusaineiston yhteydessä luottamuksella tarkoitetaan ensisijaisesti luottamusta siihen, että aineistoa, käytetään ja käsitellään, kuten on sovittu (Emt).

Analyysissäni häivytän tunnistetiedot ja muutan aineistoni yksityiskohtia jälkikäteen tunnistamisen estämiseksi. Mitä arkaluonteisemmasta aiheesta on kyse, sitä merkittävämmässä roolissa on huolehtia siitä, että asiayhteyksien kautta henkilöt eivät ole tunnistettavissa (Esim. Eskola & Suoranta 1998, 56 – 57). Pohtiessani millaisia asiakasprosesseja haluan tutkimukseni kohteeksi, yhtenä perusteena oli myös anonymiteetti. Koska en tutki varsinaisesti huostaanoton tai lastensuojeluasiakkuuden syitä, annoin aineiston luovuttaneelle kunnalle oikeuden valikoida aineistoani siten, että se koostuu lastensuojelulle tyypillisistä asiakkaista. Kuten jo aikaisemmin mainitsin, en tiedä ovatko he näin tehneet. Arvioni mukaan aineistoni lasten asiakkuuksien syyt ovat lastensuojelutyön näkökulmasta tavallisia aiheita, joita ovat päihteet, väkivalta, äkilliset elämänmuutokset perheentilanteessa ja lapsen oireilu, johon huoltajat olivat riittämättömiä vastaamaan (Hiitola 2009, 47).

Tavallisten lastensuojeluasiakkuuksien valikoituminen palvelee myös lasten anonymiteetin toteutumista, koska jo sinällään huostaanotto on erityinen ja harvinainen lapsuuden kokemus, niin erityisten tilanteiden valikoituminen voisi lisätä tunnistettavuutta. Yleisimpien asiakkuuksien syiden valikointi aineistoksi turvaa sen, että työskentely on sosiaalityöntekijälle arkista toimintaa, mikä vähentää aineiston vinoutumista siten, että sosiaalityöntekijöiden tiedonmuodostus olisi tapahtunut poikkeavissa olosuhteissa tai harvinaisissa tilanteissa. Samalla tämä palvelee sosiaalityöntekijöiden

anonymiteettiä, sillä lähes jokainen sosiaalityöntekijä kohtaa työurallaan vanhempien päihteidenkäyttöä, jaksamattomuutta tai riittämättömyyttä vastata nuoren käytöksellä oireiluun.

Käytännössä tutkielmani eettisyyden varmentamisen keinoina ovat asianmukaiset tutkimusluvut, tyypillisten tapausten valitseminen, aineiston huolellinen käsittely ja tunnistetietojen häivyttäminen niin pitkälle kuin se on suinkin mahdollista hukkaamatta tutkielman tarkoitusta ja tavoitetta (ks. Pekkarinen 2011, 53). Tutkimuskysymykseni eivät suoranaisesti kohdistu lasten tilanteeseen ja en arvioi sosiaalityöntekijän ammatillista osaamista, sen sijaan analysoin sitä, mitä sosiaalityöntekijä on katsonut tarpeelliseksi kirjata lapsen asiakirjoihin ja pyrin kiinnittymään kirjausten ja tiedonmuodostuksen taustalla oleviin tiedon muotoihin (ks. Kääriäinen 2003, 20).

Tulokset raportoin pro gradu -tutkielmassani, joka on julkisesti saatavilla opinnäytetyön julkisuusperiaatteiden mukaisesti. Raportoin tulokset tutkimuksen eettisiä periaatteita noudattaen siten, että asiakkaiden, sosiaalityöntekijöiden ja tutkimusluvan antaneen kunnan anonymiteetti säilyy tutkielmassani. Siihen en sen sijaan voi vaikuttaa, mikäli tutkimusaineiston luovuttanut kunta julkaisee tiedon myöntämistään tutkimusluvista julkisesti.

4.3 Tutkimusmenetelmä ja -kysymykset

Tutkimusmenetelmäni on laadullinen eli kvalitatiivinen teoriaohjautuva sisällönanalyysi. Sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa on uskaliaasta ja monin tavoin harhaan johtavaa puhua teoriaa tai hypoteeseja testaavasta tutkimuksesta, mitä ei myöskään tutkielmani edusta. Layderin (1998) mukaan sosiaalitieteellisessä teoriassa tavoitteena on pyrkiä yhdistämään toimijoiden elämismaailma ja systeeminen todellisuus eli instituutiot sekä kulttuuriset ja sosiaaliset rakenteet. Näin ollen teoria tavoittelee rakenteiden ja toimijan, subjektiivisen ja objektiivisen sekä mikro- ja makrotason mahdollistavana yhdistämistä tutkimusprosessissa. Ontologinen todellisuus ymmärretään kerrokselliseksi ja moniulotteiseksi, eikä esimerkiksi teorian tule perustua vain aineistoon, vaan yhtä lailla jo ennalta tiedettyyn teoreettiseen käsitteistöön. (Emt. 26.)

Tutkielmassani teoreettisena ontologisena viitekehyksenä voidaan laajasti pitää sosiaalityöntekijän kirjoittamien dokumenttien ymmärtämistä yhtä aikaa sosiaalityöntekijän ammatillisena toimintana kuin myös alisteisina laajemmin lastensuojelun sosiaalityön rakenteille ja institutionaalisille käytänteille. Tiedon muodostuminen sosiaalityön käytänteissä viittaa sosiaalisen konstruktionismin tapaan ymmärtää tutkielmaa ympäröivä todellisuus (Ks. Juhila 2002). Yhtenä näkökulmana ymmärtää todellisuus kerroksellisena siten, että toimijan ja rakenteen välillä on tekijöitä, jotka eivät

selity pelkästään sosiaalisessa todellisuudessa taas viittaavat realistiseen tapaan määritellä toimijuutta. Tässä näkökulmassa toimijuutta ja rakenteita ajatellaan välittävän refleksiivisyyden. (Ks. Archer 2003; Tapola-Haapala 2011).

Olen tutkielmani teoriaosuudessa hyödyntänyt pääsääntöisesti sosiaalista konstruktionismia tiedon ymmärtämisen ulottuvuutena, koska tutkin nimenomaan diskursiivisia tekstejä. Teoriaosuudestani löytyy kuitenkin viittauksia kriittiseen realismiin juuri käytännöllisen ja diskursiivisen tiedon suhteen ymmärtämisessä siten, että niitä välittää refleksiivisyys, joka on väistämättä olemassa toiminnan välittäjä (Ks. emt). Näin ymmärrettynä refleksiivisyys siis eroaa sosiaalityön ammatillisesta reflektiivisyydestä, jossa se nähdään ammatillisena työn tietoiseksi tekemisenä (Vrt. Karvinen-Niinikoski 2010). Tämä ei kuitenkaan ole tutkimusasetelmani kannalta kovinkaan oleellinen kysymys, mutta tuon sen esiin asettamatta näitä kahta ontologista tapaa ymmärtää todellisuus ristiriitaiseen asemaan. Sen sijaan tutkimusmenetelmään liittyvänä teoreettisena esiymmärryksenä erityisen tärkeä on ollut pyrkiä ymmärtämään dokumentoitua tietoa aineistona ja sen suhdetta sosiaalityön käytäntöihin. Tätä tehtävää tutkielmassani palvelevat aikaisemmat tutkimukset ja teoretisoinnit riippumatta niissä käytetyistä viitekehyksistä (Esim. Hall ym. 2006; Heino 1997; Kääriäinen 2003; Tapola-Haapala 2011).

Tutkimusasetelmaani olen lähestynyt tutustumalla teoriaan ja tutkimuksiin sosiaalityöntekijän dokumentoinnista toimintana, mikä on monin tavoin kerroksellista (Ks. Healy & MulHolland 2007, 13) Aikaisemmista tutkimuksista otan analyysini apuvälineiksi tiedon kumuloituvuuden, yhdenmukaisuuksien ja vastakohtaisuuksien tarkastelun (Hall ym., 2006, 24 – 25, 54 – 57). Lisäksi etsin professionaalista sosiaalityön tietoa, mikä tutkielmassani tarkoittaa sosiaalityöntekijän kirjaamaa asiakastietoa ja sen kirjoittamisen sisältöjä sosiaalityöntekijän ammatillisen toiminnan näkökulmasta. Toinen teoriasta juontuva apukäsite on institutionaalinen tieto, jota etsin kirjauksista kiinnittämällä aineistossani huomion niihin kohtiin, jossa sosiaalityöntekijä kirjaa työprosessiaan lainsäädännön, yhteiskunnallisen tehtävän tai organisaation näkökulmasta (Ks. emt. 95 – 100). Etsin aineistosta tiedolle sisältöä teoreettisen viitekehyksen väljästi ohjatessa ajatteluani, mutta annan aineistolleni tilaa vastata toisin asettamiini kysymyksiin. Analyysitapaani voi siten kutsua teoriaohjautuvaksi sisällönanalyysiksi, koska pyrkimys on yhdistää analyysiin aikaisemmin tutkittua tietoa siitä, että sosiaalityön teksteissä ja neuvotteluissa on ammatillisia ja institutionaalista tietoa (Tuomi ja Sarajärvi 2006, 116 – 117).

Alasuutarin (1999, 83 – 84) mukaan aineiston luonne asettaa rajat sille, millainen tutkimuksen teoreettinen viitekehys voi olla tai millaisia metodeja analyysissa voi käyttää. Aineistoni

mahdollistaisi varmasti teemoittelua, tyypittelyä, diskursiivisen tai kategoria-analyysin käyttöä, mutta tutkimusasetelmani on sellainen, että väljästi teoriaohjautuva sisällönanalyysi mahdollistaa minulle varsin pragmaattisesti sisäänpääsyn sosiaalityöntekijän tiedonmuodostuksellisten ilmaisujen maailmaan. Yksinkertaisesti koin analyysiani helpottavaksi asiaksi tarttua etukäteen väljästi apukäsitteisiin ja oletuksiin siitä, mitä on mahdollista analysoida aineistostani. Tuomi ja Sarajärvi (2006, 116) kirjoittavat teoriaohjautuvasta sisällönanalyysistä, että analyysirunko voi olla väljä ja sen ulkopuolelle sijoittuvat havainnot voidaan edelleen analysoida induktiivisen sisällönanalyysin periaatteita noudattaen. Tämä tarkoittaa sitä, että analyysissa on mahdollista liikkua aineiston ehdoilla.

Aineistoanalyysi voidaan tehdä kahdessa osassa siten, että aineistolähtöiseen analyysiin liitetään teoriaohjautuvia elementtejä (Emt.). Aineistoanalyysini oli juuri teoriaohjautuvien elementtien käyttöä analyysissä, millä pyrin varmistamaan sen, että pysyin tutkimuskysymyksissäni, jotka ovat:

1. Millaista tietoa lastensuojelun muistiinpanodokumentit sisältävät sosiaalityöntekijän tiedonmuodostuksen näkökulmasta?
2. Miten lastensuojelun muistiinpanodokumenteissa näyttäytyvät tiedon kumuloituvuuden, yhdenmukaisuuden ja vastakohtaisuuksien logiikat tiedontuottajien näkökulmasta?
3. Millaisia sisältöjä saavat sosiaalityöntekijän tiedonmuodostuksen näkökulmasta institutionaalinen ja sosiaalityöntekijän ammatillinen tieto sekä aineistolähtöisesti analysoidut tiedon luokat lastensuojelun sosiaalityöntekijän muistiinpanodokumenteissa?

4.4 Analyysin kulku

Aloitin analyysini tutustumalla aineistooni. Luin sen kaksi kertaa läpi aloittaen asiakkuuden alusta, millä varmistin sen, että asiakkaan tulevaisuus oli ensimmäisellä lukukerralla minulle avoin. Kirjoitin samalla asiakkuuden kulusta pääkohtia ja huomioita, joiden ajattelin olevan merkityksellisiä tiedonmuodostuksen näkökulmasta. (ks. Kääriäinen 2003, 154.) Teksti tuntui heti hyvin kiinnostavalta, mutta siitä oli ajoittain vaikea hahmottaa kokonaisuuksia, koska käytössäni eivät olleet kaikki lasta koskevat asiakirjat. Tämän jälkeen muutin lukutapaani siten, että pohdin miksi sosiaalityöntekijä on kirjoittanut näin lapsen tilanteesta ja mihin hän teksteissään viittaa. Tällä pyrin kiinnittämään aineistoni havainnoinnin asiakasperheen tapahtumista sosiaalityöntekijän tapaan muodostaa tietoa kirjauksissaan.

Lukemisen jälkeen lähdin rohkeasti etsimään ilmaisia, jotka viittasivat sosiaalityöntekijän ammatilliseen toimintaan (professionaalinen tieto) ja sosiaalityön yhteiskunnalliseen tehtävään (institutionaalinen tieto). Institutionaaliseen tietoon liittyen tarkastelin tekstistä viitteitä resursseihin, lainsäädäntöön ja palveluvalikon käyttöön ja sen ongelmiin, mutta myös sosiaalityön organisaation sosiaalityöntekijälle tarjoamaan tukeen. Tein alustavan analyysin paperille. Käytännössä kirjoitin tulosten taakse lyhyitä kommentteja, koodisanoja ilmaisuille ja piirsin mindmap-tyylisiä karttoja sisällöstä.

Jo hyvin alussa huomasin, että lastensuojelun sosiaalityön dokumenteissa on paljon moniammatillista tietoa tai lastensuojelun työntekijä on asemassa, jossa häneltä odotetaan toimenpiteitä nimenomaan moniammatillisessa verkostossa (Ks. myös Kääriäinen 2003, 165 – 166). Tosin moniammatillisen tiedon määrä dokumenteissa vaihteli riippuen asiakkuudesta. Lisäksi dokumentteihin oli kirjoitettu hyvin paljon lapsesta huolehtivien aikuisten kertomusta lapsen tilanteesta. Nämä tiedon lajit selvästi muodostivat alustavassa analyysissäni rinnakkaiset tiedonkategoriat sosiaalityön institutionaalisen ja professionaalisen tiedon rinnalle.

Analyysin yläluokat sosiaalityön professionaalinen tieto, institutionaalinen tieto, moniammatillinen tieto ja muiden kuin ammattilaisten tuottamana tieto, eli ei-ammattillinen tieto, osoittautuivat varsin laajoiksi analyysiyksikköinä. Minusta tuntui, että en saa otetta aineistostani, jos lähdän purkamaan analyysia suoraan näiden yläkäsitteiden kautta. Jotain jäi ikään kuin toistumaan, mikä vaikeutti yksinkertaisesti päätöstä siitä, mihin analyysiluokkaan, mikäkin tieto kuuluu tai jätti kysymyksen, teenkö aineistolle oikeutta, jos jätän aineistolähtöisesti kartoittamatta mitä tietoa aineisto sisältää.

Koska minusta tuntui, etten saanut kunnolla haltuun aineistoani neljän pääkategorian kautta, vastasin aivan aluksi aineistolähtöisesti kysymykseen millaista tietoa lastensuojelun dokumentit sisältävät. Muodostin taulukoita, joihin kirjoitin aineistostani esimerkinomaisesti aineistositaatteja, analyysiyksiköitä, kuvaamaan lastensuojelun sosiaalityön asiakirjojen tietoa. (ks. Sarajärvi ja Tuomi 2006, 116 – 119). Aineistoon tein lisäksi värikynillä alleviivauksia, koska laajan aineiston kokonaisuudessaan siirtäminen taulukkoon oli ajankäytännöllisesti mahdotonta. Käyttämäni värit toimivat koodeina. Siirsin kuitenkin osittain aineistoa sähköisessä muodossa oleviin taulukoihin ja kokosin erilaisia aineistositaatteja muodostamieni yläotsikoiden alle, koska se helpotti tiedon jäsentämistä ja jatkoprosessointia eli pystyin yhdistämään ja nimeämään tiedon alaluokkia helpommin tekstinkäsittelyohjelmalla kuin selaamalla aineistotulosteita värikoodeja.

Alustavan analyysini jälkeen muodostin aineistostani kaksi laajaa tiedon sisällöllistä kategoriaa, koska tavalla tai toisella tieto oli liitettävissä perhetilanteeseen, johon liitin laajasti lapsen liittyvät paikat kuten koulun ja kuvaukset lapsen oireilusta tai lastensuojelun sosiaalityön prosessiin. Perhetilanne on sisällöllinen yläotsikko sosiaalityöntekijän ammatilliselle ja asiakirjojen moniammatilliselle ja ei-ammattilliselle tiedolle. Tästä syystä se tuntui toistuvan analyysini ensimmäisessä vaiheessa. En lähtenyt alustavan analyysini jälkeen tarkemmin analysoimaan, millaista tietoa sisällöllisesti on kirjattu perhetilanteesta lastensuojeluasiakirjoihin. Tällä tarkoitan sitä, että en esimerkiksi tarkastellut lastensuojeluasiakkuuden syitä tai sosiaalityöntekijän tarjoamia tukimuotoja. Keskityin siihen, ketkä tuottivat tietoa. Tähän yhdistin teoreettisesta viitekehyksestä tiedon kumuloituvuuden, yhdenmukaisuuden ja vastakohtaisuuksien etsimisen (Ks. Hall ym. 2006, 24 – 25, 54 – 57, 95 – 104). Vastakohtaisuuksista käytin sisällönanalyysissäni sanaa ristiriitaisuus, koska se mielestäni kuvaa paremmin tiedon asettumista vastakohtiksi analyysissäni, jossa ei ikään kuin mennä tekstin taakse esimerkiksi purkamaan vallitsevia diskursseja, vaan keskitytään tekstin sisältöön ja sen saamaan asemaan analyysissä.

Tiedon logiikoita oli mahdollista hyödyntää analyysin apukäsitteinä kaikissa muissa tiedon luokissa paitsi institutionaalisessa tiedossa. Erityisesti tieto perhetilanteesta kumuloitui, yhdenmukaistui ja ristiriitautui, koska se oli sisällöllistä tietoa, jota eri tiedontuottajat prosessoivat. Tieto perhetilanteesta linkittyi taas erottamattomasti sosiaalityön ammatilliseen, moniammatilliseen ja muiden kuin asiantuntijoiden, ei-ammattilliseen, tietoon. Tämän johdosta logiikat seuraavat analyysissäni eri tiedon luokkiin. Sosiaalityöntekijän tiedonmuodostuksen näkökulmasta asiakasperheiden tilanteet asettuivat substanssiksi, josta tietoa rakennettiin.

Toinen pääluokka aineistossa oli lastensuojelun sosiaalityönprosessia kuvaavat ilmaisut, jotka sijoitin sosiaalityön institutionaalisen tiedon sisällöksi. Tämän jälkeen siirryin ammatilliseen tietoon ja moniammatilliseen tietoon, minkä jälkeen tarkensin muiden kuin ammattilaisten tuottaman, ei-ammattillisen tiedon sisältöjä siitä näkökulmasta miten tieto on kirjoitettu asiakirjoihin. Lopuksi esitän vielä kaavion perhetilannetta kuvaavasta tiedosta suhteessa sosiaalityön ammatilliseen tietoon kehänä, jonka avulla palaan analyysissäni takaisin alkuun osoittamaan tiedon olevan aineistossani dynaamista ja tiukasti toinen toisistaan riippuvaista.

5 Tiedonmuodostus lastensuojelun muistiinpanoissa

5.1 Lapsen elämän ja arjen kuvausta tiedontuottajien näkökulmasta

Asiakasmuistiinpanodokumenttien keskeisin sisältö oli tieto perhetilanteesta. Perhetilannetta kuvaavan tiedon lähteitä olivat juuri asiakasperheet, sosiaalityöntekijät, moniammatilliset toimijat ja lapsen perheen ulkopuoliset ei ammatilliset toimijat, kuten sukulaiset, vapaaehtoiset työntekijät ja naapurusto, jota kutsun lapsen lähiyhteisöksi. Kaikkein eniten asiakasperheen tilanteesta tietoa tuottivat lapsesta huolehtivat aikuiset.

Tieto perhetilanteesta sisälsi analyysissani lapsen olosuhteiden kuvauksia, vanhempien jaksamattomuutta, huoltajien pulmia alkoholinkäytöstä kodinsiisteydestä huolehtimiseen, mutta myös kuvauksia lapsesta ja hänen oireilustaan sekä vaikeuksista koulussa tai päiväkodissa. Tähän tietoon liittyi lastensuojeluprosessissa pohdinta tuen tarpeesta ja niiden vastaanottamisessa. Kohdennan kiinnostukseni perhetilanteen analyysissä erityisesti lasten tuottamaan tietoon perhetilanteesta. Käytännössä perhetilanne kokonaisuudessaan kulkee läpi analyysissani, koska se on asia, jonka ympärille lastensuojelu moniammatillisine ja institutionaalisine lonkeroineen kietoutuu.

Aineistostani oli enemmän ilmaisia perheen aikuisen tuottamasta tiedosta sosiaalityöntekijän tiedonmuodostusprosessiin. He tuottivat uutta tietoa lapsen perhetilanteesta ja tuen tarpeesta tai pyrkivät tuomaan oman näkemyksensä tai täydentämään aikaisempaa tietoa antamalla selvityksensä toisaalta tulleeeseen tietoon. Aikuisten tuottamassa tiedossa lapsi oli keskeisesti läsnä tiedon sisällöissä, kuten alla olevissa sitaateissa on nähtävissä.

”Äidin mielestä koulun hajottamisella uhkailu liittyi siihen, että lapsi halusi kostaa hänelle... Äidin mielestä lapsi vaikuttaa masentuneelta ja hän haluaisi saada lapsen tutkimuksiin. Äiti koki, että hän ei saa lastensuojelulta tarvitsemaansa apua lapsensa kouluakäymättömyyteen” (*yhdistelmä useammasta muistiinpanosta, SM*)

”A totesi B:n terveydentilan ja juomisen huolestuttavan lasta, koska B on sairastellut. B juo vain viikonloppuisin, eikä alkoholinkäyttö haittaa häntä. B hoitaa hommansa, eikä asiasta ole keskusteltu perheessä”

Ensimmäisessä aineistositaatissa tulee samanaikaisesti esille vanhemman antama selitys lapsen uhkaavasta käytöksestä tulleeeseen tietoon, mutta myös pyrkimys avata uusia mahdollisuuksia tuomalla esiin huolensa lapsen mahdollisesta masennuksesta. Hän myös arvioi lastensuojelun avun riittämättömäksi, millä hän tulkintani mukaan pyrki etsimään lisätukea lapsensa kouluakäymättömyyteen lastensuojelun ulkopuolelta. Toisessa sitaatissa lapsen huoltaja antaa selityksensä perhetilanteesta kumpuavalle huolelle, jossa lapsi oli huolissaan kotona asuvan aikuisen päihteidenkäytöstä. Aineistositaatissa alkoholinkäyttö määrittyy perheen toisen aikuisen antaman tiedon mukaan asiaksi, joka ei ole merkityksellinen perhetilanteessa tai se oli asia, josta ei ollut keskusteltu. Se saattoi myös olla huoli, johon perheen aikuinen ei halunnut lastensuojelun keskittyvän syystä, joka ei ole aineistoni perusteella suoraan pääteltävissä.

Lapsen huoltajat saattoivat tuoda esille lapsen kokemusmaailman kertomalla oman näkemyksensä, miten lapsi kokee esimerkiksi koulun ja hänelle tarjotun tuen, kuten alla olevassa sitaatissa:

”Lapsi ei halua apua keneltäkään. Tukihenkilöä ei halua tavata. Sossuista puhumattakaan. Koulu on täyttä paskaa. Ja lääkärit puoskareita, joista ei ole mitään apua.”

Yhtä lailla lapset saattoivat tuottaa tietoa perhetilanteesta sosiaalityön prosessiin, mikä tapahtui kolmella tavalla: sosiaalityöntekijä aktiivisesti tapasi lapsia; lapsen huolet ja mielipide välittyivät lastensuojelun sosiaalityöntekijälle huoltajan tai toisen viranomaisen kautta tai lapsi otti itse yhteyttä sosiaalityöntekijään.

”Lapset kertoivat, että vanhempien keskinäistä riitelyä ja juomista on tapahtunut aikaisemminkin. Lapset kertovat, että he päättävät yleensä tilanteen mennessä pahempaan suuntaa lähteä... joko bussilla tai polkupyörällä.”

Tilanteessa sosiaalityöntekijä aktiivisesti keskusteli lasten kanssa kotikäynnillä kriisitilanteessa tai välittömästi sen jälkeen. Lasten tuottama tieto perhetilanteesta vaikutti sosiaalityön prosessiin aineistoni perusteella enemmän, mikäli tieto syntyi lähellä tapahtumahetkeä tai -paikkaa. Tähän päättelyyn tulin siten, että missään vaiheessa lastensuojelun sosiaalityöntekijä tai muut viranomaiset eivät lähteneet jälkikäteen kyseenalaistamaan tapahtumahetkellä tai sen läheisyydessä tuotettua tietoa. Sosiaalityöntekijä saattoi alkaa hakea lapsille tukea koko työprosessin ajan tilanteessa mahdollisesti syntyneisiin traumaattisiin kokemuksiin.

Sen sijaan perhetilanteesta epäselvä tieto, joka tuli esiin lapsen tapaamisilla toimistolla tai sovitusti kotikäynnillä, saattoi jäädä elämään epävarmana koko avohuollon asiakkuuden ajan. Näitä tilanteita kuvaan alla olevissa sitaateissa.

”B:n päihteidenkäyttö huolestuttaa asteikolla 3 ja lapsi haluaa, että sosiaalityöntekijä puhuisi asiasta...B:n juominen on ällöä ja...silloin komentaa häntä eri tavalla... kuninkaan hän valitsee (*kuvakorteista, SM*) kuvaamaan B:n juomista”

”Lapsi väitti, että *kotona* oli lyöty häntä ja *hän oli saanut haavan*. Jäi vaikutelma, että tämä oli keksitty juttu... Lapsi kertoo, että on saanut turpaansa ja alkoholi on iso ongelma.” (*Kontekstia hieman muutettu tapahtumapaikan ja lapsen kuvailemien vammojen osalta tietoturvasyistä. Sitautti on yhdistelmä saman lapsen kahdesta muistiinpanosta, joiden välissä on kulunut useita vuosia, SM*)

Viimeisimmässä aineistositaatissa lapsi oli tuottanut satunnaisesti, mutta selvästi tietoa häneen kohdistuneesta väkivallasta ja alkoholinkäytöstä perheen arjessa. Aineistoni perusteella seuraavaksi tietoa pääsivät tuottamaan ja määrittelemään lapsesta huolehtivat aikuiset, joiden määrittelemä tieto perhetilanteesta tai lapsen oireilusta jäi voimakkaammin elämään. Tieto saattoi myöhemmin vahvistua lastensuojeluprosessissa muiden viranomaisten ja läheisten tuottaessa lisätietoa. Kenties lapsen tiedon hidaskumuloituminen johtui siitä, että lastensuojelunprosessi edellyttää viimeiseen asti perheen tukemista avohuollon keinoin, jolloin tilanteeseen pyritään vaikuttamaan käytössä olevien tukitoimien avulla, mutta ne eivät välttämättä kohdistu oikein tai ole tarkoituksenmukaisia perheen tilanteessa (Ks. Hiitola 2009, 29). Esimerkiksi perhetyöllä voi olla vaikea pureutua aikuisen päihdeongelmaan tai edes selvittää sen olemassa oloa.

Tämän lisäksi lapsen tieto saattoi helpommin tulla tulkituksi satuiluksi, koska myös moniammatillisessa työskentelyssä saattoi olla hyvin vaikea päätellä, mikä lapsen kertomuksessa on totta ja mikä satuilua. Aineissani satuilulla selittyi yhden lapsen ristiriitainen tieto ja yksi lapsista oli niin pieni, että hänen puheensa olivat vaikeammin tulkittavissa, mutta molemmissa tilanteissa lapsen kertomat asiat lisäsivät huolta perhetilanteesta. Lapset tyypillisesti kertoivat huolestuttavaa ja aikuisten selvitykseen nähden ristiriitaista tietoa perheen aikuisten alkoholinkäytöstä ja lähisuhdeväkivallasta, mikä selittynee sillä, että näistä asioista oli kysytty lapsilta.

Lapsen tieto saattoi jäädä seurattavaksi asiaksi, johon ei puututtu aktiivisesti, koska siitä oli vaikea päätellä, mikä on totta. Joissakin tapauksissa lapsesta huolehtivan aikuisen ja lapsen antama

ristiriitainen tieto pyrittiin tarkistamaan toisilta viranomaisilta. Sosiaalityöntekijä saattoi esimerkiksi kysyä poliisilta, millainen käsitys heille oli syntynyt kotihälytystehtävällä. Näissä tilanteissa aikuisen antama selitys tapahtumille poikkesi lapsen kertomuksesta sosiaalityöntekijälle.

”Sosiaalityöntekijä totesi, että aina ei tiedetä mikä lapsen puheista on totta ja mikä satuilua... Opettajan mukaan yksi ongelma on myös todellisuuden ja mielikuvituksen sekoittuminen toisiinsa. Opettajan mukaan siitä seuraa konflikteja... Satuilua tarkkaillaan.”
(*Yhdistelmä kahdesta saman lapsen muistiinpanosta, sm*)

”Poliisilta kuultiin, että *M* kertoo tapahtumista eritavoin kuin *paikan päällä olleet lapset*. *M:n* epäillään lyöneen myös *lasta*.”
(*Kontekstia nimien osalta hieman häivytetty tietoturvasyistä, sm*)

Lapsen dokumentoiduissa asiakkuudessa lapsen ajatukset ja kokemukset tulivat esille myös muiden viranomaisten tai sosiaalitoimen palveluiden kautta. Tutkielmani aineistossa tietoa lapsesta ja hänen perhetilanteestaan tuottivat erityisesti perhetyöntekijät, tukihenkilöt, perheneuvolat, koulu ja myös yhden lapsen kohdalla päiväkodin työntekijä. Tosin palveluverkostosta lastensuojeluun tullut tieto oli jo muuttunut lasta kuvailevaksi pikemmin kuin lapsen kokemuksen tavoittavaksi. Tässä mielessä lastensuojelun sosiaalityöntekijän itse tuottama tieto oli kirjattuna elävämpää ja tarkemmin lapsen kokemusmaailman tavoittavaa.

”Lapsi vaatii itseltään välillä mahdottomia ja pettymyksen sieto lapsella on olematonta. Lapselle tulee raivareita jos asiat eivät suju hänen mielensä mukaan. Lapsi jakelee tappouhkauksia, puheissa toistuu *väkivallan teemat*.” (*Tietosuojasyistä ei eritelty tarkkaan lapsen tuottamia väkivaltaisia teemoja, sm.*)

”Tukihenkilö kertoo lapsen tapaamisten olevan hyvällä mallilla. Lapsi on motivoitunut tapaamisiin ja kertoo asioistaan avoimesti”

Aineistossani oli myös tilanteita, joissa lapsi otti itse yhteyttä sosiaalityöntekijään tai välitti tiedon halustaan tavata lastensuojelun sosiaalityöntekijä muiden viranomaisten kautta. Tällaisissa tapauksissa lastensuojelun sosiaalityöntekijä joko oli onnistunut luomaan asiakaslapseen hyvän kontaktin ja lapsi halusi sosiaalityöntekijältä apua tai perheen tukiverkosto oli yksinkertaisesti niin olematon, ettei lapsi hätätilanteessa tiennyt ketään muutakaan häntä auttavaa aikuista. Alla olevassa

aineistositaatissa tiivistyy hätätilanne, sosiaalisen verkoston ohuus ja se, että lapsi uskoo sosiaalityöntekijän voivan auttaa heitä pulmatilanteessaan.

”Lapsi soittaa, että isä ei ole vielä päässyt *kotiin*. Vuokranantaja käynyt selittämässä, että perheen on tänään muutettava pois asunnosta. Lapsi oli selittänyt, että he eivät voi muuttaa, koska isä on *pois* ja äiti kuollut”

Lapset tuottivat perhetilannetta kartoittavaa tietoa sekä ajoittain huolestuttavia tiedon säleitä perheentilanteestaan. Tyypillisesti heitä tavattiin toimistolla tai sovitulla kotikäynnellä, jolloin vaarana oli tiedonprosessin alkaminen uudelleen alusta. Tieto ei siis päässyt heidän kertomanaan prosessoitumaan, vahvistumaan ja täydentymään. Sen sijaan lasten tuottama tieto saattoi olla ristiriitaista aikaisempaan tietoon nähden, mikä selittyi aineistossani osittain lapsille tyypillisenä satuiluna tai lapsen oireilusta johtuvana ristiriitana. Vaikka lasten itsensä tuottama tieto oli vähäisempää kuin aikuisten tuottama tieto, aineistossani lapset kuitenkin näkyivät. Samoin Kääriäisen (2003, 63–65) tutkimushavainnon mukaan lapset olivat mukana kirjoituksissa, mutta lasten itse tuottama tieto oli selvästi vähäisempää kuin perheen aikuisten tuottama tieto lastensuojelun avohuollon asiakkuuden aikana. Tämä vahvistui myös tutkielmassani.

5.2 Tieto perhetilanteesta kumuloituu, täydentyy ja ristiriitaistuu

Dokumentoidussa asiakkuudessa tiedonmuodostus perhetilanteesta näyttäytyi jatkumona, missä tieto määrittyi, tarkentui, kumoutui ja kumuloitui. Siitä syystä tarkastelin ketkä tiedontuottajista kannattelevat ja uusintavat tiedontuottamisen prosessia. Tulkintani nojaa sosiaaliseen konstruktionismiin näkökulmaan, jossa keskeisenä pidetään tiedon muodostumisessa ja uusiintumisessa sitä, kenellä on valta määritellä ja tuottaa tietoa lapsen asiakasidentiteettistä (ks. Burkitt, 1991, 93). Lähtökohtaisesti sosiaalityöntekijä valitsee ja toimii portinvartijana muistiinpanotekstien sisältöihin (Vierula 2012), mutta samalla hän antaa ”äänen” kaikille aineistoni tiedontuottajille. Hall ym:n (2006) tutkimuksessa ilmeni sosiaalityön moniammatillisessa kontekstissa tiedon perustuvan vastakohtaisuuksiin (contrastive character work), yhdenmukaisuksiin (consensual character work) ja kumuloituvaan tietoon. Usein toistuvat asiat pyrkivät siis kumuloitumaan. Toiseksi asiakkuudessa todellistui yhdenmukainen tieto useasta eri tietolähteestä, mikä vahvisti tiedon voimaa. Toisinaan taas keskusteluissa vahvistuivat vastakohdat, mutta analyysissäni pohdin tätä tiedon muodostumisen logiikkaa ristiriitaisen tiedon näkökulmasta. (Emt. 24 – 25, 54 – 57.) Juuri näitä, tiedonmuodostuksen logiikoita, lähdän tarkastelemaan lastensuojelun asiakasmuistiinpanodokumenteissa.

Seuraavaan taulukkoon olen koonnut lastensuojelun sosiaalityönprosessin tiedontuottajat ja heidän suhteensa siihen, miten tieto jatkossa kumuloitui, täydentyi tai ristiriitaistui. Taulukossa maininta harvoin tarkoittaa sitä, että tarkastellessani dokumentoitua asiakkuutta kokonaisuudessaan sitä oli vaikea tulkita ainakaan niin, että tiedontuottaja ei olisi ollenkaan osallistunut tiedon jatkoprosessointiin. Esimerkiksi viranomaisten eriäviä mielipiteitä lastensuojelun tuen tarpeesta en tulkinnut tässä yhteydessä siten, että he olisivat aktiivisesti pyrkineet kumoamaan uutta tietoa tai hajauttamaan eriävillä mielipiteillään tiedontuottamisprosessia. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät suhtautuivat tietoon aineistoni mukaan varsin neutraalisti tai varovaisesti kantaa ottaen, mutta uusi, täydentyvä tai ristiriitainen tieto saattoi toki aktivoida lastensuojelun interventioita, jotka ajoittain aiheuttivat ristiriitaa asiakassuhteissa. Voikin ajatella, että lastensuojelun aktivoimat interventiot ottavat lastensuojelun muistiinpanodokumenteissa enemmän kantaa kuin sosiaalityöntekijän kirjallinen arvio, joita oli siis Kääriäisen (2003, 65) tutkimuksen mukaisesti myös aineistossani suorana sisällöllisenä ilmaisuna niukasti löydettävissä

TAULUKKO 1 Tiedontuottajat perhetilanteesta ja tiedon jatkoprosessointi

LASTENSUOJELUN TIEDONTUOTTAJA	UUTTA TIETOA	AIKAISEMPAA SELITTÄVÄ TÄYDENTÄVÄ	RISTIRIITAA SYNNYTTÄVÄÄ
VANHEMMAT/ HUOLTAJAT	X	X	X
ASIAKASLAPSI	X	HARVOIN	X
MUUT VIRANOMAISET	X	X	EI OLLENKAAN
SOSIAALITYÖNTEKIJÄ	X	X	EI OLLENKAAN
LÄHIYHTEISÖ	X	EI OLLENKAAN	HARVOIN

Esittäessäni tutkimuskysymyksen, millaista on sosiaalityöntekijöiden tieto lastensuojelun asiakirjoissa, pyrin hyödyntämään teoriastani ohjautuvia tiedon kumuloituvuuden, yhdenmukaisuuden ja ristiriitaisuuden logiikoita. Taulukon perusteella kaikki tiedontuottajat tuottivat uutta tietoa, mutta uuden tiedon jatkoprosessointiin osallistuivat erityisesti huoltajat ja viranomaiset. Analyysissäni tiedon yhdenmukaisuus oikeastaan näyttäytyi myös aikaisemman tiedon täydentämisenä. Tosin aina täydentävä tieto ei ole yhdenmukaista, vaan asian ymmärrystä laajentavaa tai lisäävää. Yhdenmukaisuus näyttäytyi myös ristiriitaisen tiedon pois selittämisenä. Esimerkiksi vanhempi saattoi pyrkiä antamaan vähemmän huolestuttavan selityksen pähteidenkäyttöön.

Kuten jo aikaisemmin totesin, aineistossa lasten tapaamiset eivät samalla tavalla prosessoituneet tiedonmuodostuksen näkökulmasta eli he eivät juuri ollenkaan täydentäneet aikaisempaa tietoa aineistossani. Kuitenkin on syytä mainita, että erään lapsen kohdalla sosiaalityöntekijät selvästi lisäsivät ja sisällyttivät aikuisten kanssa työskentelyn rinnalle lapsen tapaamisia, koska huoli väkivallasta ja alkoholinkäytöstä toistui jatkuvasti. Lapsen jo aikaisemmin antama tieto saattoi uudelleen aktivoida samanlaisia toimenpiteitä, esimerkiksi huoltajien tapaamisen tai avoimuuden tukitoimien suunnittelun, mutta lapsen kanssa tuotetun tiedon parissa työskentely oli ainakin asiakasmuistiinpanojen valossa katkonaisempaa kuin lapsesta huolehtivien aikuisten kanssa työskentely. Tämä näkyy taulukossa siten, että juuri tiedon täydentämisen osuus perheen tilanteesta oli lapsilla vähäisempää muistiinpanojen perusteella.

Lapsen tapaamisissa keskitytään kuvaamaan lapsen vointia, koulutilannetta, kaverisuhteita ja vanhempia, jolloin kuvaukset ovat sisällöllisesti niukempia, koska lapsi antaa konkreettisempia ja lyhyempiä vastauksia perhetilanteeseen. Lapsen kanssa työskentely vaatii ammattitaitoa kohtaamistilanteessa ja lapsen tiedon mukana kuljettamisessa lastensuojeluprosessissa. Lapsen tuottamaan tietoon saattaa liittyä Kuivakankaan (2002, 34) esiintuoma lapsen asema, jossa hän on yhtä aikaa suojeltava ja vailla täysiä kansalaisoikeuksia, mutta silti yhteiskuntaan osallinen yksilö, jolla on oikeuksia. Hän havaitsi lasten kirjoittamissa tarinoissa ja ryhmähaastatteluissa juuri sen, että esimerkiksi vastuun kantaminen vanhemmista ja sisaruksista ei tullut suoraan esille, mutta niissä saatettiin viitata sisarusten hoitamiseen tai perheen raha-asioihin. Lapsen tieto on siis erilaista ja hänen saamansa asema kirjauksissa on yhtä aikaa suojeltava ja osallistava lastensuojeluprosessin näkökulmasta.

Lähiyhteisön arviointeja perhetilanteen muutoksesta ei ollut luettavissa lapsen muistiinpanodokumenteista aineistossani. Samansuuntaisen havainnon on tehnyt Kääriäinen (2003, 65) tutkimuksessaan. Lähiyhteisö saattoi tuoda prosessiin huolestuttavan yksittäisen tiedon, mutta ainakaan lastensuojelun asiakasdokumenteissa aineistoni valossa tieto ei ollut prosessoituvaa, vaan yksittäistä tiedon ilmaisua. Tieto saattoi täydentyä ja vahvistua myöhemmin muiden tiedontuottajien tuottaessa samansuuntaista ja yhdenmukaista tietoa. Lähiyhteisön tieto saattoi myös selittyä pois lapsesta huolehtivien aikuisten antaessa oman täydennyksen tai vastakkaisen ja aikaisempaan tietoon ristiriitaisen näkemyksen. Lähiyhteisön arviointien puuttuminen asiakasdokumenteista selittyy sosiaalityön prosessin painopisteellä, joka on asiakasperheen aikuisten kanssa työskentelyssä. Lisäksi jo asiakastiedon salassapitovelvollisuus sulkee ovia työskenneltäessä muiden kuin viranomaisten kanssa.

Seuraavassa aineistositaatissa on näyte lähiyhteisön tuottamasta tiedosta muistiinpanodokumenteissa. Lähiyhteisöksi määrittelin analyysini yhteydessä naapurit, ystävät, sukulaiset ja vapaaehtoistyöntekijät. Kukaan tähän ryhmään kuuluvista ei asunut lapsen kanssa samassa osoitteessa, mutta lapsen dokumenteista en pystynyt aina päättelemään keneltä tieto oli tullut.

”Ilmoittaja on huolissaan siitä, että lapsi on äidin mukana yömyöhään ja nukkuu yöuniaan autossa”

”Musiikkia kuuluu usein öisin. Tuotu myös esille, että asunnon juhlintaan osallistuu muitakin talon asukkaita. Paikalle soitettu useaan otteeseen poliisit, jotka eivät ilmoittajan mukaan aina edes viitsineet tulla paikalle”

Naapureiden ja sukulaisten ryhmän tuottama tieto lapsen perhetilanteesta oli siis osittain samanlaista kuin lapsen tuottama tieto. Se ei välttämättä todellistunut tai jatkoprosessoitunut tiedonmuodostuksen näkökulmasta. Tarkastellessani aineistosta perhetilanteesta tuotetun tiedon näkökulmasta, pohdin liittykö lastensuojeluprosessiin yleisemmin työtapa, jonka mukaan lapsesta avoimuuden aikana huolehtivat aikuiset esittävät oman näkemyksensä lapselta tai lähiyhteisöltä saatuun tietoon. Toisaalta lastensuojelu on vuorovaikutuksellista työtä, jolloin on luontevaa kysyä aikuisten näkemys esitettyyn huoleen. Aineistoni perusteella aikuiset saattoivat pyrkiä esittämään aikaisempaa tietoa selittävän, vähättelevän tai ristiriitaa synnyttävän näkemyksen.

”Äiti arvelee ilmoituksen johtuneen mustasukkaisuudesta. Äidin mukaan tieto on aiheeton...kertoo käyvänsä baarissa joka viikonloppu toisena päivänä, mutta lapsi on hoidossa... isällä ei ole huolta äidin päihteidenkäytöstä.”

Vanhemmat, lapset ja lähiyhteisö esittivät vastakohtaista tai ristiriitaista tietoa, joka aiheutti lastensuojelun jatkotoimenpiteitä. Esimerkiksi lapsen antaessa uutena tietona huolen aikuisen alkoholinkäytöstä, huoltajat saattoivat asettaa vastakohtaksi lapsen ja oman näkemyksen siitä, mikä on huolestuttavaa alkoholinkäyttöä. Tieto kyllä kumuloitui eli usein toistuvaa tietoa oli vaikeampi kenenkään osapuolen selittää pois erityisesti huostaanoton lähestyessä. Aineistoni perusteella on mahdoton vastata, johtuuko tämä siitä, että sosiaalityöntekijä pyrkii ennakoimaan lopputulemaa eli mahdollista huostaanottoa kirjaamalla asiakastilanteista aikaisempaa tietoa vahvistavaa tietoa vai onko lastensuojelun tiedonmuodostusprosessi sellainen, että tieto kasaantuu ja johtaa lopulta huostaanottoon. Lastensuojelun arjessa on myös mahdollista, että huolen kasvaessa tiivistyy

ylipäänsä työskentely perheen kanssa, mikä loogisesti lisää kirjauksia ja sitä myöten tieto näyttää tihentyvän ja kumuloituvan dokumentaation perusteella.

Aineistossani sosiaalityöntekijän pyrkimys olla hajottamatta prosessia vaihtoehtoisilla tulkinnoilla näyttäytyi siten, että muistiinpanoista ei ollut juuri löydettävissä kirjallisia arvioita siitä, miten sosiaalityöntekijä tulkitse tilanteen tai niissä ei esitetty ristiriitaista tietoa sosiaalityöntekijän kannanottona. Esimerkiksi aineistossa oli vähän kirjauksia, joissa olisi kyseenalaistettu suoraan vanhemman antama tieto tai ylipäänsä kirjauksissa ei käytetty juurikaan ilmaisuja ”Tulkintani mukaan”, mutta yksittäisinä ilmaisuina sosiaalityöntekijät kuvasivat vaikutelmaa tilanteesta ”Minulle jäi vaikutelma, että lapsi ei puhunut totta” tai arvioivat olivatko esimerkiksi lapsen koulupoissaolot vähentyneet tukitoimen seurauksena.

Sosiaalityöntekijät pyrkivät muistiinpanoteksteissään varsin neutraaliin ilmaisuun, vaikka kuten jo todettua avohuollon tukitoimien voimakkuus ja niihin asiakasperheen motivoiminen ottivat tulkintani mukaan enemmän kantaa kuin kirjallinen ilmaisu. Hall ym:n (2006, 57) mukaan sosiaalityöntekijä muodostaessaan käsitystään perhetilanteesta ja asiakkaasta perustaa uuden tiedon useimmiten edeltävän varaan, mieluummin kuin hajottaa tiedonprosessia useaan suuntaan avaten useita vaihtoehtoisia työskentelyn suuntia. Tällä he tarkoittavat sitä, että tieto tai keskustelu sisältää harvemmin pohdintoja siitä, miltä perhetilanne näyttää nyt, mutta voisiko sen tulkita myös vaihtoehtoisesti.

Aineistoni valossa asiakasdokumenttien tieto siis kumuloitui, samat teemat ja huolet toistuivat ja lopulta johtivat lastensuojelun yhä vahvempiin interventioihin. Alla olevassa aineisto-otteessa on sosiaalityöntekijän auki kirjoittama kuvaus tiedon kumuloituvuudesta ja sen vaikutuksista lastensuojelun interventioihin. Aineistositaatti myös osoittaa sosiaalityön tiedon erityisluonteisuutta tuen ja kontrollin samanaikaisuudesta tilanteessa (Ks. Pösö 2007), jossa sosiaalityöntekijä on jo päätyneet arvioon perhetilanteen haitallisuudesta lapselle.

”Vanhempien kanssa keskustellaan tulevasta ja siitä, miten jatkossa *lastensuojelussa* menetellään. Vanhemmille kerrotaan, että lastensuojelun näkemyksen mukaan vastaavia tilanteita on ollut jo aivan liian paljon, ja lastensuojelun huostaanoton valmistelua aloitetaan, jos *tilanteet toistuvat... Perheen on sitouduttava avohuollon tukitoimiin... kerrotaan, että hänen päihteidenkäyttönsä huolestuttaa... velvoitetaan lähtemään (mainitaan hoitopaikka, sm)... painotetaan, että jos tapahtuu niin hänen pitää sitoutua*

päihdehoitoon ja *väkivaltatyöskentelyyn* ja näitä suositellaan siinäkin tapauksessa, jos...”
(*Kontekstia hieman häivytetty tietosuojasyistä, sm*)

Yllä oleva sitaatti on syntynyt tilanteessa, jossa toistuivat johdonmukaisesti ja yhdenmukaisesti viitteet päihdeidenkäytöstä ja väkivaltaisuudesta. Tulkintani mukaan tiedon toistuvuus johti lopulta siihen, että perhetilanteeseen johtaneista syistä ei ollut enää erimielisyyttä tai ristiriitaa sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Hän kirjoittaa avoimesti, että vastaavia tilanteita on ollut liikaa, minkä takia niistä seuraa toimenpiteitä, jotka hän esittää huoltajille. Täydentyvästä tai ristiriitaisuuksien kautta määrittävästä tiedosta oli sosiaalityöntekijän näkökulmasta neuvoteltu asiakasprosessissa riittävästi. Hall ym:n (2006, 56 – 57) mukaisesti voidaan ajatella, että tieto oli asettunut arvioitavaksi sekventiaalisesti erilaisissa neuvotteluissa, joissa edellinen tieto määrittää uutta ja sen saamaa asemaa sosiaalityöntekijän tiedonmuodostuksen prosessissa.

5.3 Institutionaalinen tieto

Pohjolan (2010) mukaan sosiaalityöntekijän asiantuntijuus on kiinnittynyt organisaatioon ja tehtävän määrittelyyn, missä pois sulkeutuu vaihtoehtoisten silmälasien käyttö asiakastilanteen tarkastelussa. Asiakaskirjaukset tehdään organisaation ja dokumentointia säätelevien lakien ja ohjeistusten ehdoilla. Jokainen palvelujärjestelmän edustaja näkee asiakkaansa oman organisaationsa tehtävien kautta ja asiakastilanne tulkitaan omasta viitekehystänsä. (Emt. 39 – 41.) Dokumentoinnin ajatellaan siis syntyvän varsin voimallisesti institutionaalisessa kehityksessä. Tämä pitäne paikkansa, sillä muistiinpanot ovat ammatillisen kulttuurin tuotoksia, josta käsin niiden tulkinta on mahdollista (Vrt. May 2001, 181 – 182).

Healy ja Mulholland (2007, 13) tiivistivät sosiaalityöntekijän asiakirjojen kirjoittamisen elementtien kehäksi, jossa asiakirja sijoittui ytimeksi, jonka ulkokehiksi muodostuivat lainsäädäntö, julkinen poliittinen ohjaus ja organisaation sisäinen työntekijän ammatillinen ohjeistus. Heidän mukaansa institutionaalinen konteksti ohjaa ja muokkaa kirjoittamista, jolla on ammatillinen tarkoitus. Tähän samaan ajatteluun liittyy tapani ymmärtää institutionaalinen tieto sosiaalityöntekijää ympäröivinä kehäksinä ja reunaehtoina. Aineistoanalyysiin lähtiessäni määrittelin sosiaalityön ammatillisen tiedon liittyvän pikemmin sosiaalityöntekijään ja hänen tapansa tuottaa tietoa asiakasmuistiinpanoihin. Institutionaalinen tieto taas kehystää dokumentointia, kuten Healy & Mulholland (Emt.) sen jäsensivät. Vaikka dokumentoinnissa on vahva institutionaalinen sidos, ajattelen sen edelleen olevan sosiaalityöntekijän käytännön toiminnan diskursiivista tuottamista. Institutionaaliset kehykset ovat läsnä, vaikka eivät aina olisikaan tiedostettuja sosiaalityön muistiinpanoissa. Lähdenkin seuraavaksi

tarkastelemaan, löytyykö sosiaalityöntekijän muistiinpanoista sisällöllisiä viitteitä institutionaaliseen tiedosta.

Lastensuojelun asiakasmuistiinpanoissa tekstin sisällöllisesti toinen pääluokka, perhetilanteen rinnalla, oli sosiaalityön prosessi. Sosiaalityön prosessi tulee lähelle tiedon institutionaalista kategorialla. Aineistoni perusteella voin todeta, että sosiaalityöntekijöiden kirjoittamat asiakirjat olivat ulkoisesti ja rakenteeltaan yhdenmukaisia ja ne tunnistuivat saman organisaation asiakirjoiksi, vaikka muistiinpanot olivat sisällöllisesti erilaisia. Hall ym (2006, 90 – 91) mukaan erilaisuutta aiheuttaa juuri se, että ne ovat kirjoitusta yksilöllisestä elämänculusta, mutta niitä voidaan yhtä lailla tarkastella heijastumina tai representaatioina professionaalista ja institutionaalista toiminnasta lastensuojelun sosiaalityössä. Yhdenmukaisuus puolestaan heidän mukaansa kertoo siitä, että lastensuojelun sosiaalityö on luonut omat toimintakäytänteensä.

Aikaisemmin teoriaosassani pohdin profession, professionaalisuuden ja organisaation suhdetta. Tästä on erilaisia määritelmiä. Hall ym. (2006) määrittelevät esimerkiksi ammatilliseen tietoon kuuluvaksi sosiaalityön asiakkaalle järjestettävän tuen. Rostila ym. (2011) puolestaan katsovat profession jo sisältävän yhteiskunnallisesti määritellyn tehtävän, mikä tutkielmassani tarkoittaa kunnallisen lastensuojelun lastensuojelulain (2007/417) mukaista lapsi- ja perhekohtainen lapsen suojelemista. Aineistoanalyysissäni esimerkiksi avohuollon tukitoimiin motivoiminen ja niiden tarpeen tunnistaminen liittyvät sosiaalityöntekijän ammatillisuuteen, mutta taas avohuollon tukitoimien toteutumisen seuranta ja niiden hakeminen sisältyvät institutionaaliseen kehykseen. Toisin sanoen institutionaalista tietoa aineistossani on sosiaalityön tehtävää ympäröivät kehykset ja viittaukset niihin. Esimerkiksi katson lastensuojeluilmoitusten käsittelyn, lastensuojelutarpeen selvitykset ja suunnitelmat lastensuojelun institutionaaliseen tietoon kuuluviksi sillä perusteella, että ne ovat kaikille sosiaalityöntekijöille jo olemassa olevaa organisatorista tai lainsäädäntöjohdannaista rakennetta. Toki niiden ammattitaitoinen toteuttaminen vaatii sosiaalityön osaamista.

Sosiaalityön prosessia kuvaavaa sisällöllistä tietoa oli määrällisesti paljon vähemmän kuin tietoa perhetilanteesta. Ne olivat lyhyitä kuvauksia, kuten ”lastensuojeluilmoituksen johdosta tehty (yllätys)kotikäynti”, ”Verkostoneuvottelu perheneuvolassa”, ”Tehty lähete perhekuntoutukseen”, ”Asiakkaalle kerrottu kiireellisen sijoituksen perusteet”, ”Asiakkaalle lähetty yhteenveto”, ”Asiakas ei saapunut sovitulle ajalle” tai ”Asiakkaalle annettu tiedoksi”. Prosessia kuvaava tieto oli kuitenkin erittäin tärkeää, jotta kuva lastensuojelun sosiaalityöstä ja sen kontekstista pysyi yhtenäisenä. Oikeastaan ilman tätä tietoa olisi ollut vaikea tietää, miksi ja missä kontekstissa tekstit olivat kirjoitettu (Ks. Kääriäinen 2003, 6 – 7).

Analysoin sosiaalityönprosessiin liittyvän tiedon viiteen eri luokkaan, jotka olivat lastensuojelun toimintamuotoihin liittyvä tieto; työnjakoon liittyvä tieto; avohuollon tukitoimien koordinointiin liittyvä tieto; työprosessia kuvaava tieto, jota annetaan tiedoksi asiakkaille ja toisille moniammatillisille toimijoille sekä sosiaalityöntekijän ja asiakkaan oikeusturvaan liittyvä tieto. Seuraavaan taulukkoon olen koonnut sosiaalityönprosessin tietoa ja sen sisältöjä.

TAULUKKO 2 Lastensuojeluprosessi ja tiedon sisällöt

MITÄ TIETOA?	MILLAISTA TIETOA?
Lastensuojelun toimintamuotoihin liittyvä tieto	* Lastensuojeluilmoitusten käsittely, selvitykset, asiakassuunnitelmat. Mainitaan, että asiakas tavattu lastensuojeluilmoituksen johdosta tai asiakassuunnitelma tehty tai sitä olisi syytä tarkistaa. * Asiakassiirtoneuvottelut
Työnjakoon liittyvä tieto	* Kirjataan asiakirjoihin, mitä on sovittu moniammatillisesta työnjaosta tai muistiin jatkeeksi siitä, mitä sosiaalityöntekijä on luvannut hoitaa moniammatillisessa työssä.
Tukitoimiin ja niiden arviointiin liittyvä tieto	* Avohuollon tukitoimien aloittaminen, arviointi ja lopettaminen * Avohuollon tukitoimien tarjoaminen ja palveluverkostosta tukimuotojen etsiminen. * Avohuollon tukitoimien hakeminen, mahdolliset lähetteet ja hakemukset * Tukitoimien organisaation asettamat reunaehdot (esim. tuki määräaikaista) * Taloudellinen tuki
Työprosessia kuvaava tieto, jota annetaan tiedoksi toisille ja kirjoitetaan muistinjatkeeksi työprosessista	* Kirjoitetaan ylös sovittuja tapaamisia, verkostoneuvotteluja tai muita lastensuojelun prosessiin liittyviä tulevia tapahtumia. Kirjauksilla annetaan tiedoksi, että perheen kanssa työskennellään aktiivisesti. Tieto myös auttaa tilanteissa, joissa vastuu sosiaalityöntekijä vaihtuu tai ei pääse sovittuun tapaamiseen. * Kirjataan tapaamisten peruuntumisia ja niiden syitä tai mainitaan, jos jokin verkoston osallistujista ei pääse paikalle.
Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan oikeusturvaan liittyvä tieto	* Kirjataan lainsäädännön näkökulmasta asioita, joilla on merkitystä erityisesti lastensuojelun oikeudellisissa prosesseissa. * Laajasti ymmärrettynä kaikki kirjaukset palvelevat asiakkaan ja sosiaalityöntekijän oikeusturvaa

Lastensuojeluprosessi aineistoni perusteella sisälsi tietoa sosiaalityöntekijän tehtävästä, jossa sosiaalityöntekijä kirjasi esimerkiksi tehneensä asiakassuunnitelman tai aloittavansa lastensuojelutarpeen selvityksen. Nämä tehtävät juontuivat kirjauksiin lastensuojelulaista, joka kehystää sosiaalityön kirjauksia ainakin tältä osin. Lisäksi aineistossa oli mainintoja työnjaosta, joissa esimerkiksi mainittiin perheneuvolassa tavattavan jatkossa lasta, vaikka lastensuojelutyöskentely jatkui. Nämä maininnat liitin moniammatillisen prosessin koordinointiin, mikä tarkoittaa mainintaa

siitä, että lapsen asiakasprosessi on yhteisesti jaettu asiakas- ja työprosessi jonkin toisen organisaation kanssa (ks. Pösö 2010).

Eniten sosiaalityön institutionaalisiin kehyksiin viittaavia ilmauksia oli avohuollon tukitoimista sisältäen taloudellisen tuen hakemisen esimerkiksi lasten harrastuksiin. Lastensuojelun avohuollon tukitoimet muodostivat muistiinpanoihin varsin yhtenäisen prosessin, mikä viittaa siihen, että organisaatiossa saattoi olla yhteisesti sovittuja rakenteita. Esimerkiksi perhetyössä avohuollon tukitoimena oli nähtävissä aloitus-, väliarviointi- ja lopetusneuvottelut. Samoin tukitoimien saatavuus näyttäytyi osittain organisaation ohjaamana käytäntönä eli sosiaalityöntekijä saattoi hakea asiakkaalle palveluita lähetekäytännöllä tai avohuollon palveluvalikon käytöstä oli keskusteltu johtavan sosiaalityöntekijän kanssa. Tämä voi olla tulkittavissa taloudellisten resurssien jakamiseen, mutta aineistoni perusteella ei ollut pääteltävissä esimerkiksi tilanteita, jossa sosiaalityöntekijä olisi kirjoittanut kunnan rahatilanteen vaikuttavan jonkin palvelun saantiin tai palveluita olisi selvästi priorisoitu. Tällaiset tilanteet voivat olla lastensuojelun sosiaalityössä mahdollisia, mutta muistiinpanotekstien sisällönanalyysin perusteella tämä siis ei ollut osoitettavissa. Sen sijaan kirjauksissa viitattiin siihen, ettei perhetyöllä enää voitu auttaa perhettä tai sillä ei saavutettu tavoiteltavia tuloksia, mikä viittaa juuri kyseisen tukimuodon resurssien olleen käytetty perheen kohdalla. Toisinaan tukitoimet olivat lähtökohtaisesti määräaikaaisia tai jaksoittaisia, jolloin jo etukäteen määrittyi aikaikkuna, jolloin tukea olisi perheen saatavissa. Näissä tilanteissa tuen pituus ei arvioitunut asiakkaan tilanteesta käsin, vaan organisaatio määritteli palvelupaketin. Samoin aineistosta löytyi viittauksia siihen, että pitkään jatkunutta tukea pyrittiin lopettamaan ja tarjoamaan kenties jotakin muuta tukea tilalle, mikäli perhe olisi uuteen tukeen valmis sitoutumaan. Tällaista tilannetta kuvaa alla oleva aineistositaatti.

”Tiimissä on päätetty, ettei x-tukea voida enää jatkaa. Äiti on osannut jo odottaa päätöstä, koska lapset ovat käyttäneet jo x-tukea pitkään. Lapset ovat kyselleet jatkuuko *vastaava tuki jossakin muualla*. Äiti ei aio hakea uutta tukea, koska tilanne perheessä on nyt erilainen.”

Kaksi viimeistä taulukkoni saraketta sisälsivät tietoa, joka ei ollut suoraan liitettävissä avohuollon tukitoimiin tai sosiaalityön tehtäviin lainsäädännön tai moniammatillisuuden näkökulmasta. Työprosessiin liittyi tietoa, jolla pyrittiin antamaan tiedoksi esimerkiksi se, että asiakas ei ollut saapunut varatulle ajalle tai neuvotteluun ei ollut osallistunut psykiatrian edustaja. Ne kuvasivat tietoa, joka osoitti osallistumista tai sen puutteellisuutta. Tämän lisäksi lastensuojelun sosiaalityöntekijä saattoi kirjata tulevia neuvotteluita tai sovittuja verkostotapaamisia ikään kuin osoittaakseen, että

lastensuojeluprosessi oli edelleen käynnissä. Tällainen tieto voi palvella organisaatiota esimerkiksi sellaisissa tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijä vaihtuu tai perhetilanteessa tapahtuu yllättäviä tilanteita, joissa työskentelyä jatkaa päivystävä sosiaalityöntekijä.

Viimeisimpänä institutionaalisen kehyksen ohjaamina kirjauksina analysoin asiakkaan tai sosiaalityöntekijän oikeusturvaan liittyvän tiedon. Sosiaalityöntekijä saattoi kirjata lähettäneensä asiakassuunnitelman tai kertoneensa huostaanoton oikeudellisia vaikutuksia. Näissä kirjauksissa kerrottiin annetun tiedoksi asioita, joilla katsottiin olevan merkitystä lastensuojelun oikeudellisissa prosesseissa. Lastensuojelun sosiaalityön juridisoitumiskeskustelu näyttää tässä yhteydessä varsin välittömästi vallanneen alaa sosiaalityön käytännöissä (Ks. Sinko 2001, 132 – 134). Näin voidaan sanoa ainakin siinä määrin, että oikeudelliseen prosessiin liittyviä kirjauksia esiintyi muistiinpanodokumenteissa selvemmin ja useammin kuin viittauksia resurssien niukkuuteen.

Seuraavaksi kuvaan sosiaalityön muistiinpanojen perusteella aineisto-otteesta välittyvää tilannetta institutionaalisisessa kehyksessä, jossa on useita perhetilanteen ulkopuolelta siirtyviä tekijöitä asiakasmuistiinpanoihin. Sitaatissa yhdistyy myös moniammatillisen tiedon mahdollisia karikkokohtia, joissa vastuu asiakkaan tarvitseman palvelun järjestämisestä hämärtyy. Aineistossani sosiaalityönprosessiin kuuluva avohuollon tukitoimien valikko saattoi aiheuttaa ristiriitaa tukitoimien arvioinnissa, johon saattoi osallistua sosiaalityöntekijän lisäksi johtava sosiaalityöntekijä, lastensuojelun asiantuntijaryhmä tai erilaiset asiakasohjausryhmät. Joissakin tilanteissa saatettiin päätyä tarjoamaan asiakkaalle avohuollon tukitoimea, johon asiakas ei halunnut sitoutua ja sosiaalityöntekijän oli vaikea motivoida asiakasta ottamaan vastaan ehdotettua tukimuotoa.

Alla olevassa sitaattikokoelmassa tulee esille lastensuojelun sosiaalityöntekijän positio palveluvalikon portinvartijana, mutta toisaalta palveluiden järjestymisen hitaus, resurssien vähäisyys ja jatkuva kiire organisaatiossa, minkä seurauksena asiakasperheen tilanne ja asiakassuhde näyttävät jäävän kirjauksissa taka-alalle.

”Perheelle ja *toisen organisaation työntekijälle* on vastattu, ettei perhetyöllä pystytäkään vastaamaan lapsen ongelmiin, eikä varsinaista lastensuojelullista huolta ole. Lapsen oireilua lukuun ottamatta perheen tilanne on vanhempien kertoman mukaan ihan hyvä... Äidin mielestä tilanne on kriisiytynyt ja vaatii tällä perusteella perhetyölle jatkoa... Vanhempien mielestä perhetyö lopetettiin kuin seinään. *Perheneuvolan* mukaan perhetyön jatkuminen toisi varmasti turvaa perheelle ja myönteiselle kehitykselle.

Sosiaalityöntekijän mukaan perhetyön tarkoituksena on tehdä työ tarpeettomaksi... joten perhetyön resursseilla voitava on tehty ja tauon jälkeen jatketaan.”

Sosiaalityöntekijä pyrkii kuitenkin tarjoamaan vaihtoehtoisia avohuollon tukitoimia.

”*Perheen aikuinen* vastaa juoksutetaan siellä, täällä ja tuolla. Asia selvä. Pistetään paperit nippuun ja lähdetään kotiin.”

Myöhemmin perheen tilanne kriisiytyy uudelleen ja sosiaalityöntekijä arvioi järeämpiä avohuollon tukitoimia sekä sosiaalityöntekijä vaihtui.

”Sosiaalityöntekijä keskustellut johtavan sosiaalityöntekijän kanssa *tukitoimesta*, mutta se vaati koko perheen osallistumisen. Äiti todennut, ettei koko perhe voi osallistua... *Olen (sosiaalityöntekijä)* nyt tehnyt lähetteen kiireellisenä. Minulla ei ole ns. kriisiaikoina tarjottavia palveluita. Minulla (*sosiaalityöntekijällä*) on nyt toisen asiakaslapsen kiireellisen sijoituksen valmistelu päällä, joten olen nyt huonosti tavoitettavissa... Soiteltu äidin kanssa tilanteesta ottaa nyt *tuen* vastaan. Sos.tt ei ole ehtinyt tehdä lähetettä. Kerrottu äidille sos.tt:n vaihtumisesta.” *Uusi sosiaalityöntekijä kirjoittaa* tuki alkaa perheessänne. Aika menee pitkälle. Yritin saada perhetyön kriisiaikoja, mutta valitettavasti heillä on ihan täyttä.” (*Yhdistelmä useasta saman lapsen muistiinpanosta, sm*)

Lastensuojelun sosiaalityön institutionaalinen kehys oli ainakin osittain vallannut kirjaushetkellä asiakastilanteen, jolloin sosiaalityöntekijä tekee sen, minkä työtilanteessaan katsoo mahdolliseksi. Tilanne lähti liikkeelle arviosta, jonka mukaan perhetyötä ei tällä kertaa jatkettu vanhempien ja moniammatillisen verkoston pyynnöstä huolimatta. Tähän on mahdollisesti vaikuttanut organisaatiosta tullut paine lopettaa pitkään jatkuneita perhetyön asiakkuuksia, mutta sitä en pysty kyseisen aineisto-otteen kohdalla analyysissäni päättelemään.

Aineisto-otteessa sosiaalityöntekijä vastaa asiakkaan palvelutarpeeseen käymällä organisaatiossaan läpi palveluvalikkoa ja pyrkii sovittamaan ja motivoimaan asiakkaan uuteen tukimuotoon, vaikka ikkuna avun vastaanottamiselle ehti jo kertaalleen sulkeutua. Lastensuojelun asiakkuudesta ja tukitoimista sosiaalityöntekijä kirjaa oleellisen tiedon lastensuojelulain (LsL 417/2007) vaatimalla tavalla. Kuitenkin sitaattikokoelmassa tulee hyvin esille se, että asiakirjojen laatimista rajaavat monet tekijät kuten kiire, asiakastilanne, palveluiden ruuhkaisuus, lähetekäytännöt. Kirjaukset saattavat palvella näissä tilanteissa enemmän lastensuojeluprosessin kuin perheen tarpeita.

Organisaatio kehystää dokumentointia, mutta sosiaalityöntekijällä on ammatillisen toimijuutensa kautta aktiivinen rooli asiakasdokumentoinnissa. Tässä tulemme lähelle lastensuojelun sosiaalityön erityisyyttä ja vahvaa yhteiskunnallista viranomaisroolia, mikä on joka tapauksessa läsnä

työmuodoissa ja toimintatavoissa. Retorisesti voidaankin pohtia kysymystä, onko dokumentointi enemmän juridista tai institutionaalista kuin asiakkaan tapaaminen viranomaisroolissa esimerkiksi kotikäynnillä. Dokumentointia erottaa se, että siinä asiakas ei ole useimmiten aktiivisesti mukana tuottamassa tietoa kirjaamishetkellä. Asiakaskohtaaminen sen sijaan syntyy sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisessä suhteessa, missä ovat läsnä juridiset, hallinnolliset ja organisatoriset tekijät (Laitinen & Kemppainen 2011, 138). Kirjaaminen syntyy sosiaalityöntekijän dokumentin välissä, jossa asiakkuus sijoittuu kirjoittamisen kohteeksi. Sosiaalityöntekijä ei myös ammatissa toimiessaan pääse karkuun professiotaan, jota määrittelevät tieteellisen tutkimuksen ja ammatillisen itsenäisen tiedonmuodostuksen lisäksi erilaiset rakenteet ja reunaehdot, jotka todellistuvat tai jäävät kirjauksissa taustalle, mutta ne ovat väistämättä olemassa. Seuraavaksi lähdän erittelemään, millaista oli sosiaalityöntekijälle tyypillinen tapa tuottaa ammatillisia sisältöjä professionaaliseen tiedonkategoriaan.

5.4 Ammatillinen tieto

Päättyessäni lähteä analysoimaan aineistostani sosiaalityön ammatillista tietoa tiesin sen olevan vaikeasti tavoitettavissa sisällöllisinä ilmauksina (Ks. Kääriäinen 2003). Sosiaalityöntekijät eivät juurikaan kirjoita dokumentteihin käyttäneensä arvioinnissa sosiaalityön viimeisimpiä tutkimuksia tai aikaisempaa tietoa päihdeongelmien tai väkivallan luonteesta. Pidin kuitenkin väljästi teoriaohjautuvassa analyysissä yläkategoriana sosiaalityön professionaalisen tiedon, josta käytän rinnakkain käsitettä ammatillinen tieto, jonka siis ymmärrän liittyvän sosiaalityöntekijään ja hänen toimintaansa. Pidin kiinni käsitteestä, koska sosiaalityöntekijät todella kirjoittavat paljon dokumentteja asiakkuuksista. Tästä syystä tiedon täytyy olla yhtä aikaa tyypillistä ja erityistä sosiaalityölle.

Sosiaalityön professionaalinen tieto sisältää piirteitä ja kuvauksia asiakkaan kanssa tehdystä vuorovaikutuksellisesta työstä. Kirjaukset saattoivat ennakoida tiedonmuodostusprosessin lopputulemaa, vaikka niitä ei aina auki kirjoiteta lastensuojeluprosessissa. Sosiaalityöntekijöillä on ammatilliseen instituutioon sisältyvä vaatimus muodostaa käsitys siitä, millainen asiakastapaus on kyseessä ja mihin kategorioihin perheentilanteet määrittyvät. Näitä määritelmiä syntyy ja ne tulevat näkyviksi asiakastapaamisissa, kotikäynneillä, verkostoneuvotteluissa, puhelinkeskusteluissa ja myös lopulta – asiakasmuistiinpanoissa. (Hall ym. 2006, 29.) Ammatillinen tieto tutkielmassani kuvaa juuri sosiaalityöntekijän tehtävää muodostaa käsitys ja tuottaa tietoa asiakkaan kanssa tehdystä vuorovaikutuksellisesta työstä. Näkökulmassa sosiaalityöntekijä on aktiivinen tiedonmuodostaja ja jatkoprosessoija, jossa sosiaalityön käytännöllistä toimintaa siirretään diskursiiviseen muotoon (Ks.

Tapola-Haapala 2011, 64 – 69), mutta toki kirjaamisen ehdoilla eli voin analysoida vain sen osan sosiaalityöstä, mikä on kirjattu muistiinpanoasiakirjoihin.

Aineistoni mukaan sosiaalityöntekijät pyrkivät varsin neutraaliin ilmaisuun, mikä on todettu aikaisemmissakin dokumenttien tutkimuksissa (Ks. Pohjola 2010, 39 – 45). Dokumentteihin on myös kirjoitettu hyvin vähän sosiaalityöntekijän vuorovaikutustyön elementtejä, joilla tarkoitan esimerkiksi pyrkimystä käyttää työvälineenä empatiaa ja sosiaalista tukea. Tekstit ovat asiallisia ja vaikeatkin tilanteet on kuvattu siten, että asiakasta ei loukata. Teksteissä oli jopa hyvin vähän käytetty asiakkaan sosiaalisia ongelmia diagnosoivia ilmaisuja, kuten päihdeongelmainen, väkivaltainen tai rikollinen. Kuitenkin teksteissä oli mainintoja, että asiakkaalle oli kerrottu, että hänen päihteidenkäytöstä tai jaksamisesta lapsen kanssa oltiin huolissaan. Sosiaalisia ongelmia siis käsiteltiin muistiinpanoissa esimerkiksi alla olevan sitaatin mukaisesti.

”Keskusteltu lasten isän väkivaltaisuudesta ja alkoholin käytöstä... Nykyinen miesystävä aikoo lopettaa juomisen ja sitä kautta väkivaltaisen käytöksen itse. Äiti on tietoinen, että lopettaminen ei käy helposti ja siihen tarvitaan usein ulkopuolisen apua... *Lapsen tilanteessa* äiti kertoo suhtautuvansa tuen vastaanottamiseen myös jatkossa myönteisesti”
(*Yhdistelmä kahdesta saman lapsen eri muistiinpanosta, sm*)

Sosiaalityöntekijä keskusteli lapsesta huolehtivien aikuisten kanssa vaikeasta tilanteesta, jossa on mahdollista, että hänen osoittaneen tukea ja empatiaa, mutta se ei ole sisällöllisenä kirjauksessa enää luettavissa. Kysymykseen millaista on sosiaalityöntekijän ammatillinen tieto asiakasdokumenteissa, vastaan siis siten, että edellinen sitaatti on asiakastilannetta ja hänen kanssaan syntynyttä vuorovaikutustilannetta kuvailevaa tietoa sekä motivoivaa työskentelyä tuen vastaanottamiseksi. En siis niinkään etsi aineistostani, mitä työ on konkreettisesti eli yllä olevan sitaatin mukaan se on keskustelullista tukea ja tuen järjestämistä perheelle.

Lastensuojelun erityispiirteistä erityisin on puuttua silloinkin, kun asianosaiset sitä vastustavat (Bardy 2009, 74). Sitä ennen sosiaalityöntekijä pyrki rakentamaan luottamuksellisuutta. Laitisen & Kempaisen (2011, 171) mukaan luottamuksen saavuttamisessa merkityksellistä on se, tuleeko asiakas sosiaalityöntekijän puheille vapaaehtoisesti, kutsuttuna vai pakotettuna, mutta vuorovaikutuksella ja kohtaamisella on kaikissa näissä tilanteissa suuri merkitys. Heidän mukaansa myös kontrollin ja pakon sävyttämässä kohtaamisissa sosiaalityöntekijän pitäisi kyetä näyttämään se, että asiakkaaseen luotetaan ihmisenä ja oman asiansa asiantuntijana. Yllä olevasta sitaatista on ainakin tulkittavissa se, että sosiaalityöntekijä ottaa hyvin varovaisesti kantaa asiakkaan haluun hoitaa

itse ongelmansa kirjoittamalla, että lasten äiti aikaisemman kokemuksensa perusteella tietää, että yksin on vaikea ratkaista alkoholiongelmaa, mutta on valmis auttamaan lastaan ja ottamaan hänelle tukea vastaan. Sosiaalityöntekijä siis pitää vuorovaikutustilanteen avoimena, vaikka päihdehoitoon ohjaus ei onnistunut, lapselle tuen tarjoamisen ovi oli edelleen auki. Vastaavia neuvotteluja tuen muodosta ja tarpeesta oli asiakasdokumenteissa toistuvasti.

Aineistostani analysoin kuusi alaluokkaa kuvaamaan sosiaalityön ammatillisen tiedon luonnetta kirjauksissa. Nämä kategoriat ovat:

- huolipuhe;
- ristiriitainen tieto ei-tietämisen tilassa;
- tilannetta kartoittava, selvittävä ja arvioiva tieto;
- kuvaileva tieto perhe- ja vuorovaikutustilanteesta;
- motivoiva ja yhdessä arvioitu tieto;
- vastuuttava ja velvoittava tieto

Huolipuhe

Sosiaalityön asiakasdokumentit sisälsivät paljon kirjauksia lastensuojelullisesta huolesta. Kääriäinen (2003, 101) löysi aineistostaan samanlaisen kokemuksellisen teemaan, jota oli hänen tutkimuksessaan runsaasti löydettävissä. Hän käytti aineistoanalyysissään sanaa huolipuhe kuvaamaan juuri tätä sosiaalityön asiakasdokumenteissa ilmenevää teemaa. Tutkielmani aineisto vahvisti hänen näkemystään, sillä huoli liittyi lähes jokaiseen muistiinpanotekstiin joko sisällöllisesti tai sitä pyrittiin poistamaan avohuollon tukitoimien avulla. Lastensuojelun vuorovaikutuksellinen työskentely on muistiinpanojen mukaan ennen kaikkea työskentelyä huolen kanssa.

Tietoa tuottivat kaikki sosiaalityön tiedonmuodostuksen prosessiin osallistuneet toimijat. Huolipuhe liittyi lapsen kodin olosuhteisiin, hänestä huolehtiviin aikuisiin tai lapsen omaan käyttäytymiseen. Huolipuhe saattoi kuvata pitkäaikaista tilannetta, jolloin kysymys ei varsinaisesti ollut lastensuojeluilmoituksesta. Tällaista huolipuhetta, joka kiinnittyi kauttaaltaan lapsen dokumentoituun asiakkuuteen, oli määrällisesti enemmän kuin varsinaista lastensuojeluilmoituksien esille tuomaa huolta.

Tyypillistä huolipuheelle oli sen tarkoituksellinen tuottaminen. Lastensuojelun työntekijälle ilmaistiin huolta. Alla olevassa sitaatissa tulee esille psykologin ja opettajan kuvaamana huoli asiakaslapsesta.

”Psykologin tutkimusten mukaan... on yksinäinen lapsi, jonka on vaikea arvostaa itseään.”

”Opettaja kertoi, että lapsella luvattomia poissaoloja...ei jaksakaan keskittyä... levottomuutta... koulu (oppiminen) on mennyt taaksepäin. Psykologi kertoi, että lapsi tarvitsee hoitoa.... hänellä on väkivaltaisia mielikuvia...perhe ei jaksanut olla tukena terapiassa.”

(Yhdistelmä kahdesta muistiinpanosta saman lapsen asiakirjoissa)

Pitkään jatkuneelle huolipuheelle oli tyypillistä, että sitä oli vaikea poistaa tai tilannetta ratkaista, mikä myös osittain johtui aineistoni luonteesta. Onkin varsin selvää, että huoli jatkui pitkään ja tarrautui asiakkuuteen, koska kyse on huostaanotetuista lapsista. Tilannetta selittävämpää huolipuhetta oli lapsen kodin olosuhteisiin liittyvät huolet, koska ne antoivat selityksen, miksi tilanne on vaikea ja sosiaalityöntekijälle mahdollisuuden osoittaa konkreettisempia avohuollon tukitoimia.

”*Lapsesta huolehtivalla aikuisella* ilmennyt itsetuhoisia ajatuksia ja hänellä on mahdollisuus varata aika päihdetyöntekijälle.”

Sosiaalityön ammatillisena tietona kirjaus on moniulotteinen. Se kertoo asiakkaan tuoneen esille jaksamattomuutensa itsetuhoisina ajatuksina, mikä on lastensuojelullinen huoli. Sosiaalityöntekijä ohjaa asiakasta päihdepalveluihin, vaikka hänellä on ollut mielenterveyspulmiin liittyviä itsetuhoisia ajatuksia. Tilanne on mahdollista tulkita siten, että sosiaalityöntekijä palvelujärjestelmän asiantuntijana saattoi ennakoida, että mielenterveyspalveluissa asiakas ohjattaisiin päihdepalveluihin, koska päihdeongelman hoitaminen on usein ensisijaista mielenterveyspulmissa. Toisaalta sosiaalityöntekijä tiesi kirjaushetkellä sen, että perhetilanteessa oli viitteitä aikuisen päihdeongelmasta, joten hän saattoi aikaisemman tiedon perusteella lähteä ratkaisemaan ongelmaa käytännöllisesti tarttumalla oletukseensa siitä, että juuri alkoholi selittää itsetuhoisuutta. Kirjaus osoittaa taustalla olevista syistä huolimatta sen, että tunnistettu huoli avaa ovia työskentelyprosessissa, jolloin ytimekäs ja lyhyt kirjaus osoittaa uutta suuntaa perheen lastensuojelullisen huolen poistamiseksi. Sosiaalityön muistiinpanon kirjaamishetkenä asiakas on subjekti, joka on ilmaissut huolensa, joka nousee palvelutarpeen arvioissa sosiaalityöntekijän lähtökohdaksi (Pohjola 2010, 59).

Huolen ilmauksilla pyrittiin siirtämään lapsesta epämääräisenä herännyt huoli lastensuojelun viranomaisten käsiteltäväksi. Huolen vastaanottaminen on sosiaalityön ammatillisen tiedon luonteeseen liittyvä piirre, joka on vahvassa yhteydessä lastensuojelulaissa säädettyyn ilmoitusvelvollisuuteen (LsL 2007/14 25§). Lastensuojelun työntekijän velvollisuus on selvittää juuri huolia. Lastensuojelun ulkopuolelta tarkasteltuna lastensuojelusta voi jäädä käsitys, että lastensuojeluun syötetään huolitieto, jota ryhdytään selvittämään uutena tietona. Aineistossani yksittäiset huolenilmaukset myös täydensivät aiemmin rakentunutta tietoa ja olivat siitä syystä merkityksellistä ja painavaa tietoa lastensuojelun jatkointerventioita arvioitaessa. Esimerkiksi alla olevassa sitaatissa yksittäistä huolta on herännyt lapsen vaatteista ja pahasta hajusta, mikä viittaa varsin määrittelemättömästi, että perhe voisi tarvita tukea. Tieto voi olla kuitenkin lastensuojelunprosessin kannalta merkityksellinen tieto, jonka taustalta voi löytyä vanhemman jaksamattomuutta, päihteidenkäyttöä tai puutteita arjen hallinnassa.

”*Työntekijä* kertoi, että lapsen vaatteet eivät ole koskaan puhtaita...jotain niille tehdään, mutta eivät ole puhtaita. *Työntekijän* mukaan koko perhe haisee pahalle.”

Oikeastaan pitkäaikaisessa lastensuojelun dokumentoidussa asiakasprosessissa muistiinpanojen perusteella jää epäselväksi, milloin yksittäinen kirjattu huoli kirjataan lastensuojeluilmoitukseksi ja milloin siitä tehdään muistiinpano. Esimerkiksi yllä oleva aineistositaatti voisi olla lastensuojeluilmoitus, mutta sitä en tiedä, onko se myös sellaiseksi kirjattu. Jos tieto tulee päivystysluonteisena ja viranomaisverkoston ulkopuolelta, se todennäköisimmin kirjautuu lastensuojeluilmoitukseksi kuin neuvotteluissa tai pitkään jatkuneessa moniammatillisessa työssä muodostunut asiakasprosessiin tarrautunut huoli. Tämä on pääteltävissä siitä, että huoli on toistuvaa ja jatkuvasti läsnä neuvotteluissa ja tapaamisissa. Se ikään kuin tarrautuu asiakaskirjauksiin ja tulee sitä myöten työskentelyn kohteeksi, pikemmin kuin signaaliksi määrittelemättömästä huolesta. Tässä yhteydessä on syytä vielä mainita, että aineistoni koostui vain muistiinpanoista ja asiakassuunnitelmista, joten minulla ei ollut käytössä tietoa lapsen varsinaisista lastensuojeluilmoituksista, mikäli sellaisen vastaanottamista tai käsittelyä ei erikseen mainittu muistiinpanoissa.

Sosiaalityön ammatillisen tiedon luonteeseen sisältyy ja sille on tyypillistä pyrkiä poistamaan huolia, tulkitsemaan niitä ja arvioimaan niiden valossa jatkotoimenpiteitä. Tästä syystä huolipuheen ymmärtäminen, selvittäminen ja sen analysoiminen tulee lastensuojelun sosiaalityön ammatillisen osaamisen keskiöön.

Ristiriitainen tieto ei-tietämisen tilassa

Ristiriitaisten viestien saaminen on lastensuojelun sosiaalityössä tavallista. Myös aineistossani oli hyvin paljon ristiriitaista tietoa, jota pyrittiin selvittämään ja etsimään ”totuutta” esimerkiksi kartoittavan ja kuvaavan sosiaalityön tiedon avulla. Ristiriita syntyi siten, että jostakin pulpahti tiedonjyvä tai huolenilmaus, joka toi uutta tai aikaisempaan nähden ristiriitaista tietoa, mitä sitten pyrittiin selittämään tai kumoamaan. Tätä tiedonmuotoa olen jo itse asiassa käsitellyt kuvatessani tietoa perhetilanteesta. Otan sen vielä esille, koska niin keskeinen osa lastensuojelun ammatillista tietoa on sietää ja ymmärtää ristiriita- ja huolipuhetta, jotka monissa tapauksissa yhdistyvät ja lävistyvät, koska usein juuri huolipuhe aiheutti ristiriitaa. Kääriäinen (2003, 151) teki samansuuntaisen havainnon lastensuojelun sosiaalityön ristiriitaisuudesta.

Ristiriitaisen puheen rinnalla oli myös asiaa vähättelevä tai selittävä tieto. Silloin alkuperäistä huolta ja ristiriitaa aiheuttavaa seikkaa ei pyritty poistamaan, vaan sitä pyrittiin hälventämään. Ristiriitaista tietoa hälventävää tietoa tuottivat erityisesti perheen aikuiset, mutta myös jonkin verran lapset. On mahdollista, että lastensuojelussa on tilanteita, joissa vanhemman tai lapsen antama selitys on lähempänä perheen tilannetta kuin esitetty huolenilmaus (ks. Kääriäinen 2003, 150 – 151). Juuri tässä erilaisten näkökulmien ristipaineessa sosiaalityöntekijä joutuu punnitsemaan kenen totuutta pitää todellisempänä ja mihin suuntaan lähtee työskentelyssään. Nostan esille aineistossani esiintyvää ristiriitaista tietoa selittäviä ilmauksia, joita oli löydettävissä kaikista aineistoni dokumentoiduissa asiakkuuksista.

”Kertoo, että oli nukkumassa silloin kun poliisipartio tuli paikalle. I:n kertoman mukaan poliisipartio tuli paikalle ihan turhaan, eikä ymmärrä minkä takia heidät oli kutsuttu paikalle”

”Äidin mukaan ilmoitus on aiheeton. Kertoo käyvänsä baarissa joka viikonloppu, mutta lapsi on hoidossa... Lapsen isä ei ole huolissaan äidin alkoholin käytöstä.”

”I ei tunnista lastansa kuvauksesta. Vastaava käytöstä ei ole kotona ollut ja lapsi on kuin yö ja päivä.”

Lastensuojelun sosiaalityön keskeistä osaamista on hyväksyä ei-tietämistä (Blom 2009), jolloin työskennellään siitäkkin huolimatta, että yhteisesti jaettua ymmärrystä ei ole saavutettu. Sosiaalityön ammatillinen tieto näyttäytyy kirjauksissa hyvin pitkälti eri osapuolten näkemysten kirjaamisena

asiakaskohtaamisista. Ristiriita näyttäytyy vastakkaisina väitteinä, joihin sosiaalityöntekijät jättävät auki oman kantansa. Tällöin siirrytään ei-tietämisen tilaan, josta tulisi pyrkiä pois esimerkiksi neuvottelemalla perheen aikuisten kanssa yhteinen käsitys perhetilanteesta ja heidän tarvitsemastaan tuesta. Siitä syystä keskeistä sosiaalityön ammatillista osaamista on pyrkiä kokoamaan, kartoittamaan ja arvioimaan tietoa perhetilanteesta. Seuraavaksi esitänkin sosiaalityön ammatillista tietoa, jolla juuri pyrittiin kartoittamaan perhetilannetta

Tilannetta kartoittava, selvittävä ja arvioiva tieto

Kolmas tyypillinen sosiaalityön ammatillista tietoa kuvaava alakategoria analyysissäni oli tilannetta kartoittava ja uutta tietoa lisäävä tai selvittävä tieto. Tämä tiedon muoto osoittaa sosiaalityöntekijän aktiivista toimijuutta, koska tietoa rakensi pääsääntöisesti sosiaalityöntekijä. Tähän alakategoriaan lisäsin myös aikaisempaa tietoa arvioivat kirjaukset, joissa esimerkiksi perheeltä kysyttiin, mihin suuntaan tilanne oli heidän näkemyksensä mukaan mennyt. Arvioiva tieto rakentui sen perusteella, olivatko esimerkiksi lapsen koulupoissaolot vähentyneet tai oliko lapsi saanut edelleen raivokohtauksia. Sosiaalityöntekijät myös jonkin verran kirjoittivat aikaisempaa tietoa arvioivia ilmauksia, joissa tyypillisimmin mainittiin perhetilanteen menneen parempaan suuntaa tai todettiin, ettei tilanne ole muuttunut työskentelystä huolimatta. Siitä, miten sosiaalityöntekijät arvioivat aikaisempaa tietoa, kertoivat lastensuojelun sosiaalityön interventiot. Asiakasdokumenteista oli löydettävissä yksittäisiä mainintoja moniammatillisesta arvioinnista, jossa esimerkiksi perheneuvolan työntekijän kanssa sosiaalityöntekijä oli pohtinut lapsesta huolehtivan aikuisen voimavaroja huolehtia lapsesta.

Ojaniemen ja Rantajärven (2010) mukaan uutta tietoa rakennetaan ja käytetään koko asiakasprosessin ajan. Lastensuojelutarpeen selvityksessä tehty alkuarviointi suuntaa asiakkuutta, mutta se ei ole kiveen hakattua muuttumatonta tietoa. Se muuttuu, täydentyy ja ottaa uutta suuntaa koko lastensuojeluasiakkuuden ajan. Tiedon näkökulmasta alkuarviointiin tai muutokseen tähtäävä työ eivät välttämättä eroa toisistaan kovinkaan selvästi. (Emt. 224 – 225.) Aineistostani ei voinut erottaa sosiaalityön ammatillisen tiedonmuodostuksen näkökulmasta, missä vaiheessa asiakkuus oli lastensuojeluprosessissa. Toki kirjauksiin oli useimmiten sosiaalityön institutionaalisen prosessin näkökulmasta kirjattu, jos asiakkuudesta lähdettiin tekemään uudelleen lastensuojelutarpeen selvitystä ja siitä seurasi asiakastapaamisia. Tiedonmuodostuksen näkökulmasta tieto oli kuitenkin asiakasmuistiinpanoissa hyvin samankaltaista riippumatta siitä, oliko se kirjattu lastensuojelutarpeen selvitysvaiheessa vai avohuollon jatkoasiakkuuden aikana. Tieto oli siis kauttaaltaan

asiaksmuistiinpanoissa esimerkiksi huolipuhetta, ristiriitaisen tiedon kanssa työskentelyä tai kartoittavaa ja arvioivaa tietoa.

Sosiaalityön asiakkuutta kartoittavalle ammatilliselle tiedolle oli tyypillistä kysymys - vastaus - dialogi, missä sosiaalityöntekijä asiakastapaamisilla kysyi asiakkaalta kysymyksiä ja niihin saamiaan vastauksia hän kirjasi asiakasdokumentteihin valikoimallaan tavalla. Aineistoni perusteella en pysty vastaamaan, miten ja miksi juuri nämä tiedot olivat valikoituneet asiakasmuistiinpanoihin (ks. Kääriäinen 2003), mutta oletan sen juuri olevan tiedonmuodostuksen ydin. Sosiaalityöntekijä kysyy ja kirjoittaa oman asiantuntemuksensa näkökulmasta oleellista tietoa. Kääntäen asia voidaan ilmaista siten, että sosiaalityöntekijä ei kirjaa muistiinpanoihin asiakasperheen autohuollosta, asunnon sisustustyylistä, asiakkaan musiikkimausta tai asiakkaan raskausoireista, vaikka toki keskusteluissa on voitu sivuta näitäkin asioita. Sosiaalityöntekijä kirjaa ammatillisuutensa näkökulmasta tärkeäksi määrittelemäänsä tietoa asiakkaan tilanteesta (ks. Hudson 2002).

Sosiaalityön ammatillisen tiedon näkökulmasta asiakasdokumenteissa pyritään kartoittamaan mennyttä ja samalla suuntautumaan tulevaisuuteen (Hall, Slembrouck, Sarangi 2006, 29). Asiakasperheen jäsenten aikaisemmasta elämästä ja historiasta pyrittiin löytämään asioita, joilla arvioidaan olevan vaikutusta nykyhetkeen ja samalla asiakkuuden tulevaisuuden suuntiin. Alla olevassa aineistositaatissa sosiaalityöntekijä pyrkii selvittämään äidin tilannetta ja sen hetkisiä suunnitelmia.

”Äidillä on PK (*peruskoulu*), eikä hän tiedä mitä tehdä elämällään. Seurustellut 8 vuotta... poikaystävä hakemassa omaa asuntoa, eikä halua äidin muuttavan luokseen, sillä joutuisi elättämään äitiä... ohjattu kysymään mahdollisuutta omaan asuntoon (tuettuun mahdollisesti)”

Ei liene sattumanvaraista, että sosiaalityöntekijä on kirjannut juuri tiedon, että äidillä on peruskoulu kesken, hänen asumisjärjestelynsä ovat epäselvät ja elämänsuunta näköalaton. Kirjoittaessaan kartoittavaa, uutta tietoa, asiakkaan tilanteesta sosiaalityöntekijä on jo asiakkaan elämäntilanteesta tunnistanut pulmia, joihin vaikuttamalla ja tarjoamalla tukea olisi mahdollista saada aikaan muutosta. Näin sosiaalityöntekijä tekee ja kirjaa lapsen asiakasmuistiinpanoon sosiaalityönprosessiin liittyvän ilmaisun ohjauksesta hakea tuettua asuntoa.

Toisinaan ammatillisen tiedonmuodostuksen prosessi pysähtyy siinä mielessä, että uutta tietoa ei rakennu, mutta samat tilanteet toistuvat. Perhetilanteeseen liittyvä johdonmukainen ja

yhdenmukainen tieto alkaa siis toistua ja kumuloitua. Sosiaalityöntekijä tavallaan jo tietää, mistä perheen ongelmat johtuvat, mutta välttämättä lain vaatimukset vastentahtoisille lastensuojelun sosiaalityön interventioille eivät täyty. Tulkintani mukaan seuraavassa aineistositaatissa vanhemmat saattavat tuntea lastensuojelun sosiaalityön institutionaaliseen luonteeseen sisältyvän lain viitekehyksen ja pystyvät sen turvin jatkamaan lapsille haitallista elämäntyyliään. Seuraavassa katkelma sosiaalityöntekijän pyrkimyksestä kartoittaa ja selvittää, onko lasten kanssa ollut yhtään selvin päin olevaa aikuista.

”Kysytty vanhempien päihteiden käytöstä. C kertoo juoneensa eilen, mutta tänään hän ei ole kertomansa mukaan juonut mitään. D kertoo, että hän oli eilen selvin päin kotona lasten kanssa kun C oli juomassa. Tänään D kertoo juoneensa alkoholia ja vaikuttaa päihtyneeltä, tuoksuu alkoholille. Todettu, että vaikuttaa siltä, että D olisi juonut eilenkin, D naurahtaa, mutta kieltää sen.”

Sosiaalityöntekijä pyrkii tilanteessa kartoittamaan kiireellisen sijoituksen perusteita esittämällä kysymyksiä vanhempien alkoholinkäytöstä kotikäynnillä. Hänen jatkokirjauksistaan tulee esille, että hän ennakoii sosiaalityönprosessin etenevän mahdollisesti lapsen sijoitukseen kodin ulkopuolelle, mutta tilanteessa ei ole riittäviä perusteita lapsen kiireelliselle sijoitukselle. Hän epäilee D:n sanovan olleensa edellisenä päivänä selvin päin, koska sosiaalityöntekijällä on varma tieto vain siitä, että äiti ei ole ollut edellisenä päivänä hoitokykyinen lapseensa nähden. Vaihtoehtoisesti isän naurahdus voidaan tulkita ärsyyntymisenä kysymyksestä. Tätä sanatonta tietoa sosiaalityöntekijä kuvaa muistiinpanoissa mainitsemalla, että D naurahtaa, mutta kieltää käyttäneensä edellisenä päivänä alkoholia. Jos sosiaalityöntekijällä olisi ollut varma tieto siitä, että myös D on ollut edellisenä päivänä humalassa, lapsi olisi mahdollisesti sijoitettu kiireellisesti.

Sosiaalityön ammatillisen tiedon näkökulmasta kartoitetun ja uuden tiedon arviointi on tärkeää. Arvioivia ilmauksia oli löydettävissä sosiaalityöntekijän muistiinpanoista, mutta niitä oli selvittävää tietoa hyvin paljon vähemmän. Tässä yhteydessä sosiaalityöntekijä arvioi tilanteen seuraavasti.

”Perheestä näkee useammasta tekijästä, että elämänhallinta ei ole kunnossa.”

Kirjauksellaan sosiaalityöntekijä arvioi kirjaushetken saakka havaitsemaansa tietoa perheestä. Vaikka tilanteessa eivät täytyneet kiireellisen sijoituksen kriteerit, se ei näyttäytynyt sosiaalityöntekijän näkökulmasta kovin toiveikkaalta. Hän jättää tavallaan asiakasdokumentteihin jo

avioituneen huolenilmaisun, joka sosiaalityön tiedolle luonteenomaisesti suuntaa jatkotoimenpiteitä, mikäli perheen tilanne ei merkittävästi muutu parempaan suuntaan.

Kuvaileva tieto perhe- ja vuorovaikutustilanteesta

Neljäs sosiaalityön ammatillisen tiedon alakategoria on kuvaileva tieto asiakkaan tilanteesta. Lastensuojelun asiakasdokumentit sisälsivät tilannetta kuvailevaa tietoa, jossa kuvataan esimerkiksi lapsen käyttäytymistä, kodin olosuhteita tai asiakkaan kanssa käydyn vuorovaikutustilanteen tunnelmaa. Tätä sosiaalityön ammatillisen tiedon alaluokkaa lähelle tulee retorisenä keinona narratiiveilla vaikuttaminen eli kirjoitetaan kertomus, jonka tulkinta jää lukijalle (Ks. Kääriäinen 2003, 60). Tällä tiedolle tyypillistä on se, että siinä ei arvioida tietoa, vaan kirjoittamisen keinoin kuvaillaan ottamatta kantaa, mutta samalla tuoden esiin oleellisia asioita lapsen asiakkuudesta. Kääriäinen (2003) mukaan viranomaisen tulee pystyä tekemään perusteltuja päätöksiä ja todentaa toimintaansa suhteessa asiakkaaseen. Yksi todentamisen keino on juuri kirjoittaminen. Kirjoittaminen on jonkin asian näkyväksi tekemistä, josta seuraa kuitenkin kysymys kenellä on oikeus tehdä tulkintoja kuvauksista ja mitä tehdään näkyväksi ja miten. (Emt. 151.)

Erityisesti lasta ja hänen oireiluaan kuvaaville ilmauksille oli tyypillistä, että niihin oli vaikea löytää ratkaisuja lastensuojelun avohuollon tukitoimien avulla. Aineistoni asiakastilanteissa usein myös moniammatillisesti oltiin keinottomia, mikä taas osaltaan voi johtua aineistostani, jonka kaikki lapset olivat huostaanotettuja. Toki aineistostani löytyi vahvaa tukea moniammatillisesta työskentelystä. Esimerkiksi lapsen traumaattisiin kokemuksiin pystyttiin vastaamaan perheneuvolassa.

Kuvauksiin lapsen oireilusta sisältyi lastensuojelun sosiaalityöntekijöille tyypillinen tapa kirjoittaa kuvauksia lapsen tilanteesta ”toisen äänellä”, vaikka sosiaalityöntekijä on itse kirjoittamassa ja valikoimassa kuvausta lapsen tilanteesta. (Kääriäinen 2003, 62 – 68.) Tämä johtunee sosiaalityön kuvailevan tiedon näkökulmasta yksinkertaisesti siitä, että koulujen, päiväkotien, psykiatrian poliklinikkojen ja perheneuvoloiden työntekijät työskentelevät enemmän suoraan lapsen kanssa ja antavat lastensuojelulle tiedoksi kuvausta lapsen oireilusta, mikä täytyy kirjata muistiin, ettei se vain katoaisi. Suomessa tietojärjestelmät eivät ole yhtenäisiä, joten sähköinen tiedon siirtäminen on kovin vaikeaa.

Lapsen oireita kuvaileva tieto oli usein juuri huolipuhetta, mutta kuvaukset lapsesta saattoivat olla myös positiivisia tai neutraaleja, kuten ”lapsi osaa... /viihtyy koulussa... /käynyt säännöllisesti koulua”. Tehdessään suoran kirjauksen toisten ammattilaisten kuvailusta sosiaalityöntekijä jättää

tiedon sellaisenaan seuraavan työntekijän tai itsensä uudelleen tulkittavaksi tiedonprosessin jatko-prosessissa (Emt.). Kirjauksen rivien väliin jää oletus, että tämä tieto voi olla jatkon kannalta tärkeää tai kuvauksen on hyvä täydentää dokumentoitua asiakkuutta, jotta se olisi yhtenäinen ja etenevä. Kuvaukset ovat asiakkuudesta jääneitä jälkiä, jotka on mahdollista tulkita vain yhteydessä kokonaisuuteen (Huuskonen ym. 2010).

Aineistoni perusteella yhden asiakkaan kohdalla sosiaalityöntekijä kirjasi muistiinpanoihin sellaisenaan lapsesta huolehtivan aikuisen kuvauksia, joissa oli annettu sosiaalityöntekijälle kirjallisesti tietoa perheentilanteesta. Tällaisissa tilanteissa kuvauksissa rivien väliin kirjautui esimerkiksi epätoivo ja hätä tai vain se, että tilanne ei ollut muuttunut toivottuun suuntaan. Alla olevassa sitaatissa tulee esille aikuisen kokemus siitä, että on joutunut elämäntilanteessaan umpikujaan.

”En pystynyt itkultani enempää kuuntelemaan... Lähdin hysteerisenä ulos tietämättä minne mennä... Painoin oven kiinni perässäni, enkä katsonut taakseni.”

Muistiinpanosta tulee esille perheen aikuisen kokemusmaailma ja tapa reagoida vaikeaan elämäntilanteeseen. Hän viestillään pyrkii hakemaan apua, tuo esille keinottomuuttaan ja sitä, ettei enää jaksanut jäädä kriisitilanteeseen. Vanhemman kuvailema kokemusmaailma on tulkintani mukaan sosiaalityön ammatillisen tiedon näkökulmasta tärkeää ainakin kolmella tapaa. Tällaisissa tilanteissa ovi tuen vastaanottamiselle on ainakin raollaan, mikäli vain sosiaalityöntekijä pystyy tukemaan vanhempaa tai palveluvalikosta löytyy sopiva tuki. Toisaalta aikuisen kuvaus hänen kokemusmaailmastaan saattaa kääntyä perusteluksi vanhemman jaksamattomuudesta, koska hän antaa sosiaalityöntekijälle kuvauksen itsestään keinottomana ja tilanteeseen väsyneenä aikuisena. Kolmantena tulkintana kuvaus selittää sosiaalityöntekijälle, mitä perheessä on tapahtunut ja miten äiti on siihen reagoinut juuri kyseisessä tilanteessa. Sosiaalityöntekijä jättää auki tulkintamahdollisuudet seuraaville lukijoille. Kirjaus olisi ollut esimerkiksi hyvin toisen tyyppinen, jos sosiaalityöntekijä olisi kirjannut äidin viestistä esimerkiksi seuraavasti: ”äiti lähetti hysteerisen viestin” tai ”äiti kirjoitti olleensa keinoton tilanteessa ja lähti ulos kodistaan”.

Aineistoni asiakasdokumentit sisälsivät toistuvasti lapsen oireilusta kuvauksia, joita useimmiten tuottivat lapsesta huolehtivat aikuiset.

”A:n mukaan lapsella on hällä väliä-asenne... Lapsi on pitkiä aikoja syömättä... A kertoo lapsen syövän, jos laittaa lautasen nenän eteen ja on kovin nälkäinen. A:n mukaan lapsi

osaa itsenäisemmin esim. lämmitteä ruokaa. A kertoo lapsen tekevän itselleen jälkiä käsivarsiin...hän rikkoo ihoaan.”

Kirjoittaessaan kuvausta lapsen oireilusta kotona, sosiaalityöntekijä kirjoittaa samalla tietoa vanhemman ratkaisukeinoista tilanteessa. Sosiaalityöntekijä kirjoittaa vanhemmasta, joka pyrkii ratkaisemaan lapsensa syömättömyysoingelman tarjoamalla ruokalautasen lapsen eteen vain hänen ollessa erityisen nälkäinen. Rivien väliin kirjoittuu ajatus siitä, että tavoitteena ei ole enää esimerkiksi perheen yhteiset ruokailut mukavana kuulumisten vaihtohetkenä ja normaalina arkirutiinina. Vaikka sosiaalityöntekijä ei kirjoita aikuisen suhtautumistavasta suoraan, se tulee ilmi kuvauksessa lapsen oireilusta tai perhetilanteesta. Toisinaan sosiaalityöntekijä saattoi kuvata suoraan aikuisten keinottomuutta rajata lastaan, mikä tulee esille alla olevassa sitaatissa.

”Lapsi vaikuttaa kovin levottomalta koko tapaamisen ajan, käy läpi kaikki kaapit... Huoltajien kiellot kaikuvat kuuroille korville.”

Tyypillistä kuvausta perheen tilanteesta olivat myös kuvaukset kodista tai sosiaalityöntekijälle jääneestä tunnelmasta lapsesta tai perheen aikuisista. Lapsia saatettiin kuvata adjektiiveilla, kuten reipas, levoton tai riehakas. Aikuisia kuvailtiin harvemmin, mutta heistä saattoi olla maininta, että vastasi lyhyesti, suuttui, pettyi tai ei ollut tyytyväinen/oli tyytyväinen tilanteeseen. Sosiaalityöntekijät saattoivat myös kuvata aikuisen käyttäytymistä tai sanatonta viestintää asiakastilanteessa.

”E kertoo olevansa parhaillaan isänsä luona. Kysyttäessä onko E:llä ja F:llä ollut riitaa, E vastaa, että on... E vaitonainen ja ehdotin tapaamista mutta E kokee, ettei se ole tarpeen.”

”Huoltaja lukenut lehteä lähes koko keskustelun ajan”

Sosiaalityöntekijä kuvaa yllä olevissa kirjauksissa vuorovaikutustilannetta. Hän saa vastauksia vain kysyttäessä ja silloinkin sosiaalityöntekijälle jää kuva, että asiakas on vaitonainen. Ilmauksella vaitonainen tai kirjoittaessaan huoltajan lukeneen keskustelun ajan lehteä sosiaalityöntekijä kuvaa asiakasmuistiinpanoihin lapsesta huolehtivan aikuisen sen hetkistä vuorovaikutussuhteesta olemisen tilaa. Sosiaalityöntekijä ei kirjoittanut asiakkaan olevan huonosti vuorovaikutussuhteesta tai suhtautuneen lastensuojeluun ainakin jossakin määrin varauksellisesti. Sosiaalityöntekijä kirjoittaa sen sijaan kuvauksen vuorovaikutustilanteesta.

Asiakasperheen tilannetta kuvaileva tieto saattoi olla suoraviivaista kuvausta perheen ongelmien heijastumisesta esimerkiksi kotikäynnillä. Näillä kuvauksilla pyrittiin siirtämään mielikuvia kodinolosuhteista ja siellä vallinneesta tilanteesta.

”Koti on siivottoman näköinen. Kysytty miten he ovat valmistautuneet joulunviettoon.

Kertoo, että koko perhe on kohta lähdössä lasten isoäidin luokse. Äiti kertoo lapselle, että ”joulupukkikin on siellä, mutta on jo saattanut käydä”.

Sosiaalityöntekijä pyrki kirjauksellaan välittämään tunnelman perheen kodista. Se on siivoton, eikä lapsille tyypillisesti tärkeä joulun näkö kodissa mitenkään, koska sosiaalityöntekijä nimenomaan kysyy, miten perhe on valmistautunut jouluun. Kirjaus on kontekstista irrotettunakin varsin apea sosiaalityöntekijän kuvaus lapsen joulusta, vaikka perheen varsinaiset ongelmat eivät tästä yksittäisestä kirjauksesta tule esille.

Motivoiva ja yhdessä arvioitu tieto

Kaksi viimeistä sosiaalityön ammatillisen tiedon alakategoriaa osoittavat aktiivisemmin sen, että kasautuvalle ja yhdenmukaiselle tiedolla pyritään aikaansaamaan muutosta asiakasperheessä. Vaikka sosiaalityön tiedolle lastensuojelun asiakirjoissa tyypillistä oli ristiriitaisuus, useimmiten perheet kuitenkin ottivat vastaan avohuollon tukitoimia ja etsivät apua aktiivisesti moniammatillisesta palveluvalikoimasta, mikäli yhteisissä neuvotteluissa päästiin jossakin määrin yhteisymmärrykseen. Ojaniemen ja Rantajärven (2010, 227) mukaan yhteistoiminnallisuus voidaan tulkita sellaiseksi, missä kaikilla osapuolilla on mahdollisuus työstää näkemyksiään.

Selkeimmin sosiaalityön ammatillista osaamista oli avohuollon tukitoimiin liittyvä motivointi ja tavoitteiden asettaminen. Kaikkien asiakkaiden kohdalla sosiaalityöntekijät pyrkivät motivoimaan asiakkaitaan avohuollon tukitoimien vastaanottamiseen ja etsimään perheelle tukea myös lastensuojelun palveluvalikon ulkopuolelta.

”Ehdotettu... lastensuojelun perhetyötä, joka voisi olla apuna lapsen ja vanhempien vuorovaikutusta mietittäessä ja pohdittaessa mm. sitä miten lapsen leikkimistä kotona voisi tukea. Vanhemmat eivät olleet erityisen innokkaita... Isä sanoi, että tuki vuorovaikutukseen lapsen kanssa olisi kyllä tervetullut. Äiti oli jyrkemmin perhetyötä vastaan... Äiti sanoi, että hänellä on ollut perhetyötä aiemmin eikä kokenut sitä hyödylliseksi... Hän sai tarpeekseen, eikä kiinnostu perhetyö patkän vertaa. Sovittiin, että

perhetyöhön voidaan jatkossa palata tarpeen mukaan, vanhemmat voivat jäädä miettimään asiaa.”

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän motivoinnista huolimatta äiti ei ollut suostuvainen vastaanottamaan perhetyötä. Sosiaalityöntekijä ei painostanut muistiinpanotekstin mukaan perhettä, vaan osoittaa haluavansa tukea nimenomaan lapsen ja vanhempien vuorovaikutussuhdetta. Hän jätti tuen tarpeen auki, hyväksyi perheen antaman arvion tukitoimen hyödyttömyydestä ja antoi vanhemmille tilaa lastensuojeluprosessissa. Isä jätti oven auki sen suhteen, että hänestä olisi hyvä saada tukea lapsen kanssa vuorovaikutukseen. Häntä saattoi motivoida tarve saada apua lapselleen, jolla oli pulmia ikätasoisessa leikkimisessä. Sosiaalityöntekijän tapa jättää tilanne hautumaan säilyttää mahdollisuuden työskennellä sen suuntaisesti, että perhe löytäisi tarvitsemaansa tukea ja saisi ongelmansa ratkaistua. Tilanne siis arvioitui yhdessä eli kaikki osapuolet saattoivat antaa oman näkemyksensä, eikä yhteistyön tilaa menetetty eriävistä näkemyksistä huolimatta (Ks. Blom 2009).

Kirjaus tuo myös näkyväksi aikaisemmin tarjotun tuen onnistumisen tai epäonnistumien merkityksen asiakkaiden uskoon tarjotun avun hyödyllisyydestä jatkossa heidän tilanteessaan. Asiakasdokumenteissa olikin viittauksia siihen, että perheet olivat väsyneitä lastensuojelun avohuollon tukitoimiin ja heidän uskonsa perheneuvoloiden, neuvoloiden, koulun ja psykiatrianpalveluihin oli romahtanut. Toisaalta motivointia lähelle tulee asettuminen uudelleen lähtökuoppiin pohtimaan ja arvioimaan yhdessä asiakkaan tilannetta.

”Kertoo olevansa kyllästynyt siihen, että on hakenut apua joka perheen tilanteeseen, muttei koe sitä saavansa. Kysytty millaista tukea hän odottaa. E tiuskaisee lääkärin kysyneen sitä samaa, ja lisää, että jos hän tietäisi mikä heidän tilannettaan auttaisi, ei hän tarvitsisi muiden tukea. F toteaa toivovansa, että joku ulkopuolinen osaisi neuvoa, mikä heitä nyt auttaisi.”

Perhetilanteeseen tarrautunut huoli ei ollut poistunut, vaikka perheelle oli pyritty tarjoamaan tukea ja hakemaan apua. Tuen tarve ja tarjottu tuki eivät tilanteessa kohtaa, mistä syystä sosiaalityöntekijä ja lääkäri ovat oikeastaan yhtä neuvottomia tilanteessa kuin perheen aikuinenkin, jolta pyydetään antamaan vastauksia sellaiseen, mihin kukaan prosessissa ei osaa vastata. Tällainen tilanne on hyvin samankaltainen kuin ristiriitaisen tiedon kanssa työskenneltäessä. Tässä yhteydessä ei-tietämisen tilassa tulevaisuudet ja työskentelyn suunnat ovat yhtä tuntemattomia ja yllättäviä työntekijöille kuin asiakkaille (Ks. Blom 2009).

Aineisto sisälsi myös positiivisia kokemuksia avohuollon tukitoimista ja lastensuojelun ulkopuolisista palveluista. Lisäksi palveluista informoiminen ja niiden ehdottaminen asiakasperheille oli tyypillistä sosiaalityön ammatillista tietoa.

”Sosiaalityöntekijä kysyi äidin halukkuudesta mennä kuntoutusjaksolle yhdessä lapsien kanssa. Äiti kyseli asiasta tarkentavia ja kysymyksiä ja oli suostuvainen”

Aineistositaatissa lastensuojelun sosiaalityöntekijä esitti äidille uutena asiana kuntoutuksen, johon hän voisi mennä yhdessä lastensa kanssa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän osaamista on tarjota sopivaa tukea oikeana ajankohtana, jolloin myös tulokset ovat todennäköisesti parempia kuin vastentahtoisesti toteutetut tukimuodot. Sosiaalityön ammatillisen tiedon tulisi tällaisissa tilanteissa olla riittävän vahvaa, että tuki todella saadaan organisaatiossa järjestymään nopeasti. Lastensuojelulain näkökulmasta avohuollon tukitoimet ovat vapaaehtoisia, mutta käytännössä lastensuojelullisen huolen kasvaessa mahdollisuus kieltäytyä tuesta vähenee, koska huostaanoton perusteena voidaan käyttää sitä, että avohuollon tukitoimet eivät olleet riittäviä tai niitä ei otettu vastaan (Ks. Esim. Hiitola 2009).

Vastuuttava ja velvoittava tieto

Viimeisenä sosiaalityön ammatillisen tiedon alakategoria on vastuuttava ja velvoittava tieto. Tämä tiedon muoto osoittaa selvemmin lastensuojelun yhteiskunnallista tehtävää ja lastensuojelun sosiaalityöntekijälle asettamaa virkavastuuta suojella lapsia. Pohdin, voisiko tämän tiedon alakategoria kuulua sosiaalityön institutionaalisen tiedon alle, mutta sitä se ei mielestäni täysin ole. Lastensuojelulaki kehystää sosiaalityöntekijän ammatissa toimimista, mutta lastensuojelun ammatilliseen osaamiseen liittyy lain soveltaminen ja velvoite puuttua tilanteeseen, mikäli perheen tilanteen arvioidaan vaarantavan lapsen kasvua ja kehitystä (LsL 2007/417). Tämä arviointi ja lain soveltaminen liittyvät sosiaalityön ammatilliseen tietoon. Nimeän tämän ammatillisen tiedon alakategorian vastuuttavaksi ja velvoittavaksi tiedoksi, koska lain soveltamisen lisäksi se sisältää asiakkaaseen vaikuttamista ja hänen vastuuttamistaan.

Asiakirja-aineistossa sosiaalityön interventiot eivät tulleet yllättäen vaan niitä edelsi useita huolenilmaisuja ja erilaisia tukitoimia. Tämä ei kuitenkaan poista mahdollisuutta, etteikö asiakas kokisi tilanteet yllätyksellisinä. Sosiaalityön lastensuojelun kirjausten ja suunnitelmien sävy saattoi tiuquentua, mitä huolestuttavammaksi lapsen tilanne kävi. Motivoivaan tietoon verrattuna tässä tiedon

luokassa sosiaalityön ammatillisen tiedon luonne muuttui velvoittavaksi ja velvoitteet puolestaan muuttuivat asiakasperheelle asetetuiksi tavoitteiksi.

”Kerrottu suunnitelmasta, jonka mukaan huostaanottoa harkitaan, jos huoltajat eivät jaksaa. Velvoitetaan huolehtimaan seuraavista asioista. Lapsen perheneuvolakäynnit jatkuvat ja huolehtivat siitä, että lapsi käytetään perheneuvolassa...huolehtivat siitä, että lapsi menee kouluun.. Voinnin tulee olla riittävä... normaali huolenpito lapsesta ja riittävä läsnäolo.”
(*Muistiinpanossa viitattu suunnitelmaan, jota käytetty tässä yhteydessä aineistona,sm*)

Sosiaalityöntekijän ammatilliseen tietoon sisältyy riittävän huolenpidon arvio lapsesta. Perheen tilanteen suistuessa siihen, että lapsen hoito uhkaa tulla laiminlyödyksi sekä sosiaalityöntekijällä on huoli lapsen koulupoissaoloista, vanhemman voimavarojen ehtymisestä ja lapsen ikätasoisesta huolenpidosta, hän päätyy käyttämään varsin tiukkaa ja selkeää kieltä kuvatessaan tavoitteita. Tässä yhteydessä sosiaalityöntekijä sanoo ääneen huostaanoton uhan ja asettaa reunaehdot perheen aikuisille huostaanoton välttämiseksi.

Sosiaalityöntekijä saattoi kirjoittaa velvoittaneensa asiakasta tekemään jotain, vaikka todellisuudessa asiakkaalla on valta olla tulematta paikalle. Jättäytyminen lastensuojelutyöskentelyn ulkopuolelle ei poista aikuisen vastuuta ja velvollisuutta huolehtia alaikäisestä lapsesta. Osa aineistossani esiintyvistä perheenjäsenistä tai lapsen hoitoon osallistuvista aikuisista eivät osallistuneet säännöllisesti lastensuojeluprosessiin. He saattoivat kieltäytyä tapaamisista tai vain jättäytyä ulkopuolelle. Näissä tilanteissa saattoi vain yksi perheen aikuisista tai lapsen huoltajista osallistua lastensuojelun neuvotteluihin ja tapaamisiin. Tilanteen kriisiytyessä sosiaalityöntekijä pyrki tavoittamaan kaikkia osapuolia, mutta se ei aina onnistunut. Alla olevassa sitaatissa sosiaalityöntekijä haluaa varmistaa, että asianosainen edes saa tiedon tapaamisesta. Samalla hän päätyy käyttämään viranomaisvaltaa velvoittamalla osallistumista.

”Yritetty soittaa isälle kaksi kertaa. Isä ei vastaa puhelimeen. Lähetetty isälle tekstiviestillä tieto huomisesta tapaamisesta ja velvoitettu tulemaan paikalle”.

Vastuuttava tieto on astetta miedompaa kuin velvoittava tieto. Vastuuttavalla tiedolla tarkoitan aineistossani tilanteita, joissa sosiaalityöntekijä pyrkii osoittamaan, että vastuu lapsen tilanteesta on vanhemmilla. Vastuuttamisesta voisi käyttää termiä osallistava, jolloin se tuo vanhemman mukaan prosessiin kohti muutosta. Tulkintani mukaan vastuuttamisella pyritään estämään se, että vanhempi jäisi sivusta katsojaksi tai hänelle olisi epärealistisia odotuksia sen suhteen, että muutos voisi tapahtua

ulkopuolisten toteuttamana. Alla olevassa sitaatissa tulee esille sosiaalityöntekijän vastuuttava ammatillinen tieto.

”Kerrottu jälleen kerran, että me ulkopuolisina emme voi poistaa perheen ongelmaa, vaan voimme olla perheen tukena voimaantumisessa ja tavoitteessa muutoksessa parempaan tilanteeseen. Tämä tarkoittaa käytännössä mm. keskusteluja ja keinoja ongelmien ratkaisemiseksi.

Aineistoni perusteella ymmärrän velvoittavan ja vastuuttavan tiedon liittyvän toisiinsa. Velvoittava tieto nojaa lainsäädäntöön ja yhteiskunnalliseen tehtävään suojella lasta ja vastuuttava tieto taas pyrkii ohjaamaan aikuisia näin tekemään toivotun muutoksen saavuttamiseksi. Tästä syystä tiedon muoto on yhtä aikaa lastensuojelulain välittämää rakenteellistunutta ja normatiivista sosiaalityötä ja toisaalta asiakasta vastuuttavaa ja osallistavaa vuorovaikutuksellista sosiaalityön ammatillista osaamista.

Ehkäpä kaikkein vaikeimpaan emotionaaliseen asemaan joutuvat perheen aikuiset, jotka tekevät valinnan erota väkivaltaisesta tai alkoholiongelmaisesta puolisostaan lastensuojelun sosiaalityöntekijän vastuuttaessa asiakasta ensisijaisesti turvaamaan lapsille riittävän vakaat kasvuolosuhteet. Aineistossani tällainen tilanne tuli esille kaksi kertaa. Sosiaalityöntekijä vetosi nimenomaan lasten tilanteen turvaamiseen siten, että aikuisten olisi muutettava erilleen. Kuitenkin vaikeuksissa olevat aikuiset tarvitsisivat tukea pystyäkseen irrottautumaan lapsille haitallisesta parisuhteesta. Vastuuttava puhe ei välttämättä riitä, koska konkreettisen tuen puute tulkintani mukaan saattaa aiheuttaa sen, että tilanteet pyrkivät toistumaan.

5.5 Moniammatillinen tieto

Nostan sosiaalityön tiedonmuodostuksen prosessissa institutionaalisen ja ammatillisen tiedon rinnalle moniammatillisen tiedon ja ei-ammattilaisten tuottaman tiedon, joksi katson asiakkaiden, sukulaisten ja naapuruston tuottaman tiedon. Nämä tiedon luokat analysoin aineistolähtöisesti sosiaalityön ammatillisen ja institutionaalisen rinnalle tarkastellessani aineistoa tiedontuottajien näkökulmasta.

Moniammatillinen työskentely sijoittui kolmeen eri alakategoriaan. Ensimmäinen moniammatillisuuden muoto oli sosiaalityöntekijän aktivoima ja koordinoima oman organisaation sisäinen tai ostopalveluihin liittyvä moniammatillinen työskentely. Tyypillisintä oman organisaation sisäistä moniammatillista työskentelyä oli perhetyön ohjaus osana lastensuojeluprosessia tai ohjaaminen päihdepalveluihin tai perheneuvolaan, joissa lähdettiin toteuttamaan erillistä ammatillista

prosessia, mutta sosiaalityöntekijä teki aloitteen palvelun saamiseksi. Toisessa moniammatillisuuden alakategoriassa sosiaalityöntekijä saattoi olla kutsuttuna sosiaalipalveluiden ulkopuolisiin neuvotteluihin esimerkiksi nuorisopsykiatrian poliklinikalle, päiväkotiin tai kouluun. Kahdessa ensimmäisessä yhteistyömuodossa erittelin myös esimerkeissä aktiivisen ja toteavan yhteistyön ilmauksia esimerkinomaisesti. Kolmas moniammatillinen ulottuvuus oli sosiaalityötä tukevat moniammatilliset palvelut, kuten poliisi turvaamassa kotikäyntiä tai lastensuojelun asiantuntijaryhmä arvioimassa sosiaalityöntekijän kanssa vaihtoehtoisia työmuotoja tai työskentelyn suuntia.

Taulukko 3 Moniammatillisuuden muodot

Moniammatillisuuden muoto	Esimerkinomainen aineistositaatti
Lastensuojelun sosiaalityöntekijän koordinoima sosiaalipalvelujen sisäinen moniammatillinen yhteistyö	<u>Aktiivista:</u> "Pidetty perhetyön aloitusneuvottelu" <u>Toteavaa:</u> "Äiti ollut jälkihuollon asiakas"
Lastensuojelun sosiaalityöntekijä osallisena sosiaalipalvelujen ulkopuolisessa moniammatillisessa työssä tai tukemassa muita palveluja	<u>Aktiivista:</u> "Pohdittu (<i>perheneuvolassa, sm</i>) mille lapsi on altistunut, koska <i>lapsella ollut poikkeavaa käytöstä (sm)</i> ja lapsen elämässä on ollut paljon muutoksia" "Oltu yhteydessä kouluterveydenhoitajaan, joka kertoi soittaneensa äidille, että tytöt ovat kertoneet huolistaan" <u>Toteavaa:</u> "Osallistuttu lapsen hojks-neuvotteluun" Tämän jälkeen kuvataan neuvottelun sisältöjä.
Lastensuojelutyötä tukevat moniammatilliset palvelut	"Poliisi menossa koululle, jossa aikoo jututtaa kaikkia osapuolia... poliisi aikoo mennä kotiin" "Poliisi turvaamassa kotikäyntiä"

Lastensuojelun avohuollon sosiaalityö on aineistoni perusteella hyvin moniammatillista, koska muistiinpanoissa oli paljon kirjauksia perheen kanssa työskentelystä yhteistyössä toisten asiantuntijoiden kanssa. Tosin sosiaalipalvelujen ulkopuolisen moniammatillisen työskentelyn määrä kasautui enemmän niihin asiakasmuistiinpanoihin, joissa oli vahvemmin esillä lapsen oireilu. Pidän kuitenkin mahdollisena, että asiakirja-aineistossa moniammatillinen työskentely korostuu, koska ilman sen kirjaamista, tieto ei olisi käytettävissä jatkotyöskentelyssä. Sosiaalityön oma tiedontuotantoprosessi sen sijaan elää organisaatiossa vahvemmin ilman tarkkaa kirjaamista. Lyhyt kirjaus kertoo kollegalle, mistä on kyse; ja toisaalta asiakirjoihin kirjatun tiedon luotetaan tuottavan hyvin samanlaisia tulkintoja kollegoiden lukiessa niitä, joten kovin tarkka ammatillinen arvio

asiakkaan tilanteesta ei ole tarpeen. Sen sijaan toisten asiantuntijoiden näkemykset on hyvä kirjata ylös (Kääriäinen 2003, 165 – 166).

Moniammatillisen työskentelyn korostumista aineistossani selittää myös se, että asiakirjojen lapset lopulta huostaanotettiin. Nikula (2007, 44 – 56) havaitsi juuri sen, että lastensuojeluasiakkuuden vaihe ja intensiteetti vaikuttivat siihen, miten tarkkaan moniammatillisesta työskentelystä oli kirjattu. Hänen aineistossaan oli myös passiivissa kirjoitettua moniammatillista työskentelyä, millä hän tarkoitti vaikeuksia päätellä, kenen äänellä puhuttiin. Esimerkiksi kouluneuvottelussa todettiin, että nuori ei saa päätötodistusta. Tällaisia ilmaisuja, joista olisi vaikea päätellä, oliko arvio lastensuojelun sosiaalityöntekijän vai koulun, ei ollut aineistossani. Aineistossani oli jonkin verran passiivin kirjoitettua asiakasperheelle suunnattu ohjausta tai ohjeistusta sekä yhteistä pohdintaa asiakastilanteesta.

”Keskusteltu siitä, että lapsen käyntien toteutumiseksi heidän on sitouduttava kuljettamaan lapsi perheneuvolaan. Käyty läpi, että perheneuvola on vapaaehtoista palvelua.”

”Pohdittu mille lapsi on altistunut”

Moniammatillisten verkostoneuvotteluiden sisällöt sosiaalityön tiedonmuodostusprosessissa vaihtelivat. Useimmiten niissä kuvattiin lapsen ja perheen tapaamisella syntyneitä tietoja tai huolta lapsesta. Huoli saattoi olla hyvin tarkkaan kuvattua ja jo sellaisenaan lastensuojelun interventioita ja tukitoimia perustelevaa tietoa. Näissä tilanteissa toivottiin lastensuojelulta tukea ja joskus jopa saatettiin esittää toive lapsen sijoittamisesta kodin ulkopuolelle.

”Lapsi menossa vahvasti asosiaaliseen suuntaan. Lapsi puhuu paljon varastelusta, eikä näe siinä mitään väärää. Lapsi on tarvitseva lapsi, kotona hän ei saa tarvitsemaansa huomiota. Perheneuvolan työntekijä oli huolissaan myös *toisen lapsen* jaksamisesta ja siitä, että ottaa perheessä aikuisen vastuun.”

”*Lääkäri*n mielestä lapsi tulisi ottaa huostaan. Ilmoitin (*sosiaalityöntekijä*), että meillä ei ole mitään sitä vastaan, mutta huostaanottoa ei voi tehdä vastoin lapsesta huolehtivien aikuisten tahtoa, koska kodin olosuhteissa ei ole mitään sellaista, joka vakavasti vaarantaisi lapsen kehityksen.”

Alemmassa aineistositaatissa lääkäri esittää suoraan toiveensa lapsen huostaanottamisesta. Lääkäriin pyynnön ja sosiaalityöntekijän vastauksen pyyntöön voi myös tulkita moniammatillisuuden heikkona ilmaisuna, jossa eri asiantuntijat taistelevat omasta toimialueestaan ja vahvistavat omia ammatillisia asemiaan (Ks. Hall C ym. 2006, 70). Pyrkimys ei olekaan tehdä töitä yhdessä, vaan varmistaa, että jokin toinen hoitaa asian määrittelemällä asiakas esimerkiksi terveydenhuollossa sosiaalihuollon tapaukseksi ja sosiaalihuollossa terveydenhuollon tapaukseksi. Lapsen huostaanottaminen saattaisi lääkärin näkökulmasta taata esimerkiksi paremman sitoutumisen hoitoon tai selkeämmät rajat oikeasta ja väärästä, mikä kenties vaikuttaisi positiivisesti lapsen käyttäytymisen säätelyyn. Kuitenkin lastensuojelun sosiaalityöntekijän on moniammatillisessa työskentelyssä pidettävä kiinni omasta arviostaan, milloin on mahdollista ja riittävästi perusteita huostaanottoon. Tässä yhteydessä sosiaalityöntekijä arvioi, että kodinolosuhteet eivät vakavasti vaaranna lasta. Hän saattaa olla lääkärin kanssa samaa mieltä siitä, että huoltajien väsyessä tilanteeseen tai voimien loppuessa lapsesta huolehtimiseen, kodin ulkopuolelle sijoitus saattaisi hyödyttää lasta ja huostaanotto voisi tulla kyseeseen.

Toisinaan varsin pieni asia saattoi moniammatillisessa yhteistyössä kasvaa varsin aikaa vieväksi ja myös kustannuksiltaan kalliiksi. Otan aineistostani esimerkiksi kuvauksen lapsen iltapäivähoidon järjestämisestä, mikä aiheutti useita kirjauksia ja todennäköisesti jonkin verran ylimääräisiä kustannuksia. Tässä tilanteessa yhteistyö ontui siitä syystä, että lapsesta ei tehty ajoissa hakemusta päivähoitoon, mistä syystä asiakkaan tarvitsema palvelu viivästyi.

”Lapsen ip-hoito on edelleen ongelma. H:n hoitoon ei voi luottaa... *Sosiaalityöntekijä:* selvitelty IP-hoitoa... Lähetetty sähköpostilla viesti päivähoidon *vastaavalle*/Lähetetty kysely myös *päivähoidosta vastaavalle* johtajalle... Tapaaminen perheneuvolassa... lapsen iltapäivähoito on ongelma... Huoltaja sovitusti toimistolla keskusteltu lapsen IP-hoidosta ja H:n osuudesta lapsen hoitajana... Keskusteltu päivähoidosta vastaavan johtajan kanssa lapsen iltapäivähoidosta... Lapsesta olisi pitänyt tehdä päivähoitohakemus... Soitettu kouluun... kysely koulun mahdollisuudesta iltapäivähoitoon... koululla ei ole IP-kerhoa... Selvitetty yksityisiltä palveluntarjoajilta iltapäivähoitajien saamista lapselle. *Yksi palvelun tarjoajista* ottaa tilauksen vastaan... Ilmoitetaan (*yksityinen palvelun tarjoaja*), ettei heillä ollut tarjota lapselle iltapäivähoitajaa... Sovittu, että huoltaja etsii hoitajaa x kautta ja laittaa hakemuksen päivähoitoon...”

(*Yhdistelmä saman lapsen eri muistiinpanosta. Kontekstia hieman muutettu tietoturvasyistä, sm*)

Pitkässä aineisto-otteessa tulee hyvin esille yhteistyön haasteet ja organisaation eri osastojen väliset raja-aidat. Pieni asia saattaa kasvaa moniammatillisessa yhteistyössä kovin suureksi. Alun perin kukaan ei selvittänyt, onko lapsesta laitettu hakemus päivähoidon. Huoltaja ei ollut prosessin alussa millään tavalla osallinen, vaan perheneuvolasta soitettiin lastensuojeluun selvittämättä esimerkiksi heidän oman sosiaalityöntekijänsä kanssa asiaa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijä ottaa pallon vastaan ja lopulta huomaa, että iltapäivähoidon ruuhkaisuuden takia lastensuojelun sosiaalityölle siirtyy vastuu lapsen iltapäivähoidon järjestämisestä, mikä ei ole lastensuojelun perustehtävä. Molemmat palvelut ovat kunnan tuottamia, joten ruuhkaisuus iltapäivähoidon yksikössä aiheuttaa kustannuksia lastensuojelussa. Kyseessä on kuitenkin saman kunnan rahat, joten moniammatillisen työskentelyn tulisi olla kokonaiskustannuksiltaan mieluummin tehokasta kuin kallista.

5.6 Perheen ja lähiyhteisön tieto sosiaalityön tiedon kehässä

Lastensuojelun asiakirjoissa esiintyi paljon lapsesta huolehtivien aikuisten suulla kirjoitettu tietoa, joka on samalla lastensuojelun sosiaalityön tiedon sisältöä. Sitä myös käytettiin sosiaalityön ammatillisena tietona tuomaan selvennystä, millainen on lapsen tai hänestä huolehtivien aikuisten tilanne tai kokemus tilanteesta. Yhtä lailla tätä tiedon substanssia tuottivat lapset ja lähiverkosto, mutta aikuisia huomattavasti vähäisemmässä määrin. Onkin varsin luontevaa, että sosiaalityön ammatillinen tieto ja ei-ammattilaisten tuottama tieto ovat hyvin läheisesti nivoutuneet tai jopa sulautuneet yhteen. Lastensuojelutyö on asiakassuhteeseen perustuvaa vuorovaikutuksellista työtä, missä ei voi olla lastensuojelun sosiaalityötä ilman asiakasta, eikä asiakkuutta ilman lastensuojelun kontekstia sosiaalityöntekijöineen ja työmenetelmineen (Esim. Kääriäinen 2003; Hall ym. 2006; Pohjola 2010).

Ensimmäisenä kuvaan lähiyhteisön eli naapureiden ja tuttavien tuottamaa tietoa, jota oli dokumenteista löydettävissä varsin vähän, mutta sitä ei voida pitää merkitykseltään vähäisenä tietona sosiaalityön tiedonmuodostuksen prosessissa. Aineistossani lähiyhteisön tieto usein ilmensi jonkin huolen lapsen tilanteesta tai antoi sosiaalityöntekijöille välitöntä tietoa heidän työskentelyprosessiinsa. Alla olevassa aineistositaatissa naapuri antaa tiedon sosiaalityöntekijöille, että perhe on kotona. Tätä tietoa olisi ollut hyvin vaikea muutoin saada.

”Perheen kotiovea ei ensin tullut avaamaan kukaan, ovikello rikki, oveen koputeltu useita kertoja voimakkaasti. Perheen asunnosta hetki sitten tullut alakerran naapuri, joka sanoi, että perhe on kotona.”

Naapureiden rooli näyttäytyi perheen aikuisten kuvaamana kahdella tapaa. Naapureista saatettiin saada tukea, esimerkiksi väkivaltatilanteessa ja lastenhoidossa. Toisaalta naapureiden koettiin olevan turhaan huolissaan perheestä ja heidän koettiin ylireagoivan perheen aiheuttamaa asukashäiriöön. Naapureiden ja muun lähiyhteisön tietoon sopivat yhtä lailla tiedon kumuloituvuuden, yhdenmukaisuuden ja ristiriitaisuuden logiikat. Usein toistuessaan yhdenmukainen tieto kumuloitui ja todellistui vahvemmin sosiaalityöntekijän tiedonmuodostusprosessissa kokonaisuudessaan, mutta lähiyhteisön tieto täydentyi vain muiden tiedontuottajien toimesta heidän ilmaistessa samansuuntaista tietoa. Tämä siis tarkoittaa sitä, että naapuri saattoi antaa yksittäisen tiedon asukashäiriöstä, joka vahvistui poliisin tuottaessa yhdenmukaista ja samansuuntaista tietoa kotihälytykseltä tai lapsen kertoessa vanhempien alkoholinkäytön aiheuttaneen kovaäänistä riitaa kotona. Alla olevassa sitaatissa perheen äiti vastaa ristiriitaa aiheuttaneeseen huolipuheeseen kieltämällä asukashäiriön ja tuomalla samalla esiin naapureiden suhtautumisen heihin.

”F tuo esille, että vastedes hän on enemmän itse ulkona ja katsoo myös, ettei lapset jää rappukäytäviin meluamaan. F ilmoittaa, että on ilmeisesti oltava hiljaa asunnossaan, ettei naapurit tee valituksia. F:n mielestä heillä ei ole vietetty erityisen levotonta elämää, kuten juhlistu, valitusten mukaisesti. F:n mukaan äänet eivät ole tulleet heiltä ja on mielestään joutunut naapureiden silmätikuksi. F kertoo, ettei hän riitele miehensä kanssa ja *asuntoon aiheutuneet vahingot* ovat syntyneet, kun hän ei halunnut päästää ei toivottua henkilöä sisälle.”

Lähiyhteisön tuottamalle tiedolle oli tyypillistä, että he eivät itse osallistuneet tiedon jatkoprosessointiin. Sosiaalityöntekijät eivät yrittäneet heitä esimerkiksi tavoitella kysyäksään, oliko vastaavia tilanteita ollut usein tai olivatko ne jatkuvia, vaan viranomaistyössä huolitieto vastaanotettiin ja työskentelyä jatkettiin asiakasperheen kanssa. Tyypillistä sosiaalityöntekijän kirjaamaa perheenjäsenten tuottamaa tietoa olivat:

- * kiistäminen ja huolen minimoiminen;
- * sosiaalityöntekijään vetoaminen;
- * myötäilevä perheen tilanteen suhteen, mutta varauksellinen tuen tarpeeseen;
- * perhetaustoja avaava tieto;
- * tilannetta arvioiva tieto;
- * huolipuhe;
- * tukea ja ymmärrystä rakentava tieto;

* asiakkaan tieto osana moniammatillista työskentelyä ja

* Perhetilanteesta yhteistyössä tuotettu tieto.

Kiistäminen ja huolen minimoiminen

Lapsi tai lapsesta huolehtivat aikuiset pyrkivät ajoittain kiistämään sosiaalityöntekijän saaman aikaisemman tiedon tai torjumaan sosiaalityön tarjoaman tuen minimoimalla huolta perhetilanteesta. Tämä tapahtui aineistossani kahdella tapaa, joko juuri antamalla oman aikaisempaa tietoa kumoavan selityksen sosiaalityöntekijälle tai kieltäytymällä tapaamisista, jolloin ainoa yhteys perheeseen saattoivat olla satunnaiset puhelinkeskustelut. Aineistossani ei ollut kuitenkaan pitkäaikaisia yhteistyökatkoksia, vaan sosiaalityöntekijät saivat neuvoteltua ainakin yhden perheenjäsenistä takaisin mukaan lastensuojeluprosessiin. Alla olevassa aineistositaatissa kuvaus asiakkaan hetkittäisestä kieltäytymisestä yhteistyöstä ja selityksen antaminen perhetyöntekijää huolestuttaneelle hajulle, joka tuli perheen asunnosta rappukäytävään.

”Soitettu H:lle, koska perhetyöntekijä ei ollut saanut yhteyttä häneen puhelimitse, eikä perhe ole ollut kotona sinne sovitusti mentäessä... Kysyin hajusta, joka oli tullut perheen asunnosta rappukäytävään asti. H sanoi sen johtuvan koirasta”

Sosiaalityöntekijään vetoaminen

Aineistossa oli satunnaisesti asiakasperheen aikuisten vetoamista sosiaalityöntekijään. Sosiaalityöntekijältä saatettiin toivoa, ettei hän puuttuisi perheen tilanteeseen vetoamalla lasten olevan kaikissa tapauksissa parhaassa hoidossa biologisessa perheessään. Aineistossani yksi huoltajista vetosi sosiaalityöntekijään kuolevansa mieluummin, kuin suostuvansa lasten sijoittamiseen kodin ulkopuolelle.

”I sanoi, että hänet saa vaikka ampua, mutta lapsia hän ei luovuta”.

Tilanteessa tulee selvästi esille lastensuojelutyöhön sisältyvät vahvat tunnereaktiot. Bardyn (2009, 43) mukaan lastensuojelussa kohdattavat hankalat tilanteet purkautuvat helposti jännitteisinä vastapareina työntekijän punnitessa ratkaisujaan. Emotionaalisesti jännitteisissä tilanteissa myös sosiaalityöntekijän tunteet voivat rajustikin heilahdella syyllisyydestä, syyllistymiseen ja omavaltaisuuteen. Asiakkaan vetoaminen siihen, että hän vastustaa aivan viimeiseen asti lapsensa sijoitusta, asettaa sosiaalityöntekijälle ammatillisen haasteen. Tilannetta tulisi viedä eteenpäin siten,

että emotionaalisesti jännitteinen tilanne laukeaisi rauhallisesti ja yhteistyön rakentaminen olisi jatkossa mahdollista.

Myötäilevä perhetilanteen suhteen, mutta varauksellinen tuen tarpeeseen

Toisinaan perheen aikuiset saattoivat olla sosiaalityöntekijän kanssa samaa mieltä perhetilanteesta, mutta epäröivät tuen vastaanottamisessa. Tällaista välitilaa, jossa neuvoteltiin työskentelyn jatkosuunnista, oli kuvattu asiakasdokumentteihin säännöllisesti. Tämä saattoi näkyä siten, että asia saatettiin jättää harkintaan, kuten alla olevassa sitaatissa

”K tuo esille, ettei juurikaan keskustele tunteistaan kenenkään kanssa, vaan on aina mieluummin sulkenut kaiken sisäänsä. Keskusteltu avun hakemisesta ja asioiden purkamisesta. K ei kokonaan tyrmää, mutta ei välttämättä tiedä mitä siellä keskustelisi.”

Perhetaustoja avaava tieto

Lastensuojelun sosiaalityöntekijät olivat myös kirjanneet tietoja perheen aikuisten ja asiakaslasten elämästä ennen asiakkuutta. Perheen aikuisilta saatettiin kysyä asiakaslapsen varhaislapsuudesta tai ajasta ennen lastensuojeluasiakkuutta. Aineistosta löytyi myös sisällöllisiä viittauksia perheen aikuisten aikaisempaan elämänhistoriaan, esimerkiksi koulutukseen tai työelämään, mutta myös lapsuuden kokemuksiin. Alla olevassa aineistositaatissa äiti kertoo suhteestaan omaan isäänsä, jonka luokse hän joutui lapsena muuttamaan.

”J kertoo, ettei tavannut omaakaan isäänsä kuin kerran vuodessa, mutta joutunut... muuttamaan murrosikäisenä omalle isälleen ja kokenut sen hyvin vaikeana”

Tässä tilanteessa sosiaalityöntekijä kartoittavan tiedon avulla johdattaa keskustelua alueelle, josta tulkintani mukaan pyrkii etsimään lisäymmärrystä perheen äidin nykyiseen tilanteeseen ja hänen vanhemmuuteensa. Asiakasperheen aikuinen ottaa aloitteen vastaan ja kertoo historiastaan, mikä on tietoa, johon portti avautuu asiakkaan tuottamana tietona.

Tilannetta arvioiva tieto

Sosiaalityön institutionaaliseen kehykseen liittyi organisaatioon rakenteellistunut tapa arvioida lastensuojelun tukitoimia ja niiden hyötyä perheelle. Myös asiakasperheen arvioita oli kirjattu

lastensuojelun muistiinpanoihin. Perheen aikuisten arvio oli huomattavasti selkeämmin kirjoitettu kuin sosiaalityöntekijän oma arvio tukitoimien hyödyllisyydestä tai muutoksesta perhetilanteesta. Alla olevassa sitaatissa on asiakkaan antama arvio perhetyön arviointineuvottelussa.

”H:n mukaan välit ovat I:n kanssa hyvät. Puhuttu H:lle herkästä aiheesta kodin siisteydestä ja menevästä elämäntyylistä. H toteaa, ettei enää itse lähde joka ilta I:n tultua kotiin johonkin ja ettei ole enää viikottain juonut alkoholia”

Huolipuhe

Analyysini aikaisemmissa vaiheissa olen tuonut esille huolipuheen sekä sosiaalityön ammatillisen tiedon että perheen arjen tiedon osana. Huolipuhetta tuottivat kaikki tiedon tuottajat, siten myös lapsista huolehtivat aikuiset ja asiakaslapsen. Perheen aikuisten tuottama puhe lastensuojelullisesta huolesta saattoi sisältää pohdintaa omasta jaksamisesta lapsen kanssa, kuten alla olevassa sitaatissa.

”Huoltaja on jo jonkin aikaa pohtinut, ettei enää jaksaisikaan lapsen kanssa, kertonut olevansa väsynyt ja kotiin meneminen tuntunut pahalta”

Lasten kertoma huoli taas oli enemmän kuvausta perhetilanteesta, mihin ei liittynyt pohdintaa omasta tilanteesta, mikä selittyy lapsen ikätasolla käsitteellistä tilannettaan. Lapsi kuitenkin saattoi tuottaa keskustellen sosiaalityöntekijälle tietoa hänen ongelmiksi kokemistaan asioista.

”N puhui poikkeuksellisen paljon *huoltajan* kaljan juonnista, minkä koki olevan iso ongelma. Tosin pääperuste ontui eli että huoltaja käyttää rahansa muuhun kuin lapsen haluamiin asioihin.”

Yllä olevassa sitaatissa sosiaalityöntekijän tulkinta jättää huolen asteen varsin avoimeksi. Tarkoittaako hän sitä, että lapsen huoli ei ole vakava, koska se perustuu siihen, että raha menee kaljaan, eikä lapsen haluamiin asioihin. Vai tarkoittaako hän sitä, että kaljan juonti on hyväksyttävää aikuisilta, jos se pysyy kohtuuden rajoissa riippumatta lapsen harmista perheen rahankäyttötottumuksiin. Kuten aikaisemmin analyysissäni totesin, aineistoni perusteella lapsen tuottaman tiedon kanssa työskentely jäi usein hieman irrallisiksi ilmaisuiksi, joita aktiivisemmin täydensivät perheen aikuiset kuin lapsi itse.

Tukea ja ymmärrystä rakentava tieto

Sosiaalityöntekijälle myös kerrottiin vaikeista asioista tai häneltä haluttiin apua ja tukea perheen pulmatilanteisiin. Sosiaalityöntekijältä saatettiin toivoa varsin konkreettisia asioita kuten perheelle sopivampaa asuntoa, bussilippua tai lapsen harrastuksen tukemista. Nämä olivat kuitenkin yksittäisiä kirjauksia verrattuna siihen, että sosiaalityöntekijälle haluttiin kertoa oma näkemyksensä tai jopa purkaa vaikeita elämäntilanteita.

”K:n mukaan L on ollut väkivaltainen noin kerran kahdessa kuukaudessa. K kertoi, ettei hän halua, että häntä satutetaan. K on... uskonut, että L rauhoittuu. K kertoo, että perjantai-iltana ennen väkivaltaa ei ollut tapahtunut mitään erityistä. K ei ymmärrä mistä eilinen johtui”

Aineistositaatissa asiakasperheen aikuinen kertoo oman kokemuksensa sosiaalityöntekijälle lähisuhdeväkivallasta. Ojurin (2004, 157 – 162) väitöstutkimuksessa naisten tai lasten kokemukset väkivallasta saattoivat tulla auttamisorganisaatiossa näennäiskohdatuiksi, jolloin työntekijä saattoi kuulla asian, mutta sivuuttaa sen nopeasti siirtymällä toisiin asioihin tai jopa vähätellä väkivallan kokemusta kannustamalla menneiden unohtamiseen. Pohjola (2010, 64) puhuu sosiaalityöntekijän sensitiivisyydestä, joka palautuu toiminnalliseen herkkyyteen kohdata avun tarpeessa olevat ihmiset. Onkin eri asia pitää asiakkaita palvelutyön kohteina, erilaisesti määrittyvinä ihmisinä kuin kumppaneina ja subjekteina asiakasprosessissa. Tulkintani mukaan asiakkaan tukea ja ymmärrystä rakentavaan tietoon olisi syytä tarttua hetkenä, jolloin yhteisdialogisuuden näkökulmasta on ikkuna auki yhteisesti jaettuun ymmärrykseen asiakkaan tilanteesta ja tuen tarpeesta (Ks. Mönkkönen 2002, 82 – 85)

Asiakkaan tieto osana moniammatillista työskentelyä

Nostan analyysissäni erilliseksi tiedon alaluokaksi ei-ammattillisen tiedon osana moniammatillista tietoa. Selvimmin tämä tuli esille lapsen auttamisverkostoissa. Lapsesta huolehtivien aikuisten antama tieto esimerkiksi kouluneuvotteluissa oli erilaista kuin lastensuojeluneuvotteluissa esiintyvä tieto. Lapsen moniammatillisissa neuvottelussa keskiöön asettui selvemmin lapsi, joka määrittyi usein ongelmien kautta oireilevaksi tai kouluakäymättömäksi. Huoltajat asettuivat keskiöympyrän kehälle kuvaamaan, millainen lapsi oli kotona; miten hänen oireilunsa tai rajattomuutensa näyttäytyi huoltajille ja miten he olivat pyrkineet tukemaan lastaan. Huoltajien näkökulmien kirjauksia oli määrällisesti enemmän ja ne oli esitetty monipuolisemmin, mikäli huoltaja oli aktiivisesti hakemassa tukea lapselleen.

Lastensuojeluneuvotteluissa perhe määrittyi kokonaisvaltaisemmin siten, että kirjauksissa kuvattiin keskustelun aiheita lapsen koulunkäynnistä vanhemman jaksamiseen. Niissä fokus oli perhetilanteessa, jossa lapsi oli osallisena. Tosin oireilevien lasten kohdalla sosiaalityöntekijän asema verkostoissa saattoi muuttua palveluita tukevaksi. Lastensuojelu näyttäytyi ajoittain paikkana, joka otti vastaan moniammatillisessa työssä asiakkaat, jotka oli jo muualta käännytetty. Esimerkiksi perheneuvola saattoi todeta heidän keinonsa olleen käytetty, jolloin asiakkuuden painopiste siirrettiin lastensuojeluun. Alla olevassa aineistositaatissa esiintyy toteamuksena huoltajan näkemys verkostoneuvottelussa, jossa asiakkuuden painopiste siirretään lastensuojeluun.

”Perheneuvolan mukaan lapsi käyttäytymisellään vaatii rajoja. Psykoterapia ei auta tähän tilanteeseen. Perheneuvolan mukaan lapsi on erityistä huolenpitoa vaativa lapsi. Perheneuvolan mukaan huolet lapsen osalta eivät ole päättyneet... Huoltaja kertoi, että hänen mielestään lapsen asiat ovat riittävän hyvin... Perheneuvolan työskentely päättyy... Lastensuojelusta otetaan yhteyttä.

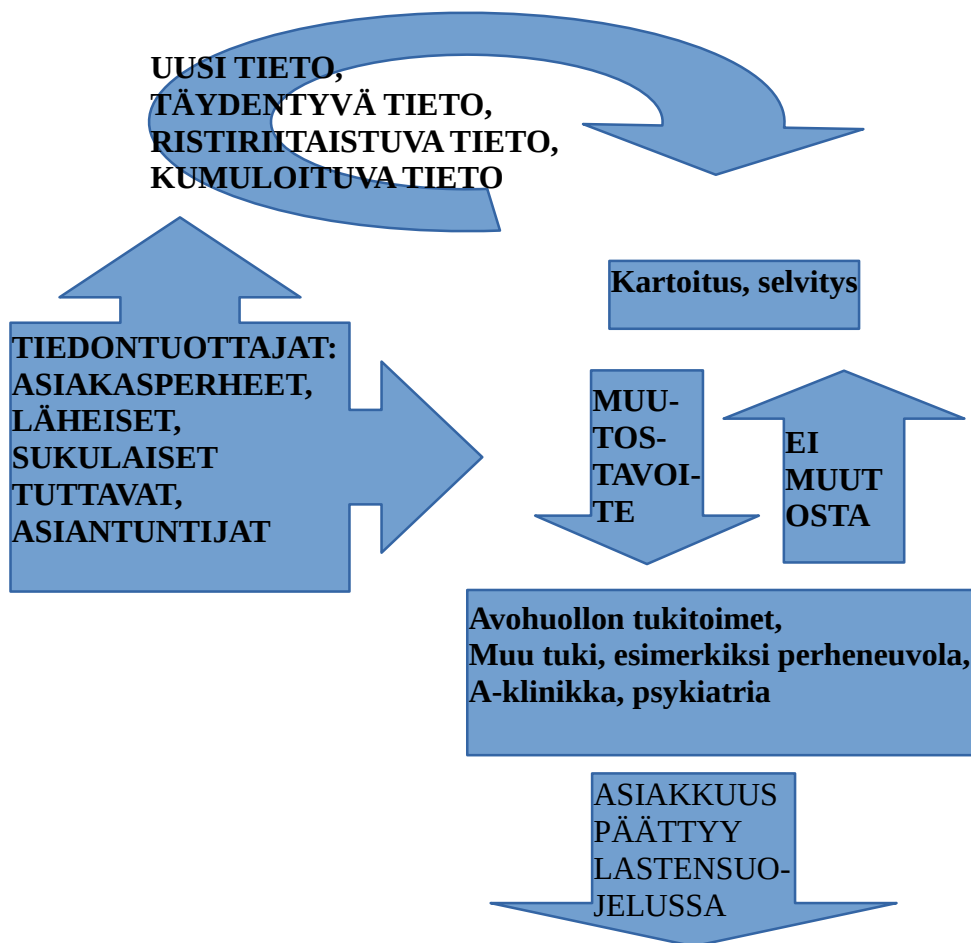
Perhetilanteesta yhteistyössä tuotettu tieto

Viimeisimpänä tiedon luokkana on perheen tilanne, josta tuotettiin yhteistyössä tietoa. Pääsääntöisesti siten, että sosiaalityöntekijä ohjasi asiakkaan kanssa käytyjä keskusteluja, joiden sisältöjä ja saamiaan vastauksia hän kirjasi muistiinpanoihin. Määrällisesti eniten asiakkaat tuottivat tietoa sen hetkisestä tilanteestaan. He antoivat sisältöjä lastensuojelun sosiaalityön ammatilliselle tiedolle kertomalla oman näkemyksensä ja asettumalla tuottamaan yhdessä tietoa vallitsevista tilanteista. Siihen, mikä tieto on oikeampaa tai todellisempaa, en voi ottaa kantaa. Voin vain todeta, että pääsääntöisesti tietoa tuotettiin siitä syystä, että perheen tilanne määrittyi sellaiseksi, että lastensuojelulla katsottiin olevan tarve tai oikeutus puuttua yksityiseen perhe-elämään.

Sosiaalityön ammatillinen ja asiakkaiden tuottama tieto näyttäytyi saman asian käänkökulmia. Niitä on mahdoton erottaa täysin sisällöllisesti, mutta niihin voi ottaa erilaisia näkökulmia. Esitän tässä yhteydessä asiakkaan ja lähiyhteisön rakentaman tiedon suhteen sosiaalityön ammatillisen tiedon kehässä. Samalla tieto perhetilanteesta palautuu analyysini alkuun, koska tämä laaja tiedon metakategoria mahdollistaa lastensuojelun sosiaalityön ja antaa sille sisällön.

Sosiaalityön ammatillisen tiedon voi kuvata kehäksi, jossa sosiaalityön institutionaalinen tiedon ulottuvuus on vahvasti läsnä, koska kaikki lastensuojelun kontekstissa tehty sosiaalityö ilmenee

institutionaalisessa kehyksessä. Siinä uusi, täydentyvä ja ristiriitaistuva tieto aktivoi selvittävää ja kartoittavaa sosiaalityön tiedonprosessia, jossa päätetään muutostavoitteesta. Sisältöä tähän tiedonprosessiin tuottavat ei-asiiantuntijat eli lapsesta huolehtivat aikuiset, lapsi ja lähiyhteisö. Muutosta tavoitellaan lastensuojelun avohuollon tukitoimilla tai moniammatillisen yhteistyön avulla, jossa edelleen tiedonprosessissa aktiivisena oli perheen ja lähiyhteisön tuottama tieto. Yhdessä toteutettujen avohuollon tukitoimien ja moniammatillisen tuen aikana syntyi uutta tietoa perhetilanteesta, mikä saattoi aktivoida uudelleen selvittävän tiedon kehää. Toisinaan huoli jatkui ilman muutosta, jolloin aktiivisemmin pyrittiin selvittämään ja seuraamaan tilannetta. Asiakkuus voi myös päättyä lastensuojelussa ja aktivoitua uudelleen. Aineistossani tämä näyttäytyi siten, että asiakkuus saattoi hetkeksi siirtyä toiseen kuntaan tai vain päättyä, mutta aineistoni perheet palasivat uudelleen asiakkuuteen. Seuraavan kaavion avulla olen pyrkinyt havainnollistamaan sosiaalityön tiedon kulkua.

Kaavio 1. Sosiaalityön ammatillisen tiedon kehä lastensuojelun avohuollon kontekstissa

Yhteenvedona sosiaalityön tiedon kehästä voidaan sanoa ammatillisen tiedon olevan sekventiaalista eli se rakentuu vaiheittain aikaisemman tiedon ohjatessa uuden syntymistä. Se myös kasautuu ja kumuloituu. Tiedonmuodostuksen prosessi on pikemmin syklinen, tai jopa epäsymmetrinen, kuin

lineaarinen (ks. Heino 2007, 41; Kataja 2012, 154 – 157). Tiedonmuodostuksen prosessiin liittyvät oleellisesti kysymykset, ketkä ovat tiedontuottajia ja mikä on tiedon kohde ja käyttötarkoitus (Ojaniemi ja Rantajärvi 2010, 224). Sosiaalityön tiedonprosessi on kiinnittynyt yhtä lailla instituutioon kuin asiakaskohtaamisiin. Palatakseni siihen, että asiakasdokumentit ovat sosiaalityöntekijän työpuhetta, joissa kuvataan asiakaskohtaamisia mahdollisimman totuudenmukaisesti (Ks. Kääriäinen 2003, 165 – 166), voisin aineistoni perusteella lisätä, että ne ovat sosiaalityöntekijän kirjoittama perhetilanteen tietovaranto. Sosiaalityöntekijä jättää asiakaskohtaamisistaan jälkeensä työpuheestaan tiedostoja, jotka eivät ole sosiaalisia faktoja tai ristiriidatonta tietoa asiakkaan näkökulmasta. Se on sosiaalityöntekijän ammatillista toimintaa, joka ansaitsee tulla tarkastelun kohteeksi muiden työkäytänteiden ohella.

6 Johtopäätökset ja pohdinta

Lastensuojelun sosiaalityössä asiakirjojen kirjoittaminen ja asiakkuuden dokumentointi on ammatillista työtä siinä missä asiakkaan kohtaaminen tai erilaisten työmenetelmien käyttö. Katajan (2012, 38 – 39; 64) ajatuksia mukaillen sosiaalityön asiakirjat ovat paikka, jossa lapselle sopimattomat kasvuolot sanotaan ”ääneen”, ne ovat eräänlainen lastensuojelun sosiaalityön konkreettinen työn näkyväksi tuleminen paikka. Tällöin tiedosta tulee ikään kuin julkista ja legitiimiä, vaikka tietämisen juuret ovat syvällä ammatillisissa käytänteissä, kulttuurissa ja ihmisten ajattelutavoissa. Heinin (1997) mukaan sosiaalityöntekijä virittäytyy tarkastelemaan asiakkuutta koulutuksensa ja kokemuksensa kautta havainnoimalla ja vertaamalla havaintojaan aikaisempaan kokemukseensa. Henkilökohtaisella ja kollegiaalisella muistilla on merkittävä rooli tiedonmuodostuksessa ja juuri tiedon tallentaminen asiakirjoihin tarjoaa avaimen tietoon, joka on muistin rajojemme ulkopuolella. Toisin sanoen muistiinpanojen kirjoittaminen on sosiaalityöntekijän ammatillista toimintaa ja kirjaamatta jättäminen voisi hävittää asiakasprosessista oleellista tietoa, koska muistilla on rajansa ja taipumus vääristyä ajan kuluessa (Emt. 38; 44 – 45; 48; 54 – 55; ks. Drury-Hudson 1999.)

Tutkielmani analyysissä minua ohjasi aineisto, mutta sen tulkinnassa en täysin pääse karkuun käytännön kokemustani lastensuojelun asiakastyöstä. Tutkielmani valmistumishetkellä en ole työsuhteessa ja analyysiani edelsi vuoden poissaolo työelämästä, mikä on jonkin verran etäännyttänyt minua käytännön työn tiimellyksestä. Ehkä se lisää mahdollisuutta asettua ulkopuoliseksi tutkijan asemaan, tai se vain siirtää perspektiivin kauemmaksi, mutta silti ohjailee tulkintaani lastensuojelun tiedosta. Tutkielman tekijänä olin kuitenkin monta kertaa ihmetyksen tilassa tutusta kontekstista

huolimatta. Ihmetyksen tilalla tarkoitan sitä, että en olisi osannut ennakoida, mitä lopulta aineistostani sain analysoiduksi. Tulosten analyysiluokkien muodostamista eivät työkokemukseni vauhdittaneet, vaan pikemminkin minulla oli vaikeuksia irrottautua asiakkaiden kanssa tehdystä sosiaalityöstä tarkastelemaan niitä kirjauksissa muodostuvan tiedon näkökulmasta.

Sosiaalityön dokumenttien avulla tuli esille sosiaalityöntekijän tiedon sidonnaisuus toimintaympäristöönsä. Lastensuojelulla on dokumenttien näkökulmasta ammatillinen kulttuuri, joka muokkaa sosiaalityöntekijän ammatillista asemaa ja tiedonmuodostusta. (Hall 2005.) Sosiaalityön tiedolle tyypillistä oli vahva sidos asiakkaan perhetilanteeseen, moniammatillisiin toimijoihin ja institutionaalisiin kehyksiin. Se oli luonteeltaan usein kuvailevaa ja varovaisesti kantaaottavaa, mutta merkityksellistä tietämistä asiakasprosessista. Lastensuojelun sosiaalityön ammatillisuuteen liittyy vahvasti tiedon kokoaminen, kartoittaminen sekä toisaalta ristiriitaisen ja huolestuttavan tiedon hyväksyminen, mutta siitä huolimatta asiakkaan kanssa työskentelyn jatkaminen.

Moniammatillinen tieto asettui analyysissani toisaalta lastensuojelun prosessiin tiedontuottajaksi ja perheelle tuen tarjoajaksi. Tutkimuksen luotettavuuden näkökulmasta moniammatillinen tieto sai minut pohtimaan, suuntaako aineistoni näkemään avohuollon lastensuojelun erityisen moniammatillisena. On hyvin mahdollista, että nimenomaan vaikeasti oireilevien lasten kohdalla moniammatillista työskentelyä on ollut selvästi enemmän ja kenties laadukkaammin kuin keskimäärin lastensuojelun avohuollon asiakkuuksissa. Kolmantena tärkeänä moniammatillisen yhteistyön muotona on syytä mainita lastensuojelua tukevat palvelut, kuten poliisi turvaamassa kotikäyntiä tai lastensuojelun asiantuntijaryhmä auttamassa sosiaalityöntekijää toimenpiteidensä arvioinnissa.

Sen sijaan lastensuojelun ammatillinen tieto on tutkielman luotettavuuden näkökulmasta uskottavammin yleistettävissä lastensuojelun avohuollon työskentelyyn kaikkien asiakaslasten kohdalla, koska aineistosta oli kauttaaltaan löydettävissä huolien ja ristiriitojen kanssa työskentelyä, kuvailua, selvittävää, arvioivaa, motivoivaa ja velvoittavaa työpuhetta riippumatta asiakasprosessin vaiheesta tai lastensuojeluasiakkuuksien perusteista. Huolipuhetta esiintyi aineistossani paljon ja tihentävästi, koska kaikki asiakaslapsen tulivat huostaanotetuiksi. Lastensuojelun asiakkuutta ei kuitenkaan voi olla ilman huolenilmaisuja, joten se kiinnittyy kaikissa asiakkuuksissa lastensuojelun olemukseen.

Muiden kuin ammattilaisten tuottama tieto asettui analyysissani sosiaalityön ammatillisen työn sisällöiksi, mutta dynaamisena tiedonmuodostuksen prosessina näitä kahta eri tiedonmuotoa ei voi

erottaa toisistaan. Ne ovat toistensa kääntökuvia. Lastensuojelun muistiinpanoasiakirjoissa ei-asiiantuntijoiden tuottama tieto sai osittain samanlaisia muotoja kuin ammattilaisten tuottama tieto. Tällaisia muotoja olivat huolipuhe, asiakkaan tieto osana moniammatillista työskentelyä, tilannetta arvioiva tieto tai perhetilannetta kuvaava tieto. Katsantokulma kääntökuvaan analyysissäni vaihtui, sen mukaan ketkä olivat tiedontuottajina ja kenen tieto oli tarkastelun kohteena. Sosiaalityön asiakirjoja tutkittaessa on syytä muistaa, että valinnan kirjata asiakkaan antama kuvaus perhetilanteesta, on tehnyt sosiaalityöntekijä. Siinä mielessä tietoa ei voi pitää asiakkaan tulkintana tilanteestaan, vaan sosiaalityöntekijän tulkintana asiakkaan kanssa käydystä vuorovaikutustilanteesta, josta hän kirjaa muistiinpanoja (Ks. Kääriäinen 2003).

Pohdin analyysia tehdessäni, voinko osoittaa sosiaalityöntekijän toimijuuden olleen refleksiivistä. Lastensuojelun dokumenttien kirjoittaminen jo sellaisenaan edellyttää refleksiivisyyttä, mikäli sosiaalityöntekijän reflektion ajatellaan olevan toimijan ja rakenteiden suhde, jossa käytännöllistä ja diskursiivista tietoa siirretään kahdensuuntaisesti (Tapola-Haapala 2011, 22 – 25). Rakenteiden ja toimijan suhde voidaan kehystää lisäämällä kontekstin käsite. Periaatteessa asiakirjat ovat aina diskursiivista tietoa, mutta ovatko ne silti osittain lastensuojelun sosiaalityössä käytännöllistä tietoa ja toimintaa, joka ei kirjallisesta ilmaisusta huolimatta nouse Karvinen-Niinikosken (2010) esittämän ammatillisen reflektion tasolle, jolla tiedostetaan työ ja sen rakenteelliset ulottuvuudet. Lopulta voidaan myös pohtia, ovatko asiakirjat varsinaisesti muuntuvaa ja neuvoteltavaa diskursiivista tietoa, koska kirjaukset ovat useimmiten sosiaalityöntekijän valintoja asiakaskohtaamisissa. Kirjaamisen paikkana asiakastietojärjestelmä on myös hyvin suljettu, eikä se kovin helposti alistu muiden kuin sosiaalityöntekijöiden ja lakimiesten arvioitavaksi.

Palatakseni reflektiivisen ammatillisuuden käsitteeseen, jossa pyritään yhdistämään sosiaalityön käytännön tieto sekä kokonaisuuksien ja reunaehtojen tiedostaminen. Sosiaalityön luonne oli asiakasdokumenteissa vaiheittaista eli niistä oli löydettävissä refleksiivis-proseduraalinen näkökulma. Refleksiivisyydellä viitataan sosiaalityöntekijän asiantuntemukseen ja proseduraalisuuden käsitteellä käytännölliseen tietoon sosiaalityön työkäytännöissä sekä toiminnan vaihteellisuuteen. (Ks. Karvinen-Niinikoski 2010, 250 – 251. Asiakasdokumenteissa todella parhaimmillaan yhdistyi sosiaalityön käytännöt asiakkaan elämäntilanteeseen proseduraalis-refleksiivisellä tavalla, mutta asiakasdokumenteista välittyi myös kiire, palveluiden ruuhkaisuus ja institutionaaliset kehykset, jotka ajoittain, mutta toistuvasti, valjastivat sosiaalityöntekijän kirjaukset asiakastilanteista.

Kehittämällä ja tutkimalla yhdessä sosiaalityöntekijöiden kanssa dokumentointia kiinnostavaa olisi ottaa mukaan voimallisemmin ammatillisen refleksiivisyyden aspekti. Kirjoittaminen on sosiaalityön

ammattillista toimintaa, jossa on mahdollista tarkastella ja tiivistää käytännön sosiaalityötä. Toisaalta lastensuojelun sosiaalityön dokumentointia pyritään tällä hetkellä yhdenmukaistamaan. Yhdenmukaistamisen seurauksena on mahdollista, että nimenomaan organisatoriset ja institutionaaliset kehykset ohjaavat vieläkin voimallisemmin lastensuojeluasiakkuuksista kirjaamista, mihin ei välttämättä liity tiedon reflektiivisyyden periaate (Ks. STM tiedote 21.3.2015). Mikäli keskitytään vain kirjaamaan oleellinen tieto sosiaalipalvelujen järjestämisen näkökulmasta viittaukset sosiaalityölle tyypilliseen ammatilliseen kategoriaan todennäköisesti vähenevät dokumentoinnissa.

Dokumentointia on eittämättä syytä kehittää ja kenties taloudellistaa siinä mielessä, että se ei veisi liikaa aikaa, eivätkä useat eri työntekijät kirjaisi samoja asioita asiakasprosessista eri tietokantoihin. Yksinkertaisesti jo sähköinen tiedonsiirto voisi tuoda ajan säästöä, mikäli se olisi mahdollista toteuttaa tietosuojaa vaarantamatta. Pällekkäisyyksien karsimisen lisäksi sosiaalityöntekijän olisi hyvä tuntea asiakkaansa aikaisemmat asiakirjat, jolloin viittaaminen aikaisempaan tietoon olisi mahdollista. Toki olen kuullut sosiaalityön kentällä ajatuksia siitä, että asiakasmuistiinpanoja ei olisi hyvä lukea ennen uuden asiakkaan tapaamista ennakkokäsitysten välttämiseksi, mikä voi olla perusteltu työtapasi asiakaskohtaisesti arvioituna. Aineistoni valossa ainakin aikaisempien kirjausten tunteminen lisäisi satunnaisesti asiakirjoissa vilahtelevien lasten tai lähiyhteisöjen tuottaman tiedon painoarvoa. Tällä hetkellä näyttäisi olevan vaarana, että muistiinpanojen määrä hukkaa vähemmän äänessä olevien tiedontuottajien tietoa, koska niin keskeistä on työskentely aikuisten, moniammatillisen verkoston ja avohuollon tukitoimien ohjaamisen parissa. Dokumentoinnin kehittämisessä yhtenä lähestymiskulmana on kasvavalla painoarvolla asiakkaan osallisuus tiedontuottamiseen. Lastensuojeluprosessin läpinäkyvyyttä lisäisi kirjauksiin palaaminen asiakkaan kanssa tai jopa dokumentointi yhdessä kirjoittaen (Pyykönen 2012).

Asiakirja-aineistosta oli varsin haastava lähtökohta analysoida sosiaalityöntekijän tiedonmuodostusta. Korpinen (2008, 273) huomasi tutkiessaan hallinto-oikeuksien suullisia käsittelyjä lapsen huostaanottoasioissa, että sosiaalityön ammattitaitoa pidetään vähän käytettynä tiedon todentamisen keinona ja useimmiten ammattitaitoon vetoaminen on huolen kokonaisvaltaista ilmaisua, joka perustuu työntekijän pitkäaikaiseen työkokemukseen ja sen kautta kertyneeseen ammattitaitoon. Sosiaalityöntekijän ammatillinen osaaminen nähdään osana henkilökohtaista ammatillista identiteettiä tai subjektiivista vuosien saatossa muodostunut osaamiskertymää, minkä kautta työntekijä havainnoi huolta (Ks. Heino 1997).

Lastensuojelun sosiaalityöntekijät kirjoittavat kuitenkin paljon asiakkuuksista, joten pidin kiinni ajatuksesta, että kirjoitusten täytyy ilmentyä sosiaalityölle tyypillisellä tavalla. Forsbergin (1998, 194

– 196) ja Kääriäisen (2003) tutkimusten havaintojen mukaisesti sosiaalityöntekijän vanhempien tarkkailu sekä lapsen hoidon ja huolenpidon arviointi on varovaista, mutta mikäli huoli on suuri, se muuttuu voimallisemmaksi ja intensiivisemmäksi. Tämä tuli sosiaalityöntekijän ammatillisen tiedon alamuotojen kohdalla esiin siten, että huolipuheen ja kartoittavan tiedon ollessa yhdenmukaista ja useaan kertaan neuvotteluissa punnittua ja kumuloitunutta, tiedon tuottamisen sävy muuttui velvoittavaksi ja vastuuttavaksi. Sitä ennen sosiaalityön ammatillisen tiedon luonne dokumenteissa oli varovaisempaa. Se oli huoli- ja ristiriitapuheen ymmärtämistä ja sen kanssa työskentelyä: kartoittamista, selvittämistä, kuvailua, yhdessä arviointia ja tukitoimiin motivointia ja niistä informointia. Aineistoa analysoidessani minulle muodostui tulkinta, jonka mukaan sosiaalityöntekijän ehdottamat ja suosittelemat lastensuojelun interventiot ottavat enemmän kantaa kuin varsinaiset kirjalliset ilmaisut muistiinpanodokumenteissa. Aineistoni perusteella uskallan esittää tämän tulkinnan, vaikka aineistosta oli löydettävissä myös sosiaalityöntekijän kirjallisia arvioivia ilmaisuja perhetilanteesta.

Yhtenä lopputulemana pohdin vielä kysymystä, kuka on lastensuojelun asiakas tai kenen sen pitäisi olla. Heinon (1997) mukaan juuri asiakkuus ajoittain hämärtyy ja häilyy lastensuojelun arjen käytännöissä. Silloin tällöin onkin esitetty kysymyksiä, kertovatko dokumentit lapsesta vai hänen vanhemmistaan, vai onko kyseessä viranomaistyön prosessin auki kirjoittaminen tai kenties sisältyvätkö nämä kaikki elementit asiakkuuksista kirjoittamiseen (Pohjola 2010, 36). Jo lähtiessäni tekemään tutkielmaani olin aikaisempien tutkimusten ja teorian valossa hyväksynyt dokumentoidun asiakkuuden rajallisuuden. Se ei kuitenkaan poista sitä, etteikö dokumentoitu asiakkuus ole todellistunutta, diskursiivista kuvausta asiakkaasta ja sellaisenaan tutkimuksen arvoinen sosiaalityön konstruktio.

Ehkäpä se, kuka on asiakas ja miten se määrittyy, häilyy ajoittain tarkoituksenmukaisesta syystä. Perhekohtaisesta lastensuojelussa ei ole järkevää korjata vanhemman päihdeongelmaa tapaamalla vain lasta tai kirjoittamalla asiasta vain lapsen näkökulmasta. Käytännön syistä on perusteltua työskennellä aikuisen kanssa. Entäpä lapsiperheköyhyys ja kokonaisvaltainen perhetilanteen kurjistuminen, voiko sitä kuvata tai korjata vain lapsen näkökulmasta vai tulisiko lasta jopa suojella osittain perheen ongelmien ja pahoinvoinnin alleviivaamiselta. Tässä tullaan jo lähelle sosiaalityön eettistä ulottuvuutta, minkä tulisi olla aina läsnä käytännön sosiaalityössä. Se on kuitenkin vaikeasti tavoitettavissa asiakasdokumenteista. Joka tapauksessa lapsen mukaan tuominen sosiaalityöntekijän tiedontuottamisprosessiin on tärkeä ja edelleen kehittämistä vaativa lastensuojelun sosiaalityön osa-alue (ks. Mäenpää & Törrönen 1996).

Vaarana aineistoni valossa on se, että lasta tavataan ja tapaamisilla käytetään erilaisia lasten kanssa työskentelyn menetelmiä, mutta sen jälkeen lapsen kanssa työskentely ei jostakin syystä prosessoidu ja etene samalla tavalla kuin perheen aikuisten kanssa työskentely. Lapsen tuottama tieto on vaikeasti arvioitavaa, koska on aina mahdollista, että todellisuus ja mielikuvitus sekoittuvat. Lapset ovat hyvin pitkään lojaaleja vanhemmilleen ja peruvat sanomisiaan perutellusta syystä, koska he pelkäävät joutuvansa pois kotoa. Tästä syystä kehittämisen kohtia voisivat olla avohuollon tukitoimet, joissa lapsi on joka tapauksessa hetkellisesti kodin ulkopuolella, jolloin olisi mahdollista tutkia tukitoimien vaikuttavuutta esimerkiksi lapsen oireiluun. Tällä tarkoitan avohuollon sijoituksia, joissa lapsi on jaksoja kotona ja sijoituspaikassa huoltajien suostumuksella.

Jatkossa olisi mielenkiintoista avata tarkemmin juuri ei-ammattilaisten tuottama tietoa ja sen suhdetta lastensuojelun institutionaaliseen, professionaaliseen ja moniammatilliseen tietoon. Pureutuminen perheen ja lähiyhteisön tietoon saattaisi avata uuden näkökulman asiakkuuksien määrittymiseen lastensuojelun asiakirjoissa. Juuri lähiyhteisön huolipuhe jäi selvästi paitsioon lastensuojelun tiedonmuodostusprosessissa, minkä takia tämän tiedon haltuun ottaminen saattaisi suojella lasta paremmin kuin pelkästään hänestä huolehtivien aikuisten kanssa työskentely. Toki täytyy muistaa, että ylipäänsä lähiyhteisön tuottamaa tietoa oli hyvin vähän dokumenteissa. Samoin sosiaalityöntekijän ammatillista tiedonmuodostusta olisi varmasti järkevä analysoida tilanteissa, joissa perhe on kokenut tulleen autetuksi. Vastaus kysymykseen, miten huolipuhe kääntyy onnistumisen ilmaisuiksi, on edelleen auttamistyön sisäankirjoitettu tavoite.

LÄHTEET

- Alasuutari, P (1999). Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Vastapaino. Tampere.
- Anis, M (2008). Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Väitöskirja. Sosiaalipolitiikan laitos. Turun yliopisto. Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47
- Archer, M (2003). Structure, Agency and the Internal Conversation, Cambridge University Press, Cambridge.
- Banks, S ja Barnes, D (2005). Getting Started with a Piece of Research/Evaluation in Social Work. Teoksessa Adams, Dominelle ja Payne (toim.) Social Work Futures. Crossing boundaries, transforming practice. Palgrave. Macmillan. New York.
- Bardy, M (2009). Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 17-46.
- Bateson, G (1988). Mind and Nature. A Necessary Unity. Bantam Books. New York.
- Blom, B (2009). Knowing or unknowing? That is the question: In the Evidence-Based Social Work Practice. Journal of Social Work 9:2, 158 – 178.
- Burkitt, I (1991). Social selves. Theories of Self and Society. Sage. London.
- Drury-Hudson, J. (1999). Decision Making in Child Protection: the Use of Theoretical, Empirical and Procedural Knowledge by Novices and Experts and Implications for Fieldwork Placement. The British Journal of Social Work 29 (1), 147–169.
- Eronen, T (2012) Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Eskola, J & Suoranta, J (1998): Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.
- Fawcett, B (2009). Postmodernism. Teoksessa Gray, M, Webb S A. Social Work Theories and Methods. Sage. Jessica Kinsley publisher. London.
- Forsberg, H (1998). Perheen ja lapsen tähden: etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Akateeminen väitöskirja Tampereen yliopisto.
- Forsman, S (2010). Sosiaalityöntekijän jaksaminen ja jatkaminen sosiaalityössä. Henkilökohtaisen ja muodollisen uran rajapinnoilla. Työsuojelu rahasta. Saatavissa:
<https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/65571/978-951-44-8155-0.pdf?sequence=1>
- Gould, N and Baldwin, M (2004). Social Work, Critical Reflection and the Learning Organizations. Ashgate Publishing.
- Haarala, A-R (2005). Lastensuojelun laadun diskurssit -diskursiivinen näkökulma lastensuojelun laatuun. Teoksessa. Karvinen-Niinikoski, S & Tapola, M. Tieto nousee kentältä. Sosiaalityötä käsitteellistämässä. Soccan ja Heikki Waris – instituutin julkaisusarja 2/2005.

Hall C, Slembrouck, S & Sarangi, S (2006), *Language Practice in Social Work. Categorisation and accountability in child welfare*. Routledge. Oxon.

Hall, C, Juhila, K, Parton, N ja Pösö, T (2003). *Constructin Clienthood in Social Work and Human Services. Interaction, identities and practice*. Jessica Kinsley Publisher. London and Philadelphia.

Hall, P (2005). *Interprofessional teamwork: Professional cultures as barriers*. *Journal of International Care*. May. Supplement 1: 188-196.

Hallamaa, J, Launis, V, Lötjönen, S ja Sorvali, I (2006). *Etiikkaa ihmistieteille*. Tietolipas 211. Suomen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

Healy, K & Mulholland, J (2007). *Writing Skills for Social Workers*. Sage Publications. London.

Heino, T (1997). *Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa*. *Stakes tutkimuksia 77*. Gummerus. Jyväskylä

Hiitola, J (2009). *Ratkaistujen lastensuojeluasioitten määrät hallinto-oikeuksittain*. Teoksessa Hiitola, J & Heinonen, H. *Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko*. Hallinto-oikeuksien ratkaisut huostaanottoasioissa 2008. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 46/2009. Helsinki. Saatavissa osoitteessa <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/f84ee235-d74a-4898-af24-deb260f3a806>. Viitattu 18.10.2012.

Hiitola, J & Heinonen, H (2009). *Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko*. Hallinto-oikeuksien ratkaisut huostaanottoasioissa 2008. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 46/2009. Helsinki. Saatavissa osoitteessa <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/f84ee235-d74a-4898-af24-deb260f3a806>. Viitattu 18.10.2012.

Hudson, B (2002). *Interprofessionality in health an social care: the Achilles' heel of partnership*. *Journal of interprofessional Care*. vol. 16 (1): 7-17.

Huuskonen, S, Korpinen, J, Pösö, T, Ritala-Koskinen ja Vakkari, P (2010). *Kolme polkua lastensuojelun avohuollon organisatorisessa muistissa*. *Yhteiskuntapolitiikka* 2010:6.

Juhila, K (2002). *Kulttuurien jatkuvasti rakentuvat kehät*. Tilanteisesta kulttuuriseen kontekstiin. Teoksessa Jokinen, A & Juhila, K & Suoninen, E. *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino. Jyväskylä.

Kallio, K (2010). *Lasten ja nuorten epäsuoran kohtaamisen etiikka*. *Nuorisotutkimusseuran julkaisuja* 101, s. 163 – 187.

Kananoja, A, Lavikainen, M. & Oranen, M. (2013). *Toimiva lastensuojelu*. Selvitysryhmän loppuraportti. *Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita* 2013:19.

Kataja, Kati (2012). *Lapsuuden rajoilla*. Normaalin ja poikkeavan määrittäminen huostaanottoasiakirjoissa. *Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti* 78. Uniprint. Turku.

Karvinen, S (2000). *Sosiaalityön tutkimuksen metodologiset jännitteet* Teoksessa Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.) *Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia*. Jyväskylä: SoPhi

Karvinen-Niinikoski, S., Salonen, J., Meltti, T., Yliruka, L., Tapola-Haapala M. & Björkenheim, J. (2005). *Konstikas sosiaalityö 2003*. *Suomalaisen sosiaalityön todellisuus ja tulevaisuudennäkymät*.

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 28. Helsinki 2005.

Karvinen-Niinikoski, S (2009). Postmoderni Sosiaalityö. Teoksessa Mäntysaari, M, Pohjola, A & Pösö, T (Toim.) Sosiaalityö ja teoria. Sosiaalityö ja teoria. PS-kustannus. Jyväskylä

Karvinen-Niinikoski, S (2010). Ongelmaratkaisuperinne ja kriittinen ammatillisuus sosiaalityössä. Teoksessa Laitinen M, Pohjola A (toim). Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki.

Kitinoja, M (2005). Erityispedagogiikka: Kujan päässä koulukoti. Tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuudesta ja kouluhistoriasta Akateeminen väitöstutkimus. Helsingin yliopisto.

Korpinen, Johanna (2008) Istuntoja institutionaalisen katseen alla. Lastensuojelun suulliset käsittelyt hallinto-oikeudessa. Acta Universitatis Tamperensis 1322. Akateeminen väitöstutkimus Tampere.

Kuivakangas, J (2002). Kuuluuko ääni, löytyykö keinot? Lähtökohtia lapsen pahoinvoinnin tarkasteluun. Teoksessa Rönkä, A & Kinnunen, U. Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. PS-kustannus. Keuruu.

Kuula, A (2006). Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere.

Kuusisto-Niemi, S ja Kääriäinen, A (2005). Hiljaisen tiedon vallasta näkyvän tiedon valtaan. Puheenvuoro tiedon näkyväksi tekemisen puolesta. Janus vol 4. s. 252 – 460.

Kähkönen, P (1994). ”Vanhemmuuden murtuminen” Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa. Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja 2/1994. Jyväskylä.

Kääriäinen, A, (2006). Lapset sosiaalityön asiakasdokumenteissa. Teoksessa Forsberg, H, Ritala-Koskinen, A & Törrönen, M. Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. PS-kustannus. Juva.

Kääriäinen, A (2003). Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen logiikka. Väitöskirjatutkimus. Helsingin yliopisto Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003. Helsinki.

Lastensuojelulaki 417/2007. Finlex. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Lastensuojelun käsikirja.

(www.thl.fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/dokumentointi-lastensuojelussa/lain-edellytykset-lastensuojelun-dokumentoinnille, lähde tarkastettu 8.3.2015)

Laitinen, M ja Kempainen, T (2010). Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Laitinen, Pohjola toim. Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. UniversityPress. Helsinki

May, T (2001). Social Research. Issues, methods and process. Third edition. Open University Press. Buckingham.

Mäkelä, K (2006). Sosiaalitutkimuksen eettinen säätely. Teoksessa Hallamaa, J, Launis, V, Lötjönen, S ja Sorvali, I. Etiikkaa ihmistieteille. Tietolipas 211. Suomen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

- Niittyneen, M (2012). Asunnottomuuden polulta asumisen polulle. Narratiivinen näkökulma asunnottomuuden ja asumisen kokemuksiin. Pro gradu – tutkielma. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden laitos. Tampereen yliopisto.
- Nikula, M (2007). Moniääninen asiakrja. Pro gradu-tutkielma. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampereen yliopisto.
- Niskala, A (2010). Mallinnus sosiaalityönkehittämisen välineenä. Teoksessa Laitinen, Pohjola toim. Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki University Press. Helsinki.
- Noble C, Henrickson M (2011). Editorial: After Neo-liberalism, New managerialism and postmodernism, what next for social Work. *Journal of Social Work* 2011 11: 128
- Ojaniemi, P ja Rantajarvi, K-M (2010). Alkuarvioinnista suunnitelmalliseen sosiaalityöhön. Teoksessa Laitinen, Pohjola toim. Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki University Press. Helsinki
- Ojuri, A (2004). Väkivalta naisen elämän varjona : tutkimus parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten elämäkulusta ja selviytymisestä. Akateeminen väitöstutkimus. Lapin yliopisto.
- Parton, N & O'Byrne (2000). *Constructive Social Work. Towards a New Practice*. Plagrave. New York.
- Payne, M (2005). *Modern Social Work Theory*. 3. painos Palgrave MacMillan. New York.
- Pekkarinen, E (2010). Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura julkaisuja 102. Unigrafia. Helsinki.
- Pekkarinen, E (2011). Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma. Nuorisotutkimusverkosto. Verkkojulkaisusarja. Saatavissa osoitteessa: <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf>. Viitattu huhtikuussa 2012.
- Pohjola, A (2010). Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Laitinen, Pohjola toim. Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki University Press. Helsinki.
- Powell, J (2005). Child Protection. Teoksessa Jones, L, Holmes, R and Powell, J. *Early Childhood Studies a Multiprofessional Perpective*. Open University Press, New York.
- Pösö, T (2007). Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) *Perhetyön tieto*. Vastapaino. Tampere.
- Pösö, T (2010). Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalista rajasta. *Janus*. Vol 18 (4), 324-316.
- Pyykönen, R (2012). Dokumentit töissä – osallistava dokumentointi. Helsingin kaupungin selvityksiä.
- Raitakari, S (2006). Neuvottelut ja merkinnät minuuksista. Vuorovaikutuksellisuus ja retorisuus nuorten tukiasumisyksikön palavereissa ja tukisuunnitelmissa. Akateeminen väitöskirja. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampereen yliopisto.

Salmelainen, U (2008). Tiedon välittyminen ja rakentuminen kuntoutuksessa. Moniammatillinen asiantuntijayhteistyö ikäihmisten laitospuolisessa kuntoutuksessa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 98. Kelan tutkimusosasto. Helsinki.

Sarajärvi, A & Tuomi, J (2006). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Helsinki

Sinko, P (2001). Lastensuojelun juridisoituminen ja lapsen oikeudet. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Pelastakaa Lapset ry. Helsinki

Sinko P & Muuronen K (2013). Olisiko jo tekojen aika? Lastensuojelun asiakastyössä toimivien näkemyksiä lastensuojelun nykytilasta. Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia, Lastensuojelun Keskusliitto. Talentia

Raunio, K (2004). Olennainen sosiaalityöstä. Gaudeamus. Helsinki.

Rostila, I, Mäntysaari, M, Suominen, T ja Asikainen, P (2011). Sosiaalityön professionaalisuuden erot kuntaorganisaatioissa. Organisaatiokulttuurien ja organisaatioilmapiirien kirjo. Janus. Vol. 19 (2) 143-157

Saurama, E (2002). Vastoin vanhempien tahtoa. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto.

Sipilä, A (2011). Sosiaalityöntekijän asiantuntijuuden ulottuvuudet – tiedot, taidot ja etiikka työntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Kuopion yliopisto

Sosiaaliportti:

<http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/mitaonlastensuojelu/arvojaperiaatteet/>

Viitattu 20.10.2012

Sosiaali- ja terveysministeriön tiedote 66/215. Sosiaalihuollon asiakkaan tiedot kirjattava asiakirjoihin yhtenevästi. Saatavissa osoitteessa:

<http://www.stm.fi/tiedotteet/tiedote/-/view/1905178#fi>. Lähde tarkastettu 27.4.2015

Soittila, T (2011). Rajapintatyön dokumentointi. Lastensuojelun ja varhaiskasvatuksen moniammatillinen yhteistyö lastensuojeluasiakkaiden asiakirjakirjauksissa. Pro gradu – tutkielma. Tampereen yliopisto.

Tapola, M (2005). Dokumentointia ja sosiaalityön keskustelua. Teoksessa. Karvinen-Niinikoski, S & Tapola, M. Tieto nousee kentältä. Sosiaalityötä käsitteellistämässä. Soccan ja Heikki Waris – instituutin julkaisusarja 2/2005.

Tapola-Haapala, M (2011). Sosiaalityön ammattilaiset refleksiivisinä toimijoina: tutkimus erikoistumiskoulutuksessa Margaret Archerin valossa. Sosiaalityö ja tutkimuslaitos. Valtiotieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto. Saatavissa osoitteessa:

<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/26077>

Taskinen, S (2007). Lastensuojelulaki (417/2007). Soveltamisopas. Stakes. Oppaita 65.

Vierula, T (2012). Asiakkaiden ja asiakirjojen väliset suhteet lastensuojelussa. Vanhempien näkökulma. Janus 2 (20), 149–167.

Ylinen, S (2008). Gerontologinen sosiaalityö. Tiedonmuodostus ja asiantuntijuus. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Väitöstutkimus. Kuopion Yliopisto.